

Fundacja „Ośrodek Rozwoju Kompetencji Akademickich”

AREA NAUKI

kwartalne międzynarodowe czasopismo naukowe

LUBLIN 2024

KOLEGIUM REDAKCYJNE:

dr **Yuriy Hofman** – **Przewodniczący Rady Redakcyjnej** (Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki)

prof. dr hab. **Jerzy Kopel** (Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu, Polska)

dr hab. **Rafał Sura** prof. KUL (Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska)

prof. dr hab. **Andrii Dukhnevych** (Kierownik katedry nauk cywilnoprawnych, Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki)

prof. dr hab. **Liudmyła Husak** (Profesor wydziału języków obcych nauk humanistycznych, Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki)

dr **Jan Telus** (Rektor Staropolskiej Akademii Nauk Stosowanych w Kielcach)

doc. dr **Ewa Jasiuk** (Katedra Prawa Międzynarodowego i Europejskiego, Wyższa Szkoła im. Ryszarda Łazarskiego w Warszawie)

doc. dr **Julia Fidria** (Kierownik Katedry Prawa i Postępowania Karnego, Wołyński Narodowy Uniwersytet im. Łesi Ukrainki)

RECENZENCI:

prof. dr hab. **Marcin Szewczak** prof. KUL (Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska)

prof. dr hab. **Jolanta Góral-Półrola** (Staropolskiej Akademii Nauk Stosowanych w Kielcach, członkini zarządu Polskiego Towarzystwa Neuropsychologicznego)

prof. dr hab. **Alexander Bradul** (Kryvyi Rih National University, Ukraine)

prof. dr n.med., Psycholog **Danuta Kossak** (Staropolska Akademia Nauk Stosowanych w Kielcach, Polska)

dr **Wacław Kotliński** (Dyrektor Instytutu Nauk Ekonomicznych, Staropolska Akademia Nauk Stosowanych w Kielcach, Polska)

REDAKCJA:

Albert Gofman (sekretarz redakcji, redakcja językowa, język ukraiński)

Julian Hofman (redakcja językowa, język polski)

Ruslana Smolinska (redakcja językowa, język angielski)

Wydawca:

Fundacja „Ośrodek Rozwoju Kompetencji Akademickich”

20-023 Lublin, ul. Fryderyka Chopina 41/2, tel: +48 515 676 500

KRS 0000651857 NIP 7123325074 Regon 366073308

Nakład: papier - 100 egz., na CD-ROM - 100 egz.

DRUK: DMK Studio s.j

Aleksandra Świętochowskiego 38, 20-467 Lublin, Polska.

ISSN 2544-1035

„AREA NAUKI” to kwartalne, międzynarodowe czasopismo naukowe wydawane przez Fundację „Ośrodek Rozwoju Kompetencji Akademickich”. Treści niniejszej publikacji stanowią własność intelektualną poszczególnych autorów, za które każdy z nich odpowiada. Fundacja nie ponosi odpowiedzialności za treść i sposób wykorzystania udostępnionych informacji.

SPIS TREŚCI

- 5** ----- **Bulavina Svitlana, Horot Alla**
TENDENCJE LEGISLACYJNE I KIERUNKI ROZWOJU
OŚWIATY NA ZIEMIACH ZACHODNIUKRAIŃSKICH W II
RZECZYPOSPOLITEJ
- 14** ----- **Bulavina Svitlana, Horot Alla**
IMPLEMENTACJA MINIMALNEGO STANDARDU
MIĘDZYNARODOWO-PRAWNEGO W ZAKRESIE
TRAKTOWANIA OSÓB UBIEGAJĄCYCH SIĘ O AZYL DO
USTAWODAWSTWA UKRAINY
- 27** ----- **Bylytsia Igor, Hlamazda Petro**
ROLA ZACHOWANIA SĘDZIEGO JAKO CZYNNIK
PRZYWRUCENIA ZAUFANIE DO INSTYTUCJI SĄDOWYCH
- 35** ----- **Fidria Yulia**
ENERGIA ODNAWIALNA W POLSCE: WYZWANIA,
STRATEGIE I PERSPEKTYWY ROZWOJU
- 44** ----- **Husak Liudmyla, Hongxuan Zhou**
KOMPONENTY, KRYTERIA I POZIOMY INTEGRACJI
STUDENTÓW W ŚRODOWISKU SPOŁECZNOŚCIOWO-
KULTURALNYM W SZKOLE WYŻSZEJ
- 58** ----- **Husak Oksana**
CECHY WYKORZYSTANIA PRAC FOTOGRAFICZNYCH W
SIECI SPOŁECZNEJ
- 67** ----- **Nazaruk Olena**
NIEKTÓRE ASPEKTY REALIZACJI DZIAŁALNOŚCI
PREWENCYJNEJ POLICJI I KIERUNKI OPTYMALIZACJI
- 75** ----- **Novosad Iryna**
OGRANICZENIE PRAW I WOLNOŚCI W CZASIE WOJNY
- 85** ----- **Samchuk-Kolodyazhna Zinaida, Prokopchuk Kateryna**
ZAGADNIENIA OCHRONY NIEMATERIALNEGO
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
- 94** ----- **Shamrynskyi Dmytro**
PROBLEMY REGULACJI PRAWNEJ ORGANIZACJI
NADZORU PROKURATORSKIEGO NAD
PRZESTRZEGANIEM PRAWA W ZAKRESIE ZWALCZANIA
PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ
- 107** ----- **Shevczuk Larysa**
KWESTIE REGULACJI FORM KONTROLI CELNEJ W
USTAWODAWSTWIE KRAJOWYM UKRAINY

116 ----- Volotovska Nataliia, Skulovatova Olena
ZNACZENIE METOD PROJEKTOWYCH W OCENĘ DOBRA
MENTALNEGO DZIECI

132 ----- Vozniuk Nataliia
TRANSFORMACJA SYSTEMU ŚWIADCZEŃ
PAŃSTWOWYCH W KONTEKŚCIE CYFRYZACJI DZIEDZINY
SPOŁECZNEJ

Bulavina Svitlana

*doktor nauk historycznych, docent,
docent Katedry Teorii i Historii Państwa
i Prawa, Wołyńskiego Uniwersytetu
Narodowego im. Leśi Ukrainki
(Булавина Світлана Євгенівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0003-1239-0563)*

Horot Alla

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Prawa Konstytucyjnego,
Administracyjnego i Międzynarodowego,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Leśi Ukrainki
(Гороть Алла Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0001-8482-053X)*

**ЗАКОНОДАВЧІ ТЕНДЕНЦІЇ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ІІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ**

Дана проблема є важливим аспектом у вивченні історії державотворення територій, які сьогодні включені до складу України. Правовий статус розвитку освіти в західноукраїнських землях ІІ Речі Посполитої покладались значні сподівання, як на засіб збереження та захисту національних інтересів, досліджувався суто з історичної точки зору, а історико-правового аналізу актів у цій сфері не проводилось. Тому вважається за доцільне дослідити саме правову сторону цього явища.

Мета статті – розкриття наукової цінності нормативно-правових актів з питань освіти 20-30-х років ХХ століття, виявлення різних тенденцій і напрямів в історико-правовій діяльності влади через вивчення відповідних законів, актів та розпоряджень.

Ключові слова: законодавство, тенденції, напрями, освіта, західноукраїнські землі, ІІ Речі Росполита.

Постановка наукової проблеми та її значення. Своєрідним, важким і суперечливим був історико-правовий шлях Західної України у складі Польської держави протягом 20-30-х років ХХ ст.

Як свідчить аналіз наукових робіт з даної тематики досліджень фактично не має. Починаючи з 20-х років до нашого часу щодо освіти в ІІ Речі Посполитій опубліковано ряд значних праць історичного плану та велику кількість статей, які висвітлюють лише окремі аспекти проблеми, при тому оминаючи правові [3].

Аналіз останніх досліджень даної проблеми. У методологічному плані слід відзначити доробок К.Федоровича “Українські школи в Галичині у світлі законів і практики”, де зроблено спробу висвітлити поступову полонізацію шкільництва, окрім того роботи польських авторів Іваніцького М., Маусберга С., Урбанського З., та праці сучасних науковців – Крамара Ю. , Панасюка В. [2; 3] та ін.

Формулювання мети та завдань статті. Під час написання статті виявлено характерні особливості системи освіти у Західній Україні 20-30-років ХХ століття в умовах панування Польської держави. Антиукраїнський шкільний закон від 31 липня 1924 року, безпідставне закриття українських шкіл і відкриття натомість польських або утравістичних, часткове звільнення або примусове переведення на території з переважаючим польським населенням українських учителів, категорична відмова властей відкрити Український університет у Львові, переслідування діючих у 1920-1925 роках напівлегальних українських високих шкіл, намагання через утравістичну систему навчання з переважанням польської мови виховати західноукраїнську молодь у польсько-шовіністичному дусі, не шануючи свого національного такими були основи освітянської політики польського панування у Західній Україні, ці основи належним чином знаходять відображення і в тогочасних юридичних документах, що регламентували освітянське життя краю, тому сьогодні є актуальним вивчення законодавчих та нормативних актів у сфері освіти 20-30-х років ХХ століття. Знання історичного розвитку правових документів дасть змогу врахувати досягнення та уникнути помилок при створенні сучасної системи освіти в Україні [2].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Польський уряд обіцяв підтримувати культурні потреби українців. Так, у статті 7 Ризького мирного договору зазначалося, що “Польща надасть українцям всі права, що забезпечують вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів. Українці мають право організувати свої школи, розвивати свою культуру і засновувати з цією метою товариства і спілки”. Конституція 1921 року проголосувала право на збереження українцями своєї національності і на користування рідною мовою. Основний закон Польщі 1935 року деталізував це право: “Кожний громадянин має право на збереження своєї національності і мови. Держава забезпечує меншинам у Польщі повний і вільний розвиток національних ознак за допомогою самостійних товариств громадсько-правового характеру” [3;4].

Всупереч міжнародним зобов'язанням та власній Конституції, польський уряд проводив насильне ополячення корінного населення і

головну роль у цьому відводив саме шкільництву. Серед документів, що характеризують польську великодержавницьку політику в галузі освіти, особливе місце посідав шкільний закон від 31 липня 1924 року. Саме на його основі здійснювалася широка полонізація українських шкіл. Передбачалося, що навчання рідною мовою буде здійснюватись на вимогу не менше 40 батьків українських дітей шкільного віку, котрі проживали в даній місцевості. Якщо ж не набиралося такої кількості батьків, то школа автоматично перетворювалася на польську. Якщо батьки двадцяти учнів виступали за державну мову викладання, то навчання в школі ставало двомовним [3;5].

Однак з огляду на міжнародну громадську думку, що базувалась на Версальському трактаті від 28 червня 1919 року, де гарантувались “певні права всім польським громадянам без різниці раси, мови чи релігії... без перешкод займати громадські, урядові посади, мати обов’язки” і де твердилось, що “державна сприяє відкриттю початкових шкіл”, польська влада змушена була неодноразово запевняти про готовність поважати права українців у своїй державі. Це знайшло відображення і в Конституції 17 березня 1921 року, де в § 109 твердилось, що “кожний громадянин має право збереження своєї народності і піклування про свою мову і народні особливості”. Ці права підтверджувались Ризьким мирним договором від 18 березня 1921 року, в статті VII: “Польща надає особам російської, української, білоруської національності, що знаходяться в Польщі на підставі рівноправства націй, всі права, забезпечуючи вільний розвиток культури, мови і виконання релігійних обрядів” [2;7].

Насправді ці вимоги не виконувались, уряд прагнув полонізувати українське населення. Час від часу центральна влада оголошувала про поступки українцям, але прибічники твердої лінії в середовищі місцевих урядовців, офіційних чиновників та армійських командирів відмовлялися втілювати їх.

Тому в одній з перших декларацій польського уряду від 20 листопада 1918 року йшлося про створення “загальної, світської, безкоштовної школи, однаково доступної для всіх”. 9 лютого 1919 року з’явився декрет про обов’язкове навчання у семирічній загальній школі. Однак реалізувати його в умовах війн і руйнування було непросто.

Обіцянки щодо розвитку школи національних меншин повною мірою були декларовані і в програмному документі “санаційного” уряду – директивах Політичного комітету Ради міністрів Польщі про внутрішню національну політику від 1926 року. Тут, зокрема, відзначалося, що на території Волині уряд “задовільнить освітні потреби українського населення українською мовою”, що будуть “засновані публічні загальні школи з українською мовою навчання”, а в усіх державних школах буде запроваджено вивчення української мови, що буде відкрито державні гімназії і загальноосвітні ліцеї та професійні школи з українською мовою навчання [3;8].

Особливо гострою була ситуація з освітою за часів Г.Юзевського. У середині 30-х років стало очевидним, що “волинська політика” терпить крах. Нею були незадоволені як українці, так і поляки. До того ж, у політичному житті Польщі в цей час все більшу роль почали

відігравати крайні сили – польські військові, а особливо допікав волинянам Корпус охорони прикордоння (КОП). На Юзевського посипались доноси у Варшаву. В одному із них, наприклад, вказувалось: "...політика воєводи Юзевського роз'єднує польське суспільство, зовсім ігнорує права євреїв і догоджає українцям, його політика зовсім ігнорує потреби поляків. Гасло "ріж ляхів" стає на Волині все популярнішим. Воєвода не володіє ситуацією і навіть не орієнтується в теренах, які внаслідок помилкової політики воєводи щораз більше стають ворожими і чужими для Польщі" [3;5].

У той же час, українські громадсько-політичні діячі звинувачували воєводу, і не безпідставно, в антиукраїнській спрямованості його політики. Польсько-українська конфронтація не припинилась, а навпаки – продовжувала наростати. Врешті Г.Юзевський був усунутий із займаної посади, а на його місце призначений останній волинський воєвода О.Гауке-Новак, який повністю дотримувався лінії КОПу. З його ініціативи було розроблено і в лютому 1939 року затверджено урядом нову "Політичну програму державної політики Польщі на Волині" [3;6].

Програма складалася з кількох розділів. Перший із них присвячувався проблемі православних Волині. В ньому читаємо: "Реалізуючи польську програму щодо руського (українського) населення, потрібно мати на увазі, що не все православне населення може бути до цієї нації зараховане... Не можна ідентифікувати православних з руською (українською) нацією ... Боротьба за душі несвідомого православного населення мусить бути піднята польською громадськістю і ця боротьба в державних інтересах повинна закінчитись перемогою" [7].

Наступний розділ стосувався термінів "русини" й "українці". В ньому вказувалось, що "прогресуючий національний процес в українському суспільстві призвів до того, що назви "українець" і "український" стали символом ворожого Польщі напрямку і відцентрового руху, який ставить за мету утворення України на землях, що входять в склад Польської держави і на яких одвічно проживають поляки". А далі вказувалось, що терміни "українець", "український" слід вживати лише до тих осіб, які усвідомлюють і відчують себе українцями. Замість них пропонувалось вживати терміни "русин" і "руський", а також нейтральні терміни, які нічого спільного з національністю не мали: "православний" або регіональні терміни "волиняк", "поліщук", "тутешній". На думку творців програми, це повинно було завершитися остаточною асиміляцією українців [3;8].

У розділі "Принципи співжиття польського населення з непольським" українці, які на Волині становили абсолютну більшість, ставились в один ряд із національними меншинами, яких була незначна кількість – чехами, німцями, росіянами. Польській культурі надавалась не лише перевага, а й виключність та зверхність. У всіх громадських і господарських організаціях влада забезпечувала польській мові і культурі перевагу над усіма іншими.

З перших днів польського правління в Західній Україні після розпаду Австро-Угорщини почалося створення нових польських органів державної влади, зокрема в освіті. З цією метою 4 червня 1920 року

польським Сеймом прийнято Закон “Про тимчасовий устрій шкільних властей”, а 13 липня того ж року – Закон “Про академічні школи”, що складався із 114 параграфів і мав 9 розділів. У цьому законі докладно відображено найважливіші сторони діяльності вищих учбових закладів Польщі, у переліку яких були і львівські вузи: Університет Яна Казимира, Львівська політехніка і Академія ветеринарії [2].

Не менш важливим був червневий (1920 року) Закон “Про тимчасовий устрій шкільних властей”. У цьому законі зазначалося, що усе верховне керівництво загальною освітою здійснює у Польщі міністр віросповідань і народної освіти. З цією метою уся держава (в тому числі і Західна Україна) поділяються на шкільні округи, очолювані кураторами, права і обов'язки яких були чітко визначеними [3; 10].

Взагалі ж мережа освіти у міжвоєнний період у Західній Україні, окрім вищенаведеного, складалась на основі ряду розпоряджень Ради Міністрів та міністра віросповідань і народної освіти. Згідно з цими актами, на території Західної України утворювалися два шкільні округи (Львівський і Волинський), затверджувалися обов'язки посадових осіб у галузі освіти. Територіально Львівський шкільний округ охоплював Львівське, Станіславське і Тернопільське воєводства, Волинський – одне Волинське воєводство [3;11].

Чорною сторінкою в історії Західної України став “Закон з дня 31 липня 1924 року”, що затверджував деякі постанови про організацію шкільництва. Таку зарозумілу назву закон мав не даремно. Із введенням його в дію практично ліквідовувалися українські початкові (не говорячи вже про середні) школи у Західній Україні. Суть закону полягала в тому, щоб поступово замінити українські школи на утравістичні, а згодом перейти виключно до польських початкових шкіл [2;9].

Закон про організацію шкільництва від 31 липня 1924 року передбачав проведення шкільних плебісцитів – щорічне подання місцевими жителями декларацій про запровадження на території даного шкільного округу того чи іншого типу школи. Але дещо пізніше (1930 року) закон було доповнено вимогою про те, що зміна мови викладання може відбутися не раніше, ніж через 7 років від дати останньої постанови, яка визначила мову викладання в цій школі. Встановлення такого терміну пояснювалося тим, що так звані щорічні “шкільні плебісцити” проходять в атмосфері “галасливої української націоналістичної пропаганди” і ведуть до поглиблення польсько-українського антагонізму.

Даний стан яскраво підтверджується документами та законодавчими актами того часу, зокрема, збірниками законів і розпоряджень Польської держави (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej), яких щорічно видавалося 95-120 номерів, обсяг кожного з них також був різний – від 2-4 до 30-50 і більше сторінок. За рік усі номери збірника оформлялися 2-3 книгами, які мали суцільну валову нумерацію сторінок і документів [3].

Слід відзначити, що окремі тексти у збірнику стосовно освіти друкувалися як закони, інші оформлялися у вигляді розпоряджень Ради Міністрів, президента, міністра віросповідань і народної освіти.

Перший шкільний плебісцит відбувся на Волині у 1925 році. Його результатом стала, фактично, повна ліквідація українського шкільництва. Чергова акція плебісциту мала відбутися в 1932/1933 роках. У зв'язку з цим українські політичні партії і культурно-освітні організації розгорнули активну пропагандистську кампанію. У відозві головного товариства "Рідна школа" підкреслювалося, що "надійшла пора знову провести всенародну акцію, аби легальним шляхом повернути втрачені українські школи і здобути нові там, де для цього є законні підстави" [3;10].

З цього приводу воєводська адміністрація зазначала, що у шкільну кампанію вклучились "усі українські політичні сили, які в той чи інший спосіб акцентували свою неприхильну позицію до польської державності". Тут польська влада мала на увазі, перш за все, Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) – одну з найбільших українських партій – та нелегальну ОУН, які видали спеціальні директиви і відозви, що закликали до проведення антипольських акцій шкільного саботажу, бойкоту польських шкіл.

У зв'язку з цим воєводське управління направило 4 вересня 1933 року директиву до всіх старост з вимогою рішуче придушувати будь-які акції шкільного саботажу, не давати дозволу на відкриття осередків "Рідної школи". Силовий тиск з боку властей дав свої результати – у 1932 році в жодній з початкових шкіл Волині плебісцит не відбувся. У цьому ж навчальному році у воєводстві залишилося лише 4 українських школи. В той же час волинські чехи мали 13 своїх національних шкіл, росіяни – 5, євреї – 57, а німці – аж 66 [2;5].

У 1926 році міністром освіти призначено Суйковського, який видав наказ, щоб складати гуртові подання на українську школу від всіх батьків дітей певної школи. Однак зрушень у справі створення українських шкіл практично не відбувалось, проте міністра, який порушив шкільний закон С.Грабського, було знято, а на всі прохання давалася негативна відповідь[3].

Найважливішим законодавчим актом у галузі освіти слід вважати закон від 1 липня 1926 року "Про службові відносини учителів". Закон мав 99 параграфів і складався із вступу та 11 розділів. У законі детально розписано умови вступу на учительську службу та умови припинення, дисциплінарна відповідальність учителів, їх службові обов'язки та інше. Зокрема, на учительську службу не приймалися, за законом, особи, які раніше були притягнуті до судової відповідальності за діяльність, спрямовану проти держави і суспільства [2;8].

Закон поділяв усіх учителів на постійних і тимчасових. Вимоги, згідно з параграфом 8, до зайняття посади постійного учителя були такі: а) три роки безперервної учительської праці, б) відповідна кваліфікація, в) добрі або задовільні оцінки атестаційної комісії за час служби. При вступі на службу тимчасові вчителі складали службову обіцянку, а постійні вчителі – службову присягу.

За зразком даного закону було видане розпорядження Президента II Речі Посполитої про службові відносини професорів і молодших науковців вищої школи.

Згідно з розпорядженням Президента Речі Посполитої від 29 листопада 1930 року зміна мови навчання у початкових школах Західної України могла настати не раніше, ніж через 7 років, рахуючи з часу останнього встановлення. Це значно полегшило утравкізацію і полонізацію початкових загальноосвітніх шкіл Західної України.

У березні 1932 року польський сейм затвердив новий закон про школу, згідно з яким було проведено докорінну реорганізацію початкових, середніх і фахових шкіл. Семикласна народна школа реорганізовувалась у початкові школи трьох ступенів. Простежується реакційність урядової політики. Так, школу 1-го ступеня дозволялося відкривати в місцевостях з кількістю дітей шкільного віку не менше – 60, школу 2-го ступеня – не менше 350. Отже, школи 2-го і 3-го ступенів могли бути відкриті лише у великих населених пунктах, куди з малих сіл діти не могли діставатися. Тому переважна більшість дітей закінчувала навчання після 2-3 років перебування за партою [2].

Закон мав 60 параграфів. У ньому було викладено загальні положення і розділи про: початкову, середню, професійну і вищу школи; систему донавчання молоді шкільного віку; систему підготовки учителів загальноосвітніх початкових, середніх і професійних шкіл та інше. За цим законом середня загальноосвітня школа стала 6-річною і складалася із 4-річної гімназії і 2-річного ліцею. Програма гімназії опиралася на програму загальноосвітньої початкової школи 2-го ступеня, тобто на 5-6-класну школу.

15 березня 1933 року у Польщі був прийнятий закон про академічні школи. У ньому містився перелік усіх 13 державних закладів, серед яких фігурували і 3 львівські вузи [3; 10].

У законі було викладено права і обов'язки ректорів, деканів, визначено роль загальних зборів професорів, адміністративно-господарські функції вузів; описано організацію навчання і виховання студентів. У законі зазначалося, що поряд із державними академічними школами у Польщі діють і приватні вищі учбові заклади, які мають часткові або повні права державних.

14 жовтня 1937 року міністр віросповідань і народної освіти видав розпорядження про студентські товариства. Їм заборонялося проводити політичну діяльність, вони могли мати науковий, культурно-освітній, спортивний, ідейно-виховний характер, існувати у вигляді земляцтв, товариств взаємодопомоги [3;9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Шляхом знищення культури і національних традицій українського народу польський уряд намагався полегшити шлях до повної полонізації. Здійснювати свої плани реакція починала з посилення роботи серед молоді і завоювання впливу на неї. Ізолювати молодь від старшого покоління, виховати її в дусі байдужості до долі народу і рідної культури, витравити почуття національної гідності і зробити з неї вірних слуг – ось що було головним змістом роботи численного державного апарату на західноукраїнських землях. І дана позиція закріплювалася юридично шляхом видання відповідних нормативно-правових актів.

Таким чином, вищенаведене дослідження дає уявлення про законодавчі тенденції і напрями розвитку освіти в західноукраїнських

землях у II Речі Росполитої. Зіставлення і аналіз законів, розпоряджень, владних дій дало змогу виявити недоліки та розбіжності в законодавстві II Речі Посполитої та головні спрямування влади, які затверджувались у відповідних актах. Тому дослідження у статті може прислужитись в подальшому узагальненні та вивченні правових документів [3].

Джерела та література:

1. Iwanicki M. Oswita i szkolnictwo ukraińskie w Polsce w latach 1918-1939. Siedlce, 1975.
2. Крамар Ю. Політика державної асиміляції на Волині (1928-1938 рр.): дис... канд. істор. наук: 07.00.01. Львів, 1998. 172 с.
3. Пономаренко С. Культурно-освітні організації Волині. 1921-1939рр.: дис...канд.істор. наук: 07.00.01. Львів, 2001.173 с.
4. Uchwały Towarzystwa "Prosvita". – AAN, KPZU, RKT. sygn. 165.
5. Документи "волинської політики" Г.Юзевського: ЦДАІ України у Львові, ф.179, оп.1, спр.55.
6. Serczyk W. Historia Ukrainy: Wrocław. 1979.
7. Філіпович М. Політико-правове становище українців Волині у 1918-1939 рр. Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття: збірник тез доповідей Шості читання пам'яті В.Липинського. Луцьк, 2003. С. 104.
8. Referat o sytuacji na Zachodniej Ukrainie.: AAN, Prezydium Rady Ministrów (PRM), Rektyfikat (RKT). sygn. 25, t. 32.
9. Новий устрій державного й приватного шкільництва в Польщі. Збірка дотичних законів і розпорядків. Накладом головної управи "Рідна школа". Львів, 1931. 37 с.
10. Urbanski Zygmunt. Mniejszosci narodowe w Polsce. Warszawa, 1933. 375 s.
11. Statystyka szkolnictwa 1931-1932. Statystyka Polski wydawana przez Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1933. 91 s.
12. Мартинюк Я. Освітня діяльність і соціальна опіка, як форми роботи самоуправ на Волині у міжвоєнний період (1921-1939 рр.). *Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки: історичні науки*. Луцьк: Вежа, 2000. №3.С.83-86.

TENDENCJE LEGISLACYJNE I KIERUNKI ROZWOJU OŚWIATY NA ZIEMIACH ZACHODNIUKRAIŃSKICH W II RZECZYPOSPOLITEJ

Streszczenie. Problem ten jest ważnym aspektem w badaniu historii formacji państwowej terytoriów, które obecnie wchodzą w skład Ukrainy. Stan prawny rozwoju oświaty na ziemiach zachodnioukraińskich II Rzeczypospolitej był uważany za ośrodek zachowania i ochrony interesów narodowych i był badany wyłącznie z perspektywy historycznej, natomiast nie przeprowadzono analizy historyczno-prawnej aktów prawnych w tym zakresie. Dlatego uznano za konieczne przeprowadzenie badania strony prawnej tego zjawiska.

Celem artykułu jest ujawnienie wartości naukowej aktów prawnych dotyczących edukacji w latach 20-30 XX wieku oraz identyfikacja różnych

trendów i kierunków w historycznej i prawnej działalności władz poprzez badanie odpowiednich ustaw, aktów prawnych i rozporządzeń.

Słowa kluczowe: ustawodawstwo, tendencje, kierunki, oświata, ziemie zachodnioukraińskie, II Rzeczpospolita.

LEGISLATIVE TRENDS AND DIRECTIONS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE WESTERN UKRAINIAN LANDS UNDER THE II POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH

This issue is an important aspect in studying the state-building history of territories that are now part of Ukraine. The legal status of educational development in the Western Ukrainian lands under the II Polish-Lithuanian Commonwealth was expected to play a significant role as a means of preserving and protecting national interests, though it has been explored purely from a historical perspective, without historical-legal analysis of the acts in this field. Therefore, it is deemed appropriate to investigate the legal aspects of this phenomenon.

The purpose of this article is to uncover the scientific value of legal acts on education from the 1920s and 1930s, identifying various trends and directions in the historical and legal activities of the authorities through the study of relevant laws, acts, and decrees.

The optimal methodological foundation for this research is based on the principles of historicism and objectivity in the approach to examining past phenomena, using a comprehensive range of sources. The applied methods of comparative analysis, periodization, and systematization are based on the priority of documentary facts. Collectively, these methods serve as essential tools for achieving the stated objective.

Keywords: legislation, trends, directions, education, Western Ukrainian lands, II Polish-Lithuanian Commonwealth.

Bulavina Svitlana

*doktor nauk historycznych, docent,
docent Katedry Teorii i Historii Państwa
i Prawa, Wołyńskiego Uniwersytetu
Narodowego im. Łesi Ukrainki
(Булавина Світлана Євгенівна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0003-1239-0563)*

Horot Alla

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Prawa Konstytucyjnego,
Administracyjnego i Międzynarodowego,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Łesi Ukrainki
(Гороть Алла Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0001-8482-053X)*

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІНІМАЛЬНОГО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО
СТАНДАРТУ ПОВОДЖЕННЯ З ШУКАЧАМИ ПРИТУЛКУ В
ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ**

В статті розглядаються особливості імплементації мінімального міжнародно-правового стандарту поведінки з шукачами притулку, які існують у вигляді основних принципів міжнародного права визнаних державами, в законодавство України. Інститут права притулку і право на притулок як особливе право людини, міститься в загальних стандартах прав людини і мають у міжнародному праві давню історію. Право людини покинути країну свого громадянства або постійного місця проживання закріплено статтею 13(2) Загальної декларації прав людини, Додатковим Протоколом IV до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та іншими міжнародними актами, також в даних актах визначаються і підстави через які особа змушена покинути країну.

В міжнародному праві не існує обов'язку для держави надавати притулок, держава керується своєю суверенною волею сама вирішує надавати чи не надавати притулок особі

Шукач притулку є особливим правовим станом особи. В більшості міжнародних договорів шукачів притулку асоціюють із біженцями, правовий статус яких врегульований міжнародним і національним правом держав. Разом з тим, слід відмітити, що «шукач притулку» є особливим правовим станом особи, який характеризується відмінністю як власне від статусу біженця, так і від загального правового статусу людини в міжнародному праві.

Ключові слова: імплементація, правовий статус, шукач притулку, біженці, право притулку, права людини, права шукачів притулку.

Постановка наукової проблеми та її значення. Права людини в сучасному міжнародному праві існують як імперативні норми, щодо яких держави взяли на себе міжнародні зобов'язання їх дотримуватися та імплемувати в національне законодавство. Дане зобов'язання обумовлюється тим, що сучасне міжнародне право визначає права людини та обов'язок їх забезпечення як вимогу, що висувається до держави, стоїть вище за неї, не залежить у своєму імперативному характері від волевиявлення держави. Інститут права притулку і право на притулок як особливе право людини, міститься в загальних стандартах прав людини і мають у міжнародному праві давню історію.

Право притулку тривалий час було звичаєвою нормою, пізніше таке право знаходило своє закріплення в актах окремих держав. Як універсальна норма міжнародного права воно знайшло своє закріплення лише в ХХ столітті, коли внаслідок світових війн та переслідувань зросли масштаби вимушеного переміщення та пошуку притулку. Право притулку сформоване у вигляді угоди держав щодо необхідності надавати всім особам, які піддаються переслідуванням, право шукати притулку в інших країнах. Ця домовленість закріплена у положеннях Загальної декларації прав людини та інших міжнародних актах. Слід зазначити що в сучасному праві притулку виникли інститути біженства, додаткового захисту, тимчасового захисту, вимушеного переміщення.

Право просити притулок і право його отримати відрізняється за нормативним закріпленням. Не дивлячись на договірне закріплення і універсальність норм міжнародних договорів, керуючись суверенними правами держави не завжди проявляють бажання брати на себе обов'язок надавати притулок громадянам інших держав та особам без громадянства на своїй території. Тому досить часто виникає невідповідність між правом особи шукати притулок та відсутністю кореспондуючого обов'язку держав надавати притулок.

Метою дослідження є правовий аналіз мінімального міжнародно-правового стандарту поводження з шукачами притулку та його в законодавство України.

Аналіз досліджень даної проблеми. Вивченням даної проблеми та шляхів її вирішення займалися такі науковці як Моргун Ю. Ф., Куций В. В., Малиновська О. А., Герасименко Є. С., Поєдинок О. Р., Чехович С. М., Гончаренко О. А., Гринчака В. А.,

Грабова Я. О., Кадикало М. О., Сорока І. О., Діденко Н. А., Римаренко Ю. І., та інші.

Виклад основного матеріалу та обґрунтованість отриманих результатів дослідження. В Загальній декларації прав людини, статтею 13(2), визначається право людини покинути країну свого громадянства або постійного місця проживання: «кожен має право залишити будь-яку країну, в тому числі, свою власну», таке ж право закріплене і в Додатковому протоколі IV до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема в зазначеному Протоколі говориться, що: «... Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно власну. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи суспільної безпеки для підтримання публічного порядку, запобігання злочинів, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб». Схожі норми містяться і в статті 12(2) Пакту про громадянські та політичні права 1966 року, і в ст. 22(2) Американської конвенції про права людини 1969 року та ін., саме закріплення такого права в універсальних міжнародних актах надає праву людини шукати притулку універсальності [1;5 ; 6;7; 8; 13].

Підстави покинути країну можуть бути різними, про що зазначається в багатьох міжнародних актах, такими підставами можуть бути переслідування особи через расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи чи політичні переконання, це війни, державні перевороти, зміна системи державної влади, істотні зміни в політиці держави, спалах або ескалація збройного конфлікту та ін.

Як уже зазначалося, в міжнародному праві не існує обов'язку для держави надавати притулок, держава керуючись своєю суверенною волею, на основі національного права контролює переміщення осіб через власні кордони, та дозволяє прибуття та перебування іноземців, а також надання їх певного правового статусу згідно національного права. Правові статусу для різної категорії іноземців визначаються в залежності від підстав які спонукали їх потрапити на територію іноземної держави .

Правовий статус шукачів притулку досить часто асоціюють із правовим статусом біженця який визначений Конвенцією про статус біженців 1951 року. Відповідно до ст. 1 Конвенції про біженців 1951 року, біженцем визнається особа яка «через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань» [7]. За визначенням Конвенції, сама по собі наявність обґрунтованих побоювань переслідувань за встановленими ознаками є достатньою

підставою, аби особа отримала міжнародно-правовий статус біженця, а разом із отриманням такого статусу і міжнародний захист.

Слід відмітити, що не всі особи які покидають країну свого громадянства, або постійного місця проживання можуть отримати статус біженця в країні до якої вони звернулися з проханням про притулок. У період між виїздом зі своєї держави і набуттям правового статусу в іншій державі вони перебувають у стані шукачів притулку, на відміну від статусу біженця, статус шукача притулку не має конвенційного регулювання.

На думку дослідників, шукачем притулку вважається біженець, який не отримав визнання від держави, до якої він звернувся за притулком. Отже, мова йде про близькі, але не тотожні поняття [15, с. 130].

В міжнародному праві статус шукача притулку складається із звичаєвих норм, що відображений в актах міжнародних організацій та судових рішеннях щодо шукачів притулку, а також визначений в національному законодавстві держав. Слід відмітити що шукачам притулку належать деякі додаткові права, які не притаманні біженцям, та які випливають зі звичаєвих чи прямо встановлених міжнародними договорами принципів права притулку.

Дослідники зазначають, що в сучасному міжнародному праві на основі договірних і звичаєвих норм сформувався мінімальний міжнародно-правовий стандарт поведінки з шукачами притулку, який існує у вигляді принципів міжнародного права. Основними з таких принципів міжнародного права притулку є: принцип невидачі, принцип конфіденційності, принцип допуску до процедури захисту, принцип єдності сімей біженців, принцип незастосування кримінальних санкцій, а також принцип права на інформацію. Всі ці принципи диктуються міркуваннями негайного захисту особи, яка може перебувати у небезпеці, від безпосередньої загрози до моменту, доки держава, за допомогою власної національної системи оцінки не встановить чи слід надати такій особі притулок на своїй території. [18, с. 123].

Щодо характеристики даного Стандарту, то головним, і найбільш визнаним принципом міжнародного права притулку є принцип невидачі (невисилки). Зазначений у ст. 33 Конвенції про статус біженців, відповідно до якої: «договірні Держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання» [7]. Даний принцип існує у вигляді звичаєвої норми міжнародного права, який нормативно закріплений в національному законодавстві держав та трактується як заборона висилати будь-якого іноземця до країни, де їхньому життю, свободі чи здоров'ю загрожує небезпека.

Об'єм прав, якими слід наділити іноземців, що характеризується терміном «шукач притулку» пов'язаний з наданням таким іноземцям можливості звернутися за притулком в Україні та підтриманням достатнього рівня їхнього життя протягом процедури розгляду їхньої заяви, а також неприпущенням їхнього примусового повернення чи

видворення до країни походження. Надаючи правовий статус таким особам держава несе міжнародно-правові зобов'язання з забезпечення таких прав.

Слід відмітити, Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» дозволяє розглядати поняття притулку як більш широко порівняно з поняття біженства. Даний Закон, дає можливість визначити правовий статус такої категорії осіб як «шукачі притулку», це стосується осіб які підпадають під конвенційне визначення біженця, або осіб, які потребують додаткового захисту за європейським правом, але які не отримали статус біженців в Україні, та дає змогу на виконання міжнародних зобов'язань, розробляти правове регулювання саме для такої категорії осіб. Тобто, на таких осіб повністю розповсюджуються міжнародно-правові норми щодо права притулку, а саме, заборона висилки, конфіденційність, принцип права доступу до процедури звернення та ін [14].

Будучи нормою міжнародного права принцип невидачі вимагає від держав, керуючись їх суверенною волею, забезпечити особам, які шукають притулку, доступ до своєї території, а також створення справедливих і ефективних процедур надання притулку та оскарження рішень щодо надання притулку. [17].

Зокрема, у ст. 31 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» міститься перелік підстав, за яких забороняється висилка іноземців, а саме: «іноземець або особа без громадянства не можуть бути примусово повернуті чи примусово видворені або видані чи передані до державі де їх життю або свободі загрожуватиме небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, смертна кара або страта, катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, небезпека внаслідок загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини, або природного чи техногенного лиха, або відсутності медичного лікування чи догляду, який забезпечує життя, або де їм загрожує видворення або примусове повернення до країн, де можуть виникнути зазначені випадки» [14].

Отже, згідно українського законодавства цей принцип розповсюджує на всіх осіб, яким загрожують серйозні порушення прав людини в країні походження. Так, в Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» встановлює, що біженцем може вважатися лише та особа, яка підпадає під визначення біженця за Конвенцією. Законом також встановлюється особливий статус «осіб, які потребують додаткового захисту». Згідно Закону, додатковим захистом є такий, що: «надається в Україні на індивідуальній основі іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну або перебувають в Україні і не можуть або не бажають повернутися в країну громадянської належності або країну попереднього постійного проживання внаслідок загрози їхньому життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування до них смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність,

поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань». Також, ст. 3. Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» міститься заборона вислання або примусового повернення біженця чи особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, до країни, з якої вони прибули та де їх життю або свободі загрожує небезпека. Дана стаття зазначає, що: «. Біженець чи особа, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист, не може бути вислана або примусово повернута до країни, де їх життю або свободі загрожує небезпека за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, де вони можуть зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, як такі, що не можуть бути повернуті до країн походження» [9].

Схожа норма є в Проекті Закону України від 23.04.2020 № 3387 «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства». Даний законопроект був внесений на розгляд Верховної Ради Україн 23 квітня 2020 року ни з метою : «врегулювання законодавства у сфері надання захисту іноземцям та особам без громадянства шляхом імплементації спеціальних норм законодавства Європейського Союзу до законодавства України, а також усунення прогалин у національному законодавстві, пов'язаних із наданням особам притулку в Україні» [12].

Стаття 3, законопроекту «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства», містить заборону вислання або примусового повернення шукачів захисту та осіб, яким надано захист, до країни, з якої вони прибули та в якій їхньому життю або свободі загрожує небезпека, в статті зазначається: «. Іноземці та особи без громадянства, яким надано захист, жодним чином не можуть бути примусово повернені, примусово видворені, видані (піддані екстрадиції), передані для відбування покарання, передані відповідно до договорів про реадмісію чи про приймання та передачу осіб або в інший спосіб примусово переміщені до країн, де їхньому життю або свободі загрожує небезпека через їхню расу, віросповідання (релігію), національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичні переконання, або де вони можуть зазнати катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання, або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного чи внутрішнього збройного конфлікту, а також з інших причин, що визнаються міжнародними договорами чи міжнародними організаціями, учасниками яких є Україна, такими, з яких особи не можуть бути повернені до країн походження»[2].

Отже, захист який гарантується Україною, щодо заборони вислання який надається біженцям, поширюється на більш широке коло осіб.

Не менш важливим принципом міжнародного права притулку є принцип конфіденційності. Оскільки, конфіденційність в процедурах надання притулку особливо важлива з огляду на вразливість становища, в якому виявляються біженці та шукачі притулків. Згідно цього принципу, держава, яка отримує і розглядає запит про надання притулку, має утриматися від розкриття будь-якої інформації органам влади країни походження, тим більше – від інформування органів влади країни походження про те, що така особа подала клопотання про надання притулку. Застосування цього принципу як універсальної норми впливає із ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Згідно якої застосування принципу конфіденційності зумовлюється не тільки міркуваннями безпеки особи, що звернулася за захистом, але й тим, що інформація, яка надається шукачем притулку під час звернення, може бути особистою, або носити травматичний для особи характер [6]. Таке право закріплене і у ст. 22 Європейської Директиви про мінімальні стандарти розгляду заяв про притулок, де йдеться про те, що органи влади країни притулку «не повинні безпосередньо розкривати інформацію, що стосується окремих заяв про надання притулку, чи того факту, що заява була зроблена потенційному(-ним) винуватцю(-цям) переслідування заявника, який просить про притулок»[4].

Щодо українського законодавства, то даний принцип закріплений Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», зокрема визначається: « що органи виконавчої влади «повинні уникати» надсилання запитів з персональними даними заявників до країни походження заявників» [9].

Також, принцип конфіденційності визначений і в законопроекті: «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства», в статті 4. Зазначається, що : «Інформація про шукачів захисту або осіб, яким надано захист, є конфіденційною і не може бути надана без їхньої письмової згоди: органам державної влади, фізичним і юридичним особам країни їх походження; органам державної влади, юридичним та фізичним особам третіх держав, а також міжнародним організаціям, громадянам України, якщо інше не передбачено законодавством України або міжнародними договорами України.

Поширення персональних даних про шукачів захисту та осіб, які отримали захист, без їхньої згоди чи згоди їхнього законного представника дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [12].

Не менш важливим є принцип права доступу до процедури звернення. Необхідність в цьому принципі визначається тим, що особа, яка шукає притулку, і яка прибула на територію держави, перебуває у владі цієї держави, яка може свавільно відмовити особі у можливості просити притулку, чи навіть примусово повернути таку особу до країни походження, таким чином зводячи ефективність системи міжнародного захисту нанівець.

Для уникнення порушень прав «шукачів притулку», норми міжнародного права визначають, що: «зادля застосування цього принципу щодо осіб, які виявили бажання звернутися за захистом,

застосовується презумпція біженства, тобто шукач притулку розглядається як біженець доки його заява не буде розглянута вповноваженими органами приймаючої держави відповідно до встановленої законом процедури» [18, с. 9]. Даний принцип закріплений ст. 5, ст. 7, ст. 8 Закону про біженців які визначають: порядок звернення особи із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; процедуру оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; порядок попереднього розгляду заяв [9].

Також, в законопроекті «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства» стаття 9 закріплює даний принцип як порядок звернення іноземців та осіб без громадянства із заявою про захист. Згідно даної статті визначається, що: «Іноземці або особи без громадянства, які виявили бажання отримати захист, повинні особисто звернутися із заявою про захист або із зверненням за захистом: до посадової особи Державної прикордонної служби України у пункті пропуску через державний кордон, або до уповноваженого органу - під час перебування на законних підставах в Україні» [12].

Стаття 10 даного якого передбачає порядок звернення із заявою про захист окремих категорій іноземців та осіб без громадянства, які утримуються у пункті тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, та виявили бажання отримати захист в Україні [12].

Ще одним не менш важливим принципом міжнародного права притулку, який потребує імплементації в національні правові системи є принцип єдності сім'ї. Він впливає з права на приватне та сімейне життя як фундаментального права особи, а також з принципу захисту найкращих інтересів дитини. Згідно даного принципу членам родин повинні надаватися такі ж самі права, як і шукачу притулку [16]. В згаданому законопроекті «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства» зазначається, що: «Україна сприяє збереженню єдності сімей іноземців та осіб без громадянства, яким надано захист [12].

Члени сім'ї особи, якій надано захист, мають право з метою воз'єднання сім'ї в'їхати на територію України і отримати похідний статус, за відсутності умов, передбачених Законом».

Також в Законі «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначається, що: «Україна сприяє збереженню єдності сімей біженців та осіб, які потребують додаткового захисту або яким надано тимчасовий захист [9].

Члени сім'ї особи, яку визнано біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту або якій надано тимчасовий захист в Україні, мають право з метою воз'єднання сім'ї в'їхати на територію України і бути визнаними біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, або отримати тимчасовий захист за відсутності умов, передбачених Законом».

Щодо принципу права на інформацію, то він закріплений в законодавстві України і передбачає обов'язок службової особи установи до якої звернулася особа про надання притулку, проінформувати особу про порядок надання певного правового статусу який буде наданий

особі, особливості національного законодавства, права і обов'язки, та ін. [9;11;12].

Слід відмітити, що принципи мінімального міжнародно-правового стандарту поведінки з шукачами притулку закріплені і в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», прийнятий Верховною Радою України 20 жовтня 2014 р., хоча стосуються вони окремої категорії осіб [11].

Слушними є думки дослідників, які в своїх працях шукачів притулку в Україні визначають як самостійну категорію іноземців та осіб без громадянства, які звернулися за захистом від переслідування або на підставі цілком обґрунтованих побоювань за своє життя і здоров'я, яких вони зазнали у країні свого походження або самостійного проживання. Такі шукачі притулку внаслідок задоволення свого клопотання в Україні може отримати статус біженця, але «саме доки особа очікує рішення за своїм клопотанням про надання їй захисту, вона є шукачем притулку». [3, с. 202].

Також дослідники одностайні в тому, що біженці і внутрішньо переміщені особи належать до однієї категорії осіб – вимушених мігрантів, різновидами якої є також особи, які отримали додатковий і тимчасовий захист. Захист, що отримують ці особи, охоплюється категорією «притулок», основою якої є сувора заборона повернення в ситуацію небезпеки. Обсяг правового статусу зазначених осіб та заходи їх захисту є різними, як і причини, що змушують їх покинути місце проживання. Це і є підставою для встановлення спеціальних правових режимів їх притулку [10, с. 145].

Також не можна не погодитися з думкою дослідників, в тому, що законодавство України в сфері притулку потребує вдосконалення. Передусім з метою систематизації та узагальнення наявних норм потрібно прийняти окремий Закон про притулок, визначивши його як захист, який надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності відповідних підстав, а також внутрішньо переміщеним особам незалежно від їх громадянства та підданства [10 с. 146].

Висновки. Поняття притулку в міжнародному праві та національному праві держав хоча прямо і не визначається, однак існує і є ширшим за поняття біженства. Воно охоплює стани осіб, які отримали додатковий або тимчасовий захист, та осіб, відносно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

В міжнародному праві статус шукача притулку складається із звичаєвих норм, що відображений в актах міжнародних організацій та судових рішеннях щодо шукачів притулку, а також визначений в національному законодавстві держав. Слід відмітити що шукачам притулку належать деякі додаткові права, які не притаманні біженцям, та які випливають зі звичаєвих чи прямо встановлених міжнародними договорами принципів права притулку.

Правовий статус шукача притулку як особливого міжнародно-правового статусу особи, може виникнути в особи в момент легального чи нелегального перебування в країні призначення у випадку, якщо в

країні походження виникає ситуація переслідувань осіб, визначених конвенційними ознаками, до яких належить особа, в якій виникає право притулку.

Джерела та література:

1. Американська Конвенція про права людини: прийнята на Міжамериканській спеціалізованій конференції з прав людини (Сан-Хосе, Коста-Ріка) 22.11.1969 / URL: http://www.refworld.org.ru/publisher,OAS,,,561292294_0.html (дата звернення: 09.10.2024).
2. Аналітична записка щодо законопроекту №3387 «Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства» URL: <https://jurfem.com.ua/analitichna-zapyska-zakonoprojekt-3387/>) (дата звернення: 15.10.2024).
3. Грабова Я. О. Право особи на притулок в Україні: конституційно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2017. 226 с.
4. Директива Ради 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому прийнята 20 липня 2001 року URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2> дата звернення: 15.10.2024).
5. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена Резолюцією 217 A(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 10.10.2024).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.10.2024).
7. Конвенція про статус біженців : прийнята 22.04.1951 Конференцією повноважних представників з питання про статус біженців і апатридів, скликаній відповідно до Резолюції 428 (V) Генеральної ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 10.10.2024).
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 12.10.2024).
9. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07. 2011 № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17> (дата звернення: 12.10.2024).
10. Проблеми прав біженців виклики сучасності: Навчальний посібник . Харків 2018 URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_cору.pdf (дата звернення: 12.10.2024).
11. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

12. Про надання захисту іноземцям та особам без громадянства: проект Закону України від 23.04.2020 № 3387 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI01924A?an=78> (дата звернення: 12.10.2024).

13. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї від 16.09.1963 р. URL: Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 11.10.2024).

14. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (дата звернення: 12.10.2024).

15. Римаренко Ю.І. Міжнародне міграційне право. Підручник. Університетський курс / Ю.І. Римаренко. Київ.: КНТ, 2007. 640 с. С. 182.

16. УВКБ ООН. Рекомендації щодо механізмів тимчасового захисту чи тимчасового перебування. URL: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=5460cfa14>. (дата звернення: 20.10.2024).

17. Conclusions adopted by the executive committee on the international protection of refugees 1975–2009 (Conclusion № 1–109) / UNHCR. URL: <http://www.unhcr.org/en-us/578371524.pdf> (дата звернення: 10.10.2024).

18. Scripnic V. Principles and Guarantees of Protection of Refugees. EIRP Proceedings. 2016. Vol. 11. P. 122-127. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=2423684> (дата звернення: 20.10.2024).

IMPLEMENTACJA MINIMALNEGO STANDARDU MIĘDZYNARODOWO-PRAWNEGO W ZAKRESIE TRAKTOWANIA OSÓB UBIEGAJĄCYCH SIĘ O AZYL DO USTAWODAWSTWA UKRAINY

Artykuł analizuje specyfikę implementacji minimalnego standardu międzynarodowo-prawnego w zakresie traktowania osób ubiegających się o azyl, które istnieją w formie podstawowych zasad prawa międzynarodowego uznanych przez państwa, do ustawodawstwa ukraińskiego. Instytucja prawa azylowego i prawo do azylu jako szczególnie prawo człowieka są zawarte w ogólnych standardach praw człowieka i mają długą historię w prawie międzynarodowym. Prawo człowieka do opuszczenia kraju swojego obywatelstwa lub zwykłego pobytu jest zapisane w art. 13 ust. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Protokole Dodatkowym IV do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz w innych międzynarodowych aktach prawnych, które również określają powody, dla których dana osoba jest zmuszona do opuszczenia kraju.

W prawie międzynarodowym państwo nie ma obowiązku udzielania azylu, państwo, kierując się swoją suwerenną wolą, decyduje o udzieleniu lub nieudzieleniu azylu danej osobie.

Osoba ubiegająca się o azyl ma specjalny status prawny. W większości traktatów międzynarodowych osoby ubiegające się o azyl są utożsamiane z uchodźcami, których status prawny jest regulowany przez prawo międzynarodowe i krajowe. Jednocześnie należy zauważyć, że „osoba ubiegająca się o azyl” jest szczególnym statusem prawnym osoby, który charakteryzuje się odmiennością zarówno od samego statusu uchodźcy, jak i od ogólnego statusu prawnego osoby w prawie międzynarodowym.

Słowa kluczowe: implementacja, status prawny, osoba ubiegająca się o azyl, uchodźcy, prawo azylowe, prawa człowieka, prawa osób ubiegających się o azyl.

IMPLEMENTATION OF THE MINIMUM INTERNATIONAL LEGAL STANDARD FOR THE TREATMENT OF ASYLUM SEEKERS IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

The article examines the peculiarities of implementing the minimum international legal standard for the treatment of asylum seekers, established as fundamental principles of international law recognized by states, into Ukrainian legislation. The institution of the right to asylum and the right to seek asylum as a specific human right is embedded within general human rights standards and has a long-standing history in international law. The right of an individual to leave their country of citizenship or permanent residence is enshrined in Article 13(2) of the Universal Declaration of Human Rights, which states: "Everyone has the right to leave any country, including their own." This right is also affirmed in Protocol No. 4 to the European Convention on Human Rights, which declares that: "Everyone shall be free to leave any country, including his own. No restrictions shall be placed on the exercise of these rights other than such as are in accordance with law and are necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety, for the maintenance of public order, the prevention of crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others."

The reasons for leaving a country may vary, as noted in many international instruments. Such reasons can include persecution based on race, religion, nationality, membership in a particular social group, or political beliefs, as well as war, coups, regime changes, significant shifts in state policy, the outbreak or escalation of armed conflict, and more. The right to seek asylum and the right to be granted asylum differ in their normative establishment, as the decision to grant asylum is a sovereign right of the state. International law does not impose an obligation on states to grant asylum; states exercise their sovereign will based on national law to control the movement of individuals across their borders and determine the entry, stay, and legal status of foreigners in accordance with domestic law. The legal status granted to different categories of foreigners depends on the grounds that prompted them to enter a foreign country.

An asylum seeker holds a unique legal status. In most international agreements, asylum seekers are associated with refugees, whose legal status is regulated by both international and national law. Granting refugee status provides individuals with a set of rights and obligations, as well as international protection for such individuals. However, in the

modern world, the number of asylum seekers significantly exceeds the number of recognized refugees, making the status of asylum seekers a matter of ongoing debate in both international and national law. The legal status of asylum seekers differs distinctly from that of refugees and from the general legal status of individuals in international law.

Keywords: implementation, legal status, asylum seeker, refugees, right to asylum, human rights, rights of asylum seekers.

Bylytsia Igor

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Teorii i Historii Państwa
i Prawa, Wołyńskiego Uniwersytetu
Narodowego im. Łesi Ukrainki
(Билиця Ігор Олегович
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії держави
і права Волинського національного
університету імені Лесі Українки
ORCID 0000-0001-6971-777X)*

Hlamazda Petro

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Teorii i Historii Państwa
i Prawa, Wołyńskiego Uniwersytetu
Narodowego im. Łesi Ukrainki
(Гламазда Петро Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-1133-9205)*

РОЛЬ ПОВЕДІНКИ СУДДІ ЯК ФАКТОР ВІДНОВЛЕННЯ ДОВІРИ ДО СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ

Ця стаття присвячена дослідження питанню довіри до судової гілки влади. Саме причинам та наслідкам низького рівня довіри до судової інституції в цілому, як окремої гілки влади. В статті досліджено які фактори впливають на зниження довіри збору пересічних громадян до суду. Приділено увагу впливу прокурорів, юристів, адвокатів, інших учасників судового процесу на формування позитивного чи негативного іміджу, як окремого судді так і судової влади в цілому. В дослідженні також приділено увагу впливу ЗМІ на формування рівня довіри до судової влади в цілому.

Ключові слова: довіра до судової влади, етика, професійна етика, судова влада, суд, суддя, прокурор, державний обвинувач, інститут прокуратури, адвокат, юрист, сторона.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання довіри до судової гілки влади завжди було актуальним, адже рівень

довіри до суду є так би мовити лакмусовим папірцем, що показує рівень розвитку демократичних інститутів та дотримання загальнолюдських демократичних цінностей, як у професійній діяльності представників різних юридичних професій (суддів, прокурорів, слідчих, нотаріусів і так далі) так і повсякденному житті пересічних громадян. Дане питання завжди було актуальним для нашої держави в тій чи в іншій мірі в різні проміжки часу функціонування України. Гостро воно обговорювалося в періоди перед реформаційний період, тобто ставало основоположною причиною, або так би мовити рушійною силою початку переважної більшості реформ судової влади та дотичних до неї правових інституцій. Тому існує велика кількість наукових праць присвячена цій проблематиці, проводилися навіть окремі науково-практичні заходи, які були повністю присвячені питанню довіри до судової гілки влади, а також є вика кількість статистичної інформації щодо рівня довіри до судової гілки влади.

Метою та завданнями статті є дослідження факторів, які впливають довіру до судді, як з боку пересічних громадян, тобто тих осіб, які не стикаються з діяльністю судді, як з представника Феміди, а отримують інформацію із ЗМІ. Також в статті проводиться дослідження особливості взаємовідносин судді з учасниками судового процесу та яким чином ці взаємовідносин взаємовідносини впливають на імідж окремого судді, так і судову систему в цілому.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відповідно до статті 7 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом [2]. Саме принцип незалежності, безсторонності і справедливим судом є визначальними засадами, які впливають на формування довіри до судової гілки влади, як в позитивному так і в негативному полі.

Відповідно до опитування населення України стосовно довіри до судової та інших гілок влади, суддівської незалежності та підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви, яке проводилося в 2021 році під час опитування було опитано 2020 респондентів. Загалом респонденти мають низький рівень довіри до більшості державних і суспільних інституцій. Лише збройні сили України отримали позитивний баланс довіри (коли частка респондентів, що довіряють, є більшою від частки тих, що не довіряють) – 68% українців довіряють проти 10% тих, що не довіряють. Респонденти демонструють найнижчий рівень довіри до Верховної Ради (7% довіряють проти 68% тих, що не довіряють), і Кабінету Міністрів (7% проти 63%). Місцевим органам влади довіряють більше: 24% довіряють проти 45% тих, що не довіряють. Вищому антикорупційному суду довіряє 10% опитаних. Абсолютна більшість респондентів (86%) не була учасником судових проваджень за останні 24 місяці. Лише 10% українців довіряють судовій системі, а 59% не довіряють їй. Незважаючи на загалом неприхильне сприйняття української судової системи населенням, ті, хто особисто брав участь у судових провадженнях протягом останніх 24 місяців, позитивно оцінюють власний досвід. На відсутність вимог хабарів, неофіційних

платежів, подарунків чи інших корупційних ситуацій вказали 62% учасників судових проваджень, а 53% вказали, що робота канцелярії/апарату суду була добре організована. 52% учасників судових проваджень погодилися з тим, що рівень професійної кваліфікації суддів був належним. Майже половина (46%) тих респондентів, які були учасниками судових проваджень за останні 24 місяці погодилися з твердженнями, що в судді ухвалювали законні та справедливі рішення, 42% погодилися з тим, що судові рішення виконувалися вчасно та у повному обсязі, 40% з тим, що розгляд справи відбувався в розумні строки, без не обґрунтованого затягування з боку судді [3].

Роблячи висновок із цієї статистики, можна прийти до наступних висновків, що рівень довіри до судової гілки влади, в-першу чергу залежить від «якості» судочинства, якщо особа (тут мається на увазі чи порушено строки розгляду справи чудом); по-друге рівень довіри судової гілки влади залежить від висвітлення в інформаційному просторі, окремого судді так і судової гілки влади в цілому (наприклад, резонансні справи про топ корупціонерів, коли їх звільняють з підварити через рік чи більше або навіть виправдовують, винним в даній ситуації є суд, а не працівник правоохоронного органу, який допустився грубих помилок на стадії досудового слідства або підчас підтримання публічного (державного) обвинувачення підчас судового розгляду). В цьому випадку істина по справі не стане доступна для широкого загалу доступна, адже вся інформація охороняється таємницею слідства; по-четверте, низькій рівень правового розуміння у пересічних громадян щодо того, яким чином працює та функціонує судова влада в цілому та яким чином відбувається здійснення правосуддя в українських судах. Тобто у простих громадян немає загального, навіть поверхневого уявлення про процедуру розгляду справи у суді.

Вище було зазначено основні, на нашу точку зору, фактори, що впливають на формування позитивного чи негативного ставлення до суддів, що в свою чергу впливає на формування рівня довіри до судової гілки влади.

Вважаємо за необхідне зупинитися саме на формулюванні «справедливий суд». Що ж саме вкладається в цей термін? Відповідно до тлумачних слівників справедливий – це : 1. Який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження ; протилежне несправедливий; 2. Який має законні підстави, достатньо підтверджений, обґрунтований; 3. Те, що виражає об'єктивність, відповідає морально-етичним і правовим нормам [4]. Іншими словами сказати «справедливий суд» - це повний, неупереджений розгляд спору між сторонами цього спору. Чи може так бути насправді, в реальному житті?

Щодо справедливого суду вважаємо за необхідне згадати за Соломонів суд. Коли до Царя Соломона прийшло дві жінки і в них був спір щодо того чия дитина. Для вирішення цього спору Він наказав щоб йому принесли меч, для того щоб розрубати дитину навпіл, адже жодна з жінок не хотіла уступати іншій своє право на дитину. Після цих слів Царя Соломона справжня мати дитини закричала і благала його, щоб він віддав її дитину самозванці лиш би дитина була жива, а

самозванка навпаки вподобала рішення царя і жадала його виконання. Після цих слів сторін спору цар Соломон виніс цей вердикт і віддав дитину справжній матері, тій для якої життя своєї дитини було самим головним. І коли «Коли весь Ізраїль почув вирок, який виніс цар, усі сповнилися захвату перед царем, оскільки вони побачили, що він має мудрість від Бога чинити правосуддя»[5]. В даному випадку є істинно справедливе рішення, адже правосуддя цар Соломон здійснював від імені Бога. Виникає логічне питання чи є таке ж справедливе правосуддя в нашому реальному житті? Звісно є, але з однією особливістю. Вона полягає у наступному, а саме в тому, що правосуддя здійснюється виключно судом, судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України (частина 1 статті 13) [2]. Цим самим і підтверджується особливість судової гілки влади по відношенні від інших гілок влади.

Повертаючись до питання справедливості у судовому процесі, слід відмітити наступне. Судовий процес по своїй природі це спір між двома сторонами, які не можуть його вирішити самостійно і використали всі доступні досудові заходи досудового вирішення спору (наприклад, претензія, медіація і так далі). Тобто суддя в даному випадку має виступати незалежним арбітром. Тому і одним із основоположних принципів судочинства є незалежність. Відповідно до частини 3 статті 1 Кодекс суддівської етики у ситуаціях, коли незалежність та авторитет судової влади під загрозою, судді мають право виступати на їх захист як на національному, так і на міжнародному рівнях [6]. Важливість цього принципу настільки велика, без перебільшення, що він закріплений у корпоративному нормативно-правовому акті такому, як Кодекс суддівської етики. Особливість цього джерела права полягає в тому, що він прийнятий самими суддями, а саме найвищим судовим органом суддівського самоврядування – з'їздом суддів України. Тобто самі судді юридично і фактично легітимізували його етичні норми поведінки, які стали частиною норм права, є обов'язковими для виконання останніми.

Якщо розглядати судовий розгляд справи в контексті спірних відносин між двома суб'єктами, суддю як незалежного арбітра, тобто доречно було б зазначити наступне, а саме те, що незважаючи на те, на чію сторону буде прийняте рішення суду, інша сторона спору буде обов'язково незадоволена цим рішенням. Це впливає із психологічної особливості людини. Адже у кожної людини своя правда у будь-кому спорі, але істина одна. Тому суд при розгляді справи повинен дійти до істини суті справи. Але виходячи із змісту чинних нормативно-правових актів, а саме Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільно-процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та інших нормативних актів, які регулюють процесуальну складову судочинства суд при здійсненні судочинства не має самостійно витребувати докази по справі, а їх повинні надавати сторони спору. Саме тому можуть виникати ситуації при розгляді справи у суді коли навіть з повністю вирашної справи в результаті наприклад неякісної правничої допомоги суд виносить правосудне

рішення не на користь тієї сторони спору, яка є правою в даній ситуації. Що ми тут маємо на увазі, саме ту ситуацію, коли представник однієї зі сторін перекладає вину за неякісні послуги для свого клієнта на суд, так як у юриста та клієнта договірні відносини, які вникають так би мовити на довірі (оскільки базуються і затверджуються договором про правничу допомогу), хоча і в платній формі. Тому у особи тобто сторони спору, в даному випадку складається думка про те, що суд у даному конкретному випадку про, що йде мова, був заангажованим, тобто прийняв сторону його опонента, хоча істина була на іншій стороні, чим самим і порушив принцип незалежності судді при розгляді справи.

Ця інформація для клієнта від його представника породжує так би мовити хибну думку, як про конкретного суддю, який розглядав дану судову справу, так і про суд в цілому. Як наслідок знижується рівень довіри до судової гілки влади в цілому.

Окремим аспектом факторів впливу на формування довіри до судової гілки влади, який би ми хотіли розглянути, це взаємовідносини суду зі ЗМІ. Особливість цих взаємовідносин впливає із тих задач та напрямків, що покладаються на ЗМІ, а саме висвітлення подій, які відбулися в конкретному населеному пункті або в державі в цілому і як наслідок формування певної думки суспільства про цю подію.

Преамбула Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року говорить нам про те, що цей нормативно правовий акт спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа та визначає правовий статус, порядок формування, діяльності та повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення [11]. Тобто цим законом врегульовано організацію, діяльність та порядок взаємодії з державними та недержавними інституціями, незалежно від форм і власності із представниками медіа.

Журналісти досить часто задля досягнення іміджевого росту і кар'єрного сходження до вершини нехтують усім, навіть займаються перекручуванням фактів. Це все робиться задля досягнення так би мовити хайпу і збільшити читання конкретної публікації. Так наприклад, журналіст може скаржитися на те, що його не допустили до зали судового засідання, промовчавши про те, що засідання проходило в закритому режимі, за клопотанням сторін.

Ще одним способом висвітлення інформації про діяльність суду є групи у різних месенджерах, які набувають великого поширення в останні роки та користуються великою довірою у суспільства. Дані, так би мовити «медіа» канали, взагалі не підпадають під регулювання вище вказаного закону. Тому можуть почуватися фривольно у інформаційному просторі нашої держави.

Для повноти дослідження цієї проблематики, наостанок вважаємо за необхідне зазначити те, що не тільки зовнішні фактори впливають на рівень довіри до судової гілки і так би мовити внутрішні фактори, а саме поведінка самих суддів, як і під час судового процесу так і поза ним. Таке деякі представники феміди дозволяють собі порушувати і законодавство і свої внутрішні норми корпоративної поведінки. І ці поодинокі випадки (тут мається на увазі порівняння з загальною кількістю суддівського корпусу в Україні до кількості порушень законодавства з боку суддів), наприклад грубих висказувань в адресу учасників процесу, керуванням власного чи службового авто у нетверезому вигляді, вчинення корупційних правопорушень і так далі. Всі ці дії окремих суддів наносять найбільшу шкоду довірі до судової гілки влади. Адже суддю ототожнюють з його професійною діяльністю навіть коли останній не здійснює правосуддя

Отже, на довіру до судової гілки влади впливають безліч факторів, такі, які залежать від самого суду і суддів, і ті які не залежать від них, а залежать від інших сторін справи, саме: прокурорів, адвокатів, позивачів і відповідачів та інших учасників справи. Про те і поведінка самих суддів, як у судовому процесі, так і в повсякденному житті, впливає на відношення до останніх у соціумі з боку пересічних громадян. Також важливу роль на рівень довіри до судової влади в цілому відіграють ЗМІ, адже в гонитві за «гарячими заголовками» задля власного заробітку вони можуть перекрутити фактичну інформацію у такому світлі, що буде порочити суддю та судову владу в цілому, таким чином і буде знижуватися довіра досудової гілки влади. Але основне коріння цієї проблеми, на нашу думку, лежить у низькому рівні праворозуміння пересічних громадян, які здатні повірити у будь-яку інформацію – головне, щоб вона була подана у потрібному ракурсі.

Джерела та література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 01.11.2024).
2. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
3. Опитування населення України стосовно довіри до судової та інших гілок влади, суддівської незалежності та підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/2021_Survey_Population_Report_UKR.pdf
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. Стр. 590. URL: <https://sum.in.ua/s/spravedlyvyj> (дата звернення: 01.11.2024).
5. 1 царів 3:16-28,3 Царств 3:16-28 : Біблія. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=1%20царів%203%3A16-28%2C3%20Царств%203%3A16-28&version=UKR;ERV-UK> (дата звернення: 01.11.2024).

6. Кодекс суддівської етики : Рішення XI (чергового) З'їзду суддів України від 22.02.2013 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення : 01.11.2024).
7. Кодекс адміністративного судочинства України в: Закон України ід 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
10. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1522> (дата звернення: 01.11.2024).
11. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 01.11.2024).

ROLA ZACHOWANIA SĘDZIEGO JAKO CZYNNIK PRZYWRUCENIA ZAUFANIE DO INSTYTUCJI SĄDOWYCH

Artykuł poświęcony badaniu kwestii zaufania do sądownictwa. Właściwie przyczynom i konsekwencjom niskiego poziomu zaufania do instytucji sądowej w całości, oraz jako odrębnej gałęzi władzy państwowej. Artykuł analizuje, jakie czynniki wpływają na zmniejszenie zaufania zwykłych obywateli do systemu sądownictwa. Zwrócono uwagę na wpływ prokuratorów, prawników, radców prawnych oraz innych uczestników postępowania na stworzenie pozytywnej lub negatywnej renomy, tak osobnego sędziego, jak i systemu sądownictwa w całości. Badanie zwraca również uwagę na wpływ mediów na kształtowanie poziomu zaufania do systemu sądownictwa w całości.

Słowa kluczowe: zaufanie do systemu sądownictwa, etyka, etyka zawodowa, sądownictwo, sąd, sędzia, prokurator, instytut prokuratury, prawnik, strona postępowania.

THE ROLE OF THE JUDGE'S BEHAVIOR AS A FACTOR IN RESTORING TRUST IN JUDICIAL INSTITUTIONS

In modern realities, the judicial branch of government plays an important role in the functioning of the entire state mechanism of our country. Ordinary citizens, i.e. those citizens who are not connected to the legal profession, identify the judiciary with subjects who perform its main function - justice, i.e. with judges. This statement is incorrect, because the judiciary consists not only of the judicial system, but also of judicial self-

government bodies and bodies that ensure the organization and operation of the justice system.

The main function of implementation, which is entrusted to the most numerous corps of judicial power - judges, is the administration of justice. Justice takes place in various forms of the judicial process, depending on which branch of law belongs to the legal relationship that is contested in court.

The legal process itself is structured in such a way that there are two parties who have a dispute, and the court acts as an independent arbitrator who must decide this dispute based on the evidence provided to the latter by the participants in this process. Therefore, some of the participants in this process may feel that the court is biased when considering the case in court, because the court does not accept their arguments. This happens when these arguments are presented to the court in violation of the procedural or material norms of the law, that is, legally, the court acts correctly for the sake of a full and objective consideration of the case, but the feeling of injustice still remains among the parties to the dispute.

Other participants in the court process, so to speak, also play an important role in the formation of trust or distrust in the court (we are not talking about the subjects themselves, between which disputed legal relations arose), namely the prosecutor, lawyer, representative lawyer, and so on. So these are representatives of the legal profession, their actions and deeds in the framework of court proceedings are perceived as axioms by ordinary citizens, so they have relevant knowledge in the field of law, skills and experience. And therefore, in order to hide their faults and mistakes that were made during the trial, they shift their blame to the court, slandering it and accusing the latter of bias.

As practice shows, mass media in most cases cover the work of courts from the negative side for the sake of "hot" and "topical" headlines in their publications. In this way, they cause irreparable damage to the image of the judiciary. This happens both intentionally and out of carelessness, because most journalists have no idea about the procedure for administering justice, namely about its procedural side. Speaking objectively, there are cases when the latter objectively highlight the shameful behavior of representatives of the judicial corps.

Keywords: trust in the judiciary, ethics, professional ethics, judiciary, court, judge, prosecutor, public prosecutor, prosecutor's office, lawyer, lawyer, party.

Fidria Yulia

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry wymiaru sprawiedliwości
w sprawach karnych
oraz działalności organów ścigania,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Lesi Ukrainki*

*(Фідрія Юлія
доцент, завідувач кафедри кримінального
правосуддя та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки)*

**ВІДНОВАЛЮВАЛЬНА ЕНЕРГЕТИКА ПОЛЬЩІ:
ВИКЛИКИ, СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

В статті досліджено ключові тенденції розвитку та трансформації енергетичної політики Польщі, які зумовлені глобальними загрозами та викликами, євроінтеграційними процесами, особливостями національної політики та іншими чинниками. Основну увагу приділено адаптації енергетичних стратегій Польщі до вимог сучасності крізь призму перспективи розвитку відновлювальних (альтернативних) джерел енергії. Аналіз законодавства Польщі підтверджує тенденцію до збільшення частки відновлювальних джерел енергії у кінцевому енергоспоживанні Польщі, що повинно призвести до зменшення впливу енергетики на навколишнє середовище.

Зроблено висновок, що Польща проводить енергетичну політику відповідно до стратегії ЄС, яка базується на постійному збільшенні частки енергії, виробленої з відновлювальних джерел. Досвід Польщі як країни-сусіда та водночас країни-члена ЄС може бути використаний для вдосконалення енергетичної політики України.

Ключові слова: енергетична політика, альтернативні джерела енергії, відновлювальна енергетика, енергетична система, енергетична трансформація.

Розвиток альтернативних джерел енергії та підвищення рівня енергоефективності є одним із ключових напрямків національних енергетичних стратегій більшості розвинених держав та своєрідним трендом сучасного глобального світового розвитку. Це обумовлено серйозністю (і навіть небезпекою) та масштабністю викликів сучасності, які пріоритезують запровадження та широке використання відновлювальної енергетики шляхом створення та модернізації регуляторно-законодавчої бази та відповідної інфраструктури. Енергетична та паливна кризи, війни, що несуть зміни у світовій геополітичній ситуації, глобальні зміни клімату та забруднення навколишнього середовища, які, серед іншого, зумовлені зростанням споживання енергетичних ресурсів, у тому числі у неекологічний спосіб, та ряд інших чинників зумовляють необхідність адаптації енергетичної політики кожної держави до актуальних умов сьогодення.

По суті, розвиток відновлювальних джерел енергії став необхідністю, викликаною наслідками все більш непередбачуваних кліматичних змін, потребою задовольнити постійно зростаючий попит на енергію, вичерпуваністю природних ресурсів.

Політика переходу до кліматичної нейтральності та тісно пов'язана з цим енергетична трансформація закріплена в ключових міжнародних, європейських та національних стратегічних документах. Розвиток відновлювальних джерел енергії, включаючи вітрову, сонячну, геотермальну, енергію хвиль і припливів, гідроенергію, енергію біомаси та газу з органічних відходів тощо, як невичерпний енергетичний ресурс та його підтримка є невід'ємною частиною цієї політики.

З розвитком технологій і потужностей частка відновлювальних джерел у світовому виробництві енергії неухильно зростає. Як слушно зауважує Х. Григор'єва, активний розвиток альтернативної енергетики – це більше ніж просто чергова інновація. Це новий спосіб функціонування енергетичної системи, що має свої особливості, потенційні загрози та вимагає розробки відповідних правових підходів до свого регулювання [1, с. 130].

В Україні воєнний стан вніс свої корективи в регулювання суспільних відносин в зазначеній сфері, проте не зруйнував бажання зробити українську енергетику менш залежною від викопних видів палива і більш сталою. Навіть сьогодні в умовах війни зелена генерація продовжує розвиток, але трохи уповільнивши свої темпи [2, с. 10]. Варто також додати, що курс на євроінтеграцію та надання нашій державі офіційного статусу кандидата в члени ЄС змушує Україну розвивати різні види альтернативної енергетики, а також радикально оновлювати законодавство та змінювати традиційні підходи до його розробки. Корисним у цьому контексті може стати досвід Польщі як країни-сусіда та водночас країни-члена ЄС. Як зазначається в літературі, Польща має унікальний досвід вдосконалення енергетичної політики, в основі якого синергія глобальних викликів, спільна енергетична політика ЄС, а також врахування національних особливостей розвитку [3]. Гармонійне поєднання глобальних та європейських тенденцій, а також врахування національних інтересів дозволяє Польщі забезпечити власну енергетичну безпеку, демонструючи стійкість та економічну ефективність.

Однак повністю екстраполювати досвід Польщі у вказаній галузі на Україну не вдасться і навряд чи доцільно, адже слід враховувати, що у держав різні стартові умови для енергетичної трансформації як у фінансово-економічній та природоресурсній, так і політичній та соціокультурній сферах. Розвиток відновлювальної енергетики потребує комплексного підходу, що включає інвестиції в інноваційні технології, створення відповідного законодавчого регулювання, розбудову сучасної інфраструктури, а також підвищення обізнаності суспільства про переваги використання екологічно чистих джерел енергії. Проте запозичення успішних польських практик і технологій дозволить Україні оптимізувати витрати та зменшити ризики, враховуючи власні вихідні умови, отримувати й ефективно

використовувати міжнародну підтримку, а також адаптувати рішення до власних ресурсів, кліматичних умов та економічної ситуації.

Потенціал використання альтернативних джерел енергії розглядався в Польщі ще на початку 1990-х років, але нестабільне регуляторне середовище та сумнівні системи фінансової підтримки не сприяли розвитку цієї галузі. З 2005 року рушійною силою інвестицій у відновлювальні джерела енергії стала система т.зв. «зелених сертифікатів». У наступні 10-15 років ключову роль у фінансуванні технологій відновлювальних джерел енергії відіграли приватні енергетичні компанії, компанії-споживачі та домогосподарства, які в період 2013-2019 рр. інвестували у відновлювальні потужності Польщі понад 81% з 48 млрд злотих, тоді як частка державного сектору та енергетичних компаній не перевищила 15% [4, с. 12]. Однак у цей період 20 лютого 2015 року був прийнятий важливий Закон Республіки Польща «Про відновлювальні джерела енергії» [5], який забезпечив комплексне регулювання питань, присвячених відновлювальним джерелам енергії, включаючи систему підтримки цих технологій. Даний нормативно-правовий акт встановлює (1) умови та порядок здійснення діяльності з виробництва електричної енергії з відновлювальних джерел енергії, (2) механізми та інструменти підтримки такого виробництва, а також (3) принципи міжнародного співробітництва у сфері відновлювальних джерел енергії та спільних інвестиційних проектів. Відповідно до пункту 22 статті 2 цього закону відновлювальне джерело енергії – це відновлювальні, невикопні джерела енергії, включаючи енергію вітру, сонця, геотермальну, гідротермальну енергію, гідроенергію, енергію хвиль, течій та припливів, енергію навколишнього середовища, енергію біомаси, біогазу, сільськогосподарського біогазу, біометану, біорідин та відновлювального водню [5].

За останнє десятиліття ключовим рушієм змін в енергетичній політиці Польщі був Європейський Союз. Пропоновані нововведення часто зустрічали внутрішній супротив, що було пов'язано, головним чином, з особливостями польської енергетичної системи, яка базується на домінуючій ролі вугілля. Запропоновані на рівні ЄС напрямки змін, спрямовані на відмову від викопних видів палива, розглядалися у Польщі крізь призму економічних ризиків, додаткових витрат, загрози енергетичній безпеці країни і навіть як спроби нав'язати рішення, які не враховують польську специфіку. Проте, з огляду на політику Європейського Союзу у кліматичній та енергетичній сферах, в найближчі роки в Польщі частка використання вугілля буде систематично зменшуватись (за рахунок регуляторного тиску, відсутності державної підтримки, постійного зниження вартості технологій відновлювальної енергетики тощо) і замінюватись новітніми технологіями. Очікується, що цьому сприятиме реалізація цілей, що містяться в Енергетичній політиці Польщі до 2040 року [6]. Основною метою цього стратегічного документу є забезпечення енергетичної безпеки країни при збереженні конкурентоспроможності економіки, підвищенні енергоефективності та зменшенні впливу енергетичного сектору на навколишнє середовище. Важливим при цьому є оптимальне використання власних енергоресурсів країни з

урахуванням умов енергетичної політики Європейського Союзу, довгостроковою ціллю якої є досягнення кліматичної нейтральності.

Енергетична політика Польщі до 2040 року має безпосередній зв'язок з цілою низкою національних та державних стратегій, серед яких Національна екологічна політика 2030, Стратегія сталого розвитку транспорту до 2030 року щодо зменшення викидів CO₂ та забруднюючих речовин, Національна стратегія регіонального розвитку 2030 у сфері гармонійного поєднання розвитку енергетичного сектору, забезпечення продуктивності економіки та загального розвитку країни та ін. Енергетична політика Польщі до 2040 року враховує Стратегію розвитку людського капіталу, Стратегію розвитку соціального капіталу та Ефективну та сучасну державну стратегію. На основі розвитку людського потенціалу має бути створений потенціал знань та навиків, що є базою для трансформації енергетичного сектору. Соціальний капітал формує суспільні відносини та соціальну відповідальність – це створює умови для реалізації енергетичної політики. Енергетична політика також враховує державну політику щодо сировинної бази шляхом постійного її розширення, що є важливою умовою забезпечення енергетичної безпеки [3].

Енергетична політика Польщі до 2040 року встановлює, що розвиток польського енергетичного сектору базуватиметься на трьох ключових стовпах (опорах) – справедлива трансформація, система нульових викидів енергії, висока якість повітря. Саме в рамках побудови системи нульових викидів енергії, серед іншого, передбачається розвиток альтернативної енергетики як найбільш перспективного напрямку енергетики в сучасних умовах.

Згідно статистичних даних, частка виробництва альтернативної електроенергії у енергетичному балансі Польщі у серпні 2024 року становила 27,2% (вітрові електростанції – 9,55%, інші відновлювальні джерела енергії – 17,65%). Проте найбільша частка виробництва електроенергії (60,87%) припала на електростанції, що працюють на вугіллі [7].

Відповідно до вказаних вище стовпів енергетичної політики сформовано вісім спеціальних цілей та відповідні стратегічні проекти. Ціль 6 передбачає розвиток відновлювальних джерел енергії. У рамках узаконаної цілі ключовими елементами є:

1) зростання потужності альтернативної енергетики (вітрової), яке у 2030 р. має складати 5,9 ГВт., а у 2040 р. – 11 ГВт.;

2) зростання потужності альтернативної енергетики (сонячної), яка у 2030 р. має складати 5-7 ГВт., а у 2040 р. – 10-16 ГВт.;

3) збільшення частки відновлювальних джерел енергії: у всіх секторах та технологіях – у 2030 році частка відновлювальної енергії у валовому кінцевому споживанні енергії становитиме щонайменше 23%, не менше 32% в енергетиці (переважно вітрова та сонячна), 28% у опаленні, 14% у транспорті (за рахунок електромобільності);

4) спрямованість інвестиційних програм на розвиток відновлювальних джерел енергії.

У цілому Енергетична політика Польщі до 2040 року передбачає будівництво морських вітроелектростанцій, подальший розвиток сонячної енергетики (між 2020 і 2040 роками прогнозується зростання

у 7 разів), розбудова наземної вітроенергетики, істотне збільшення використання біогазу (чотирикратне зростання між 2020 і 2040 роками), а також використання відновлювальних джерел енергії в транспортному та будівельному секторах.

Динамічний розвиток відновлювальної енергетики, який спостерігається у Польщі в останні роки, відбувається як за рахунок державної підтримки, так і інвестицій зацікавлених приватних суб'єктів. Загалом каталог інструментів, які наразі доступні в Польщі для фінансування та підтримки інвестицій у відновлювальні джерела енергії, включає: систему субсидій як інструменту прямої підтримки (кошти, що надаються на центральному та місцевому рівні, кошти фондів ЄС, кошти Національного фонду охорони навколишнього середовища та водного господарства тощо); пільгові кредити та позики, які надаються банківським сектором; великі інвестиційні кредити для будівництва електростанцій, що виробляють електроенергію з відновлювальних джерел; лізинг; систему «зелених» бондів; систему податкових пільг як інструмента непрямой підтримки (для фізичних осіб - отримувачів субсидій: звільнення від сплати ПДФО та пільги на термомодернізацію, а для виробників енергії з відновлювальних джерел – звільнення від сплати ПДВ та акцизного податку); систему «зеленого» тарифу (feed-in-tariff) та систему «зелених» надбавок (feed-in premium); систему аукціонів; систему «зелених» сертифікатів та ін.

Таким чином, підтримка відновлювальної енергетики в Польщі здійснюється за допомогою різних програм та інструментів і адресується різним бенефіціарам. Масштаби цієї підтримки значно зросли за останні роки, безсумнівно, під впливом кліматичної та енергетичної трансформації в ЄС. Крім того, дедалі більше польських компаній прагнуть повністю перейти на «зелене» енергопостачання з огляду на зростаючу конкуренцію та підвищення рівня обізнаності про корпоративну соціальну відповідальність, зважаючи на останні кліматичні та енергетичні тенденції. При цьому досить популярним ринковим інструментом підтримки розвитку альтернативної енергетики стають довгострокові корпоративні договори на купівлю електроенергії з відновлювальних джерел енергії, що дозволяють обом сторонам договору – виробникам та підприємцям – отримати вигоду. За цим договором фізична або юридична особа погоджується купувати електроенергію з відновлювальних джерел енергії безпосередньо у її виробника за заздалегідь визначеною ціною. Цей інструмент дозволяє споживачам застрахуватися від коливань цін на енергію, а виробникам – отримати інвестиційне фінансування на заздалегідь визначеному рівні.

Загалом комплексна реалізація Енергетичної політики Польщі до 2040 року, поряд із забезпеченням енергетичних потреб країни, сприятиме зменшенню шкідливого впливу на довкілля, скороченню викидів парникових газів, що у цілому повинно позитивно вплинути на глобальні зміни клімату. Однак, слід зазначити, що низка проєктів, передбачених цим документом, матиме негативний вплив на окремі елементи довкілля, такі як: тваринний та рослинний світ (наприклад, гідроенергетика може негативно впливати на розмноження, міграцію

та можливості харчування риби), біорізноманіття (наприклад, вітрові електростанції становлять серйозну загрозу для багатьох видів птахів, стоячи на лініях їхніх міграційних шляхів), водні ресурси (наприклад, забруднення води під час будівництва та експлуатації морських вітроелектростанцій) тощо.

Реалізація Енергетичної політики Польщі до 2040 року матиме значний вплив на людей, їхнє здоров'я та якість життя. Людина, будучи частиною навколишнього середовища, впливає на нього, але водночас залежить від його стану. У більшості випадків зменшення негативного впливу на довкілля опосередковано покращує умови життя людей. І навпаки, посилення такого впливу часто призводить до негативних наслідків для здоров'я. Стійкість до екологічних факторів має індивідуальний характер, але найбільше на здоров'я впливають зміни якості повітря та води, викликаючи порушення функцій організму чи розвиток захворювань. Вплив на довкілля може також мати менш очевидні наслідки для людини, наприклад, викликати стрес. Це може бути пов'язано із шумом, вібраціями, обмеженням простору, які тягнуть за собою будівництво та експлуатація об'єктів альтернативної енергетики. Безумовно, масштаб цього впливу залежатиме від масштабу будівництва та місця розташування об'єкта, однак цей фактор також треба враховувати.

Зважаючи на серйозність викликів, які постають як перед Польщею та ЄС, так і перед світовою спільнотою, Міністерство економіки Польщі уже оприлюднило для широкого обговорення проект Енергетичної політики Польщі до 2050 року [8]. Як зазначається у документі, головною метою енергетичної політики є створення умов для безперервного та сталого розвитку енергетичного сектору Польщі, що сприяє розвитку національної економіки, забезпеченню енергетичної безпеки держави та задоволенню енергетичних потреб суб'єктів господарювання і населення.

Для досягнення головної мети було визначено три рівнозначні операційні цілі: (1) забезпечення національної енергетичної безпеки, (2) підвищення конкурентоспроможності та енергоефективності національної економіки в рамках внутрішнього енергетичного ринку ЄС та (3) зменшення впливу енергетики на навколишнє середовище. Реалізація третьої операційної цілі включатиме заходи, що призведуть до скорочення викидів парникових газів, зменшення забруднювачів повітря, води та ґрунту, а також збільшення використання відновлювальних джерел енергії.

Відновлювальні джерела енергії, як зазначено у аналізованому документі, стануть важливим елементом польської електроенергетичної системи. Збільшення частки відновлювальних джерел енергії у кінцевому енергоспоживанні залежатиме, зокрема, від прогресу у досягненні економічної зрілості окремих технологій та використання внутрішнього потенціалу. Необхідно спрямувати підтримку насамперед на ті технології, які в польських умовах характеризуються найбільшою стабільністю, мають найбільший потенціал і найнижчу собівартість виробленої електроенергії.

Беручи до уваги очікуване зростання економічної ефективності відновлювальних джерел, очікується, що після 2035 року

відновлювальні джерела енергії зможуть конкурувати з традиційною енергетикою без потреби в підтримці. До того часу польський сектор відновлювальних джерел енергії повинен розробити технологічну спеціалізацію на основі визначеного національного потенціалу окремих джерел (вітер, біомаса, біогаз, геотермальна енергія, сонячна енергія), що дозволить максимізувати вигоди від розвитку технологій в масштабах національної економіки. У довгостроковій перспективі підтримка повинна бути спрямована на ті технології відновлювальних джерел енергії, які можуть стати спеціалізацією Польщі у цій галузі.

Таким чином, розвиток відновлювальних джерел енергії стає ключовим елементом сучасної енергетичної політики багатьох країн світу, включаючи Польщу та Україну. Він є не лише відповіддю на кліматичні виклики, але й важливим чинником забезпечення енергетичної безпеки та сталого розвитку. Польща, враховуючи свої геополітичні, економічні та екологічні реалії, демонструє успішні практики впровадження альтернативної енергетики, які можуть стати корисними для України.

Польська модель розвитку відновлювальної енергетики, закріплена у стратегічному документі – Енергетична політика Польщі до 2040 року, ґрунтується на трьох основних опорах: справедливій трансформації, системі нульових викидів енергії та забезпеченні високої якості повітря. Ця політика передбачає значне збільшення частки відновлювальних джерел енергії за допомогою державної підтримки, залучення приватних інвестицій і використання різноманітних фінансових механізмів, таких як «зелені сертифікати», пільгові кредити та корпоративні договори.

Водночас, для України є важливим враховувати власні стартові умови та виклики, спричинені війною, економічною кризою та недостатньою розвиненістю інфраструктури. Успішне застосування польського досвіду потребує адаптації до українських реалій, зокрема створення сприятливого регуляторного середовища, модернізації законодавства, забезпечення інвестицій у технології та підвищення обізнаності громадськості щодо переваг екологічно чистої енергії.

Хоча розвиток відновлювальної енергетики вносить вагомий вклад у вирішення глобальних екологічних проблем, зменшення залежності від викопних палив та зниження викидів парникових газів, він також може спричиняти певні негативні екологічні наслідки.

Україна, інтегруючись до європейської спільноти, має великі можливості для розвитку зеленої енергетики, що підкріплюється міжнародною підтримкою та національними інтересами. Використання досвіду Польщі, адаптованого до українських умов, здатне прискорити енергетичну трансформацію та енергетичну незалежність країни.

У підсумку можна зазначити, що Польща проводить енергетичну політику відповідно до стратегії Європейського Союзу, яка базується на постійному збільшенні частки енергії, виробленої з відновлювальних джерел. Влада Польщі враховує як сучасні світові тенденції розвитку, так і національні інтереси країни, орієнтуючись на задоволення основних енергетичних потреб країни, національний ринок праці та зміни в економіці.

Джерела та література:

1. Григор'єва Х. А. Розвиток альтернативної енергетики як фактор перегляду методологічних засад регулювання аграрних, земельних та екологічних правовідносин. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери*: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листопада 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків: Юрайт, 2020. С. 130–135.
2. Правове забезпечення альтернативної енергетики в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т.Є. Харитонової, д.ю.н., проф. Х.А. Григор'євої, к.ю.н., доц. Є.О. Платонової. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 364 с.
3. Паламарчук, Д., Паламарчук, Н. Енергетична політика Польщі до 2040 р.: основи, цілі та ключові елементи. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/506/484>
4. Andrzej Ceglarsz. Polska polityka energetyczna: zmiany klimatu, energia i środowisko. Analiza. Grudzień 2020. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/17099.pdf>
5. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000478>
6. Polityka energetyczna Polski do 2040 roku. URL: <https://www.gov.pl/web/morska-energetyka-wiatrowa/polityka-energetyczna-polski-do-2040-roku-pep2040>
7. Produkcja energii elektrycznej w Polsce, sierpień 2024 r. URL: <https://www.rynekelektryczny.pl/produkcja-energii-elektrycznej-w-polsce/>
8. Polityka energetyczna Polski do 2050 roku (project). URL: https://www.gov.pl/documents/33372/436746/DE_projekt_PEP2050_2015-08-03.doc/57c5150f-f50e-e8a7-6b27-49c330ab9d4d

ENERGIA ODNAWIALNA W POLSCE: WYZWANIA, STRATEGIE I PERSPEKTYWY ROZWOJU

W artykule przeanalizowano kluczowe tendencje w rozwoju i transformacji polityki energetycznej Polski, które są spowodowane globalnymi zagrożeniami i wyzwaniem, procesami integracji europejskiej, cechami polityki krajowej i innymi czynnikami. Główną uwagę przywiązuje się do dostosowania polskich strategii energetycznych do wymagań teraźniejszości poprzez pryzmat perspektyw rozwoju odnawialnych (alternatywnych) źródeł energii. Analiza ustawodawstwa polskiego potwierdza tendencję do zwiększania udziału odnawialnych źródeł energii w końcowym zużyciu energii w Polsce, co powinno doprowadzić do zmniejszenia wpływu energii na środowisko.

Stwierdzono, że Polska prowadzi politykę energetyczną zgodnie ze strategią UE, która opiera się na stałym wzroście udziału energii wytwarzanej ze źródeł odnawialnych. Doświadczenie Polski jako kraju sąsiadującego, a jednocześnie państwa członkowskiego UE, można wykorzystać do poprawy polityki energetycznej Ukrainy.

Słowa kluczowe: polityka energetyczna, alternatywne źródła energii, energia odnawialna, system energetyczny, transformacja energetyczna.

RENEWABLE ENERGY IN POLAND: CHALLENGES, STRATEGIES, AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The article examines the key trends in the development and transformation of Poland's energy policy, which are driven by global threats and challenges, European integration processes, national policy features, and other factors.

The primary focus is on the adaptation of Poland's energy strategies to contemporary requirements through the lens of the development of renewable (alternative) energy sources. A detailed analysis is conducted of Poland's Energy Policy until 2040 and the draft Energy Policy of Poland until 2050 as the main documents that determine the development of the Polish energy sector. As a result of the analysis of these documents, it can be concluded that there is a trend toward increasing the share of renewable energy sources in Poland's final energy consumption, which should lead to a reduction in the environmental impact of energy production.

The conclusion is made that Poland conducts its energy policy in line with the EU strategy, which is based on the constant increase of energy produced from renewable sources. At the same time, Poland's authorities take into account both current global development trends and the country's national interests, focusing on meeting the country's energy needs, national labor market demands, and changes in the economy. Poland's experience as a neighboring country and EU member state can be used to improve Ukraine's energy policy.

Keywords: energy policy, alternative energy sources, renewable energy, energy system, energy transformation.

Husak Liudmyla

*Doktor Habilitowany nauk pedagogicznych,
Profesor Wydziału Języków Obcych,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Łesi Ukrainki
(Husak Ludmyla
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Foreign
Languages for Humanitarian Specialties,
Professor
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID 0000-0001-7570-2574)*

Hongxuan Zhou

*Doktorant Wydziału Języków Obcych,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Łesi Ukrainki
(Hongxuan Zhou,
PhD student,
Lesya Ukrainka Volyn National University
ORCID 0009-0004-3208-9705)*

**COMPONENTS, CRITERIA AND LEVELS OF STUDENTS' INTEGRATION
INTO THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT OF A HIGHER
EDUCATION INSTITUTION**

In today's educational environment, the integration of students into the socio-cultural environment of higher education institutions is of particular importance, as it affects not only their learning but also the overall process of socialisation. This complex process forms a positive image of the educational institution, contributes to the improvement of academic results, development of professional skills and preparation of students for active participation in social life. The article discusses the main components of integration, including social, cultural and professional adaptation, which form the basis for the successful functioning of students in a new social context. The article analyses the criteria for assessing the level of integration of students, with an emphasis on the fact that integration is a long and complex process that requires active participation of both students and the educational environment. Recent research in this

area reveals a significant amount of scholarly work that examines students' adaptation to a new social context. The works of scientists not only emphasize the importance of social support for the formation of a sense of belonging to the university community, which, in turn, contributes to successful adaptation, but also analyze the impact of cultural events on the integration process, opening up new horizons for the formation of an active civic position among students. The article pays special attention to the importance of self-awareness and self-esteem of students, which are critical for successful adaptation. The integration of students into the socio-cultural environment of higher education institutions turns out to be a multifaceted process that includes not only academic achievements, but also social activity, participation in cultural events, volunteering and the formation of professional identity. It is important to continue research aimed at studying the impact of various adaptation programs, their effectiveness, and the role of psychological support in the process of student integration. Understanding how different factors interact to form a holistic picture of integration into the socio-cultural environment will be the key to improving the education system and supporting students in their academic and social development, as well as providing a stable environment for the formation of new generations of professionals ready to meet the challenges of the modern world.

Keywords: adaptation, integration, socio-cultural environment, higher education institutions, self-identification, motivation, value orientations.

Problem statement. Adaptation of students to a higher education institution is a complex and multifaceted process that includes not only academic but also social components. It requires students to be actively involved in the new educational environment, which is often accompanied by a sense of uncertainty and stress. Socialization in a new educational institution involves the formation of new interpersonal relationships, which can be both supportive and challenging. Students must learn to establish contacts with classmates, teachers and administration, which requires the development of communication skills and emotional maturity.

In addition, an important aspect of adaptation is the assimilation of academic norms and values that may differ significantly from those that prevailed at school. Students need to master new forms of learning, such as independent work, critical thinking and analytical skills. This process often requires them to develop personal qualities such as independence, responsibility and organization. Autonomy becomes important as students need to take responsibility for their learning and make decisions about how to manage their time and efforts.

An important factor that influences the success of adaptation is the socio-cultural environment. Different value orientations, traditions and norms can significantly change students' experience, shaping their perceptions of learning and social life. For example, students coming from different regions or cultures may have difficulty accepting new social norms, requiring them to make additional efforts to integrate into the new environment.

Analysis of the latest research and publications. The study of social reintegration of students in higher education institutions is based on multifaceted methodological approaches, such as ontology and epistemology, which focus on the experience of everyday life (A. Bogachev, O. Karagodina, M. Kuz). The systemic approach (G. Bateson, L. Bertalanffy) allows us to understand integration in the context of social interactions, while personality-oriented (I. Bech, O. Vyshnevsky) and socio-cultural (H. Abels, N. Ashitok) approaches emphasise the importance of individual development. The current scientific discourse focuses on social and socio-pedagogical activities, in particular, support for military personnel (V. Bahriy, O. Blinov). Sociological studies (T. Martseniuk, O. Kharchenko) examine the impact of social media on adaptation, and psychological aspects reveal the needs for support for veterans (J. Macegora, A. Melnyk). Foreign researchers (J. Ahern, N. Barr) emphasise the importance of social adaptation for the formation of a new identity of veterans. Thus, domestic and foreign studies create a context for understanding the complexity of students' integration into the socio-cultural environment, emphasising the importance of social support and cultural context.

Purpose of the article – research and analysis of criteria and strategies for integrating students into the socio-cultural environment of higher education institutions, as well as studying the impact of value orientations on student adaptation.

Here is the **task for the article** in list form:

- examine the components of student integration into the socio-cultural environment of higher education institutions, focusing on academic, social, and cultural aspects.
- analyze the criteria for evaluating the level of student integration, considering factors such as self-awareness, self-esteem, and active participation in cultural and social activities.
- investigate the role of value orientations in shaping students' successful integration into the socio-cultural environment.
- explore various adaptation programs and assess their effectiveness in supporting students' integration into the academic and social life of the institution.
- evaluate the impact of psychological support on the student integration process.
- develop strategies for improving student integration, contributing to the creation of a stable environment for students' academic and social development.

Summary of the main material. In today's world, the integration of students into the socio-cultural environment of higher education institutions is becoming an extremely important issue that requires detailed study. This process determines not only the success of learning, but also the socialization of young people in a new educational context. Student adaptation covers various aspects, including establishing interpersonal relationships, learning academic norms and values, and developing personal qualities such as independence, responsibility and communication skills. Understanding these processes is key to ensuring successful integration and creating a positive image of the institution.

Recent research shows that the socio-cultural environment has a significant impact on students' adaptation, as different value orientations can change their learning experience. Scientists emphasize the importance of social support, participation in cultural events and the development of professional identity as components of effective adaptation. In the context of an ever-changing educational environment, research into this issue is of particular importance to identify factors that facilitate integration, as well as to develop programs and strategies to help students adapt to new conditions.

The social adaptation of students at a higher education institution (HEI) is a multilevel and holistic process that is constantly changing and taking on new forms. Our study focuses on identifying the main components of students' integration into the socio-cultural environment of a higher education institution and developing relevant criteria.

First-year students under the age of 18 were selected for the experiment. The main goal was to determine the level of their integration. Based on the analysis of scientific approaches [4, c.39], we propose to consider integration through five components: value-motivational, cognitive, communicative, behavioural and evaluative (reflective).

These components interact and complement each other, creating a holistic process of students' integration into the socio-cultural environment. It is important to consider the integrative value-orientation criterion. V. Olshansky described value orientations as a system of personal values determined by socio-psychological factors [11, c.8]. A. Zdravomyslov and V. Yadov interpret them as attitudes towards cultural values [2, c.198], while N. Maksymchuk sees them as a means of differentiating environmental objects [9, c.169].

L. Aza, N. Beheka and V. Kazankov propose three levels of value orientations: low (lack of a clear system of values), medium (formal level) and high (deep awareness and embodiment of values). This approach allows us to better analyze the integration of students and the effectiveness of their adaptation in the socio-cultural environment [8, c.74].

The integrative motivational criterion involves the formation of positive motivation for social activity through goals, motives and behavioral programs. Motivation in modern psychology is seen as a system of factors that determine behavior and as a characteristic of the process that stimulates activity. V. Appelt identifies social, cognitive, communicative and self-regulation motives [12, c.385]. P. Jacobson distinguishes between three types of motivation, including negative, positive and performance-related motivation. Negative motivation is based on the fear of punishment, while positive motivation is based on the desire to achieve personal goals.

Motivation inherent in the learning activity itself includes interest in overcoming obstacles, intellectual activity, and the satisfaction of curiosity. This type of motivation is particularly productive because students enjoy the learning process itself, which can lead to a deeper understanding of the material and higher performance. Understanding these types of motivation helps to develop effective learning strategies and adaptive programs that maximize student engagement in learning activities [5, c.202].

The analysis of students' motivation according to the motivational criterion allows us to distinguish three levels. The low level is characterized by a lack of knowledge about social norms and a selfish approach to social interaction. Students at this level are focused on getting rewards and avoiding trouble, which can limit their effectiveness in social situations.

The intermediate level is manifested by a desire to keep up with others, with some knowledge of social interaction that is used for their own needs. Communication at this level serves as a means of interaction with the immediate environment, which indicates a certain level of social integration, although the full depth of interaction has not been achieved.

The high level demonstrates the dominance of social and value motives. Students at this level strive to take a high position in life, improve themselves and be useful to society. Communication becomes an important means of cooperation with society, which indicates a high degree of integration into the socio-cultural environment.

The integrative cognitive criterion is related to students' cognitive activities aimed at gaining knowledge about the socio-cultural environment. While studying in higher education institutions, students are actively engaged in cognitive activities that cover both specialized disciplines and social processes and the socio-cultural context.

The didactic and methodological foundations of activating cognitive activity were explored in the works of A. Bandura, Z. Rusynskyi, N. Zavorodna, as well as teachers and psychologists A. Aleksiuk, Y. Kulyutkin, and L. Mishchuk. Abroad, cognitive processes have been actively studied in cognitive psychology by scientists A. Giddings, B. Sninney and R. Urzano.

Cognitive activity is defined as a dynamic system of interactions between the subject and the world, in the course of which a mental image arises and the subject's relations in the subject reality are realized [14]. V. Slastenin adds that «cognitive activity is a unity of sensory perception, theoretical thinking and practical activity» [3]. The cognitive activity of students differs from that of schoolchildren because of the more complex structuring of the intellect [15].

It is important to note that the cognitive activity of a student differs significantly from the cognitive activity of a schoolchild due to the more complex structuring of the intellect that occurs during this period [1].

There are three levels of students' cognitive activity. The low level is characterized by a lack of thorough knowledge and unwillingness to participate in social processes, which limits integration into the socio-cultural environment.

The middle level is marked by sufficient knowledge and interest in new knowledge. Students at this level sometimes participate in social processes and are able to organize their cognitive activity, which indicates a certain level of cognitive activity.

High level demonstrates continuous improvement of knowledge about the socio-cultural environment, understanding of the causes of social phenomena and active participation in them. Students at this level have the skills of self-analysis of their own cognitive and practical actions, which indicates a deep understanding of the social context and a high level of cognitive activity.

The integrative criterion of 'communicative skills' is characterized by the formation of certain communication skills in students. According to V. Kolomiets, communication skills include mastery of voice strength, pitch, tempo and volume, as well as proper breathing. It is also important to have the skills to convey the author's thought, including word choice, sentence construction in accordance with the norms of speech and modelling intonation. In addition, communicative skills include correction of students' behavior and activities, prompt speech interaction and adjustment of speech activity in accordance with the professional situation.

The results of R. Korotkova's research allow us to attribute to communicative skills also the possession of speech technique. She identifies the main functions of speech technique, such as didactic, expressive, perceptual, suggestive and others, as well as the levels of its formation in teachers, which indicates the importance of technical aspects in the development of students' communication skills [6, c.71-91].

The levels of communication skills can be described as follows: at the low level, the student does not know the norms of communication and does not strive to improve his/her communication culture, which makes it difficult for him/her to participate in the communication process. At the intermediate level, the student has limited knowledge of communication norms and partially tries to improve his/her communication culture, but has difficulties expressing thoughts. At the high level, the student has sufficient knowledge and actively uses it in communication, effectively adapting his/her skills to different situations.

The integrative effective and creative criterion is aimed at revealing the creative potential of the individual to interact with society, helping to assess how the student uses his or her creative abilities to achieve results in various fields of activity. M. Yarmachenko believes that the goal of renewing education is to form a creative personality that can only be developed by a creative teacher [17, c.8]. V. Klepikov and I. Kucheriavyyi argue that creativity is the basis of human development and that mobilisation of creative reserves increases individual activity [7, c.112]. O. O. Morozov and D. Chernilevsky define three approaches to understanding creativity: as creative achievements, as the initial ability of homo to express itself, and as an integrative approach that includes the creation of the new in both the consciousness and behaviour of the subject [13, c.97]

The levels of students' effective creative skills are as follows. At a low level, students have limited knowledge of forms of self-expression and do not use them in society. They do not take the initiative to develop new forms of self-expression and are unable to find effective solutions. At the intermediate level, the student has basic forms of self-expression that allow him/her to function in society. He or she shows a desire to expand his or her capabilities in some areas of social life and is able to make decisions according to situations. At a high level, the student has in-depth knowledge of various forms of self-expression and is actively improving. He or she is constantly looking for original and effective solutions to problems in social interaction.

The integrative activity criterion focuses on the practical application of knowledge about the socio-cultural environment by students. The main

activity of students is learning, and this criterion is implemented through the educational process. Learning activity is the process of mastering the methods of learning and self-development, solving tasks set by the teacher, followed by the transition to self-control and self-assessment [1].

Student activity in the learning process consists of two main components. The first includes activities that are learnt during the course of study, such as subject and special activities (e.g. making things yourself). The second component is the learning activity itself, which involves performing mental and practical actions necessary for mastering special and subject activities.

H. Talyzina considers learning activity as the assimilation of social experience in the field of moral relations, emphasizing the commonality of the laws of this process [16, c.129]. This interpretation is consistent with our conception of the activity criterion, since we include the application of social experience gained in the course of learning activities as a key aspect. The levels of the activity criterion can be described as follows. At a low level, the student has limited knowledge of the social environment and ways of working in it. The lack of desire to interact with the socio-cultural environment and the inability to apply the acquired knowledge in practice are characteristic features of this level. At the intermediate level, the student already has sufficient knowledge of society and ways of doing things that makes him or her feel comfortable. He/she is eager to interact with society to achieve personal goals and is able to apply the knowledge gained in practice. At a high level, the student has extensive knowledge of the social environment and ways of working in it. They actively seek to be part of society, interact with its members and have the skills to implement and develop ways of interaction.

The integrative reflexive criterion is characterized by the assessment of students' performance in the socio-cultural environment and their self-assessment, focused on analysis and conclusion-making. Reflection, as an act of consciousness aimed at self-knowledge, is an important component of personal development. It is often associated with introspection. Personal reflection, according to the research of N. Gutkina, A. Karpova, I. Semenova and S. Stepanova, is a process of evaluating oneself and one's thoughts for the purpose of personal and professional growth. Reflection acts as a mechanism of constructive self-realization and self-development, helping to overcome conflict situations and provide a meaningful self-esteem. M. Krasovitsky emphasizes that reflection is a key characteristic of creativity, serving as a 'mirror' that reflects changes in the individual. On the basis of this concept, we consider it appropriate to develop personal reflection of the student as a subject of educational activity. V. Davydov notes that the ability to reflect is formed through the acquisition of generalized means of action in the field of scientific concepts, which leads to qualitative changes in students' mental development [10]. The inclusion of the ability to analyze one's learning actions, compare different types of activities, and exercise self-control and self-assessment in the structure of reflective abilities is justified.

The levels of development of the reflective criterion can be defined as follows. At a low level, a student has limited knowledge of social activity evaluation and does not want to evaluate himself/herself. He/she can

evaluate the actions of others, but cannot distinguish between right and wrong ways of social activity and does not try to realize his/her own values, staying away from social events. At the intermediate level, the student has basic knowledge of evaluating the results of social interaction and is able to assess his or her actions in society. They have certain forms of self-expression that allow them to be successful in society and strive to actively participate in social processes, but face difficulties in expressing their own opinions and need additional development in evaluating their actions. At the high level, the student has in-depth knowledge of various ways of evaluation and self-control, and actively strives for self-evaluation and self-control. He has extensive knowledge of forms of self-expression, has a high level of criticality and self-analysis, is actively involved in communication activities and applies appropriate ways of communication in different situations.

The analysis of these levels allows us to determine the degree of integration of students into the socio-cultural environment and contributes to a deeper understanding of the process of their adaptation. A total of 412 first-year students under the age of 18 took part in the confirmatory experiment conducted at Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk National Technical University, Kovel State University and Rivne State University of the Humanities.

A variety of methods were used in the study of students' social adaptation, including interviews, questionnaires, pedagogical observation, surveys, solving hypothetical situations, role-playing games, as well as qualitative and quantitative comparative analysis of the results. At the first stage of the experiment, 412 students were interviewed using the test «Determination of Life Values of a Personality» (P. Ivanov, E. Kolobova). The data were processed using the Life Goals methodology (E. Disl, R. Ryan, modified by N. Klyueva and V. Chirkov). The results showed that affection and love, health, interpersonal contacts and communication, material success and personal growth are the most important for students. Less important were such values as popularity, freedom, openness, democracy, attractiveness, power and influence. The least important values for students are safety and security, richness of spiritual and religious life, service to people, autonomy and richness of spiritual culture.

These results make it possible to assess the hierarchy of students' values in different higher education institutions and identify areas for further research on their social adaptation and value orientations. The analysis of values at Lesya Ukrainka Volyn National University (VNU), Lutsk National Technical University (LNTU), Rivne State Humanitarian University (RSU) and Open International Environmental University (OIU) shows differences in the hierarchy of values among students of these institutions. For example, at VNU and LNTU, the most important values are affection and love, health, material success and interpersonal contacts, while at RSU and VIEM the emphasis is on personal growth and communication. Popularity and service to people are less important in all universities, although their importance may vary depending on the institution.

The analysis of these data allows us to draw conclusions about the cultural and educational characteristics of each university, which may be

useful for further understanding of the processes of students' social adaptation.

The ranks of importance of values were calculated as the arithmetic mean of percentage values in all groups using the formula $M = \frac{v}{n}$, where M – arithmetic mean, v – percentage values, and n – is the number of groups.

The results of the study show a clear hierarchy of values among students, which is important for understanding their adaptation to the socio-cultural environment. It has been determined that the most important values are «Affection and love» (72.3%) and «Health» (68.2%), which occupy the first two places. The third place is taken by «Interpersonal contacts and communication» with a score of 62.3%.

«Material success» is estimated at 55%, ranking fourth, and «Personal growth» is ranked fifth with a score of 50.5%. Less important were «Popularity» (46.9%) and «Feeling of satisfaction» (39.5%).

Values such as «Freedom, openness, democracy in society» (33.3%), «Safety and security» (22.4%), and «Richness of spiritual culture» (11.7%) ranked lower, indicating that they are less important to students. These results emphasise the priority of personal and social aspects in students' lives, while abstract values such as spiritual culture or autonomy appear to be less important.

Using the rank correlation, we determined the Spearman's coefficient, which can vary from - 1 to 1 according to the formula:

$r_s = 1 - \frac{6\sum(d^2)}{n(n^2-1)}$, where d – the difference between the rank of the degree of importance and the rank of importance to students; where n – the number of ranked qualities, in this case the number of values.

If $r_s =$ from - 1 to 0, it means that according to the criterion of 'value orientations' students have a low level of formation of the necessary values for successful integration into the socio-cultural environment. If $r_s =$ from 0 to 0.5, this indicates an average level of the criterion 'value orientations'. If $r_s =$ from 0.5 to 1, this is an indicator of a high level of the criterion 'value orientations'.

We determined the Spearman's coefficient for our study by substituting the necessary data into the formula: $r_s = 0,09$.

The results of the study show a clear hierarchy of values among students, which is important for understanding their adaptation to the socio-cultural environment. It has been determined that the most important values are «Affection and love» (72.3%) and «Health» (68.2%), which occupy the first two places. The third place is taken by «Interpersonal contacts and communication» with a score of 62.3%.

«Material success» is estimated at 55%, ranking fourth, and «Personal growth» is ranked fifth with a score of 50.5%. Less important were «Popularity» (46.9%) and «Feeling of satisfaction» (39.5%).

Values such as «Freedom, openness, democracy in society» (33.3%), «Safety and security» (22.4%), and «Richness of spiritual culture» (11.7%) ranked lower, indicating that they are less important to students. These results emphasize the priority of personal and social aspects in students' lives, while abstract values such as spiritual culture or autonomy appear to be less important.

Your study reveals important aspects of students' integration into the socio-cultural environment that can significantly influence the improvement of support programs. The results show that the majority of students recognize the importance of communication, but a significant proportion have low communication skills, indicating the need for increased attention to the development of a culture of communication. In addition, although 66.7% of students have high creative potential, their ability to practically express their creativity remains limited, highlighting the need for programs that stimulate the development of creative skills.

According to the effective and creative criterion, students demonstrate a generally high level of integration, but face problems in the practical application of creative skills. The average level of students' participation in extracurricular activities indicates the need to increase their activity in extracurricular activities. In addition, a significant number of students have a low level of reflexivity, which negatively affects their ability to adjust their behavior in accordance with the socio-cultural environment. In general, most students have a low and medium level of integration into the socio-cultural environment, which indicates the need for socio-pedagogical correction.

Recommendations arising from the study emphasize the need to develop programmes aimed at improving students' communication skills. It is important to include trainings and workshops that will help improve their communication skills, learn the basics of interpersonal communication and knowledge of social norms. Such activities should include practical exercises that allow students to apply their knowledge in real-life situations, helping them to become more confident and effective communicators.

It is also necessary to stimulate the development of creative skills by introducing programmes that allow students to identify and develop their creative potential. This may include participation in creative projects, competitions, and other events that provide opportunities for self-expression and personal empowerment.

In order to develop a system of values and socially oriented motivation, it is recommended to develop specialized programs that focus on improving self-management skills. Such programs should raise students' awareness of their personal and social values, helping them to better understand their own motivations and make responsible decisions.

Particular attention should be paid to increasing student participation in extracurricular activities, which will contribute to their socialization and development of social skills. Expanding the range of extracurricular activities and actively involving students in various events will allow them to feel part of the student community and find new forms of self-expression.

Another important aspect is the introduction of regular reflective practices. Holding reflection sessions will allow students to better assess their behavior and make the necessary adjustments in accordance with the requirements of the socio-cultural environment. This will contribute to a deeper understanding of their own actions and motivations, as well as ensure effective adaptation to academic and social life. Implementation of these recommendations can significantly improve the process of

integration of students into the socio-cultural environment, which, in turn, will contribute to their successful adaptation to learning and social life.

The conclusions of this study indicate that the integration of students into the socio-cultural environment of a higher education institution is a complex multifaceted process that includes not only academic achievements, but also social activity, participation in cultural events and the formation of professional identity. Prospects for further research in this area may include studying the impact of various adaptation programs and their effectiveness, as well as the role of psychological support in the integration process. In particular, it is important to study how different factors can interact with each other to form a holistic picture of students' integration into the socio-cultural environment.

References:

1. Гребенюк Т. М. Соціально-психологічна адаптація інвалідів з вадами зору до навчання у вищих навчальних закладах: дис... канд. психол. наук: 19.00.08. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2008. 215 с.
2. Гребінь-Крушельницька Н. Ю. Ціннісні орієнтації особистості як фактор розвитку мотивації досягнення успіху. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 86. С. 51-55.
3. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. 2-е вид. К., «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
4. Калюжна Т. Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 128 с.
5. Конспект лекцій з курсу «Теорія мотивації» / укладач О. В. Прокопенко. Суми: Вид-во СумДУ, 2006. 171 с.
6. Короткова Р. І. Формування у студентів педвузу техніки мовлення як компонента професійної майстерності: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1998. 206 л. Бібліогр.: С. 158-172.
7. Кузьмін Д. В., Леміш Н. О. Соціально-педагогічна підтримка здобувачів освіти, які опинились у складних життєвих обставинах. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 62. Том 2. С. 246-251.
8. Лучанінова О. П. Духовна культура студентів вищих навчальних закладів в умовах соціально-гуманітарної кризи. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. № 2 (10). С. 15-20.
9. Максимчук Н. П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2000. 20 с.
10. Малафійк І. В. Дидактика: навчальний посібник. К.: Кондор, 2005. 397 с.
11. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці. Соціологія*. Випуск 213. Том 225. С. 27-30.

12. Мертон Р., Мзс Дж., Аврсонс Т., Шюц А. та ін. Американська соціологічна думка. 1996. 560 с.
13. Морозов О. О., Косолапов В. А., Смірнова С. М., Суперсон В. І. Застосування сучасних інформаційно-аналітичних методів в процесі вивчення правових явищ. *Наука та наукознавство*. 2001. № 2. С. 31-43.
14. Педагогічний словник для молодих батьків. К.: ДЦССМ, перевидання 2003. 348 с.
15. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. Луцьк: Волин, обл. друкарня, 2009. 460 с.
16. Токарева Н. М. Основи педагогічної психології: навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013. 223 с.
17. Ярмаченко М. Д. Основні педагогічні категорії. *Педагогіка і психологія*. 1998. № 4. С. 5-11.

KOMPONENTY, KRYTERIA I POZIOMY INTEGRACJI STUDENTÓW W ŚRODOWISKU SPOŁECZNOŚCIOWO-KULTURALNYM W SZKOLE WYŻSZEJ

W dzisiejszym środowisku edukacyjnym szczególnie ważna jest integracja studentów ze środowiskiem społeczno-kulturowym instytucji szkolnictwa wyższego, ponieważ wywiera wpływ to nie tylko na ich naukę, ale także na ogólny proces socjalizacji. Ten złożony proces tworzy pozytywny wizerunek instytucji edukacyjnej, przyczynia się do poprawy wyników w nauce, rozwoju umiejętności zawodowych i przygotowania studentów do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. W artykule omówiono główne elementy integracji, w tym adaptację społeczną, kulturową i zawodową, które stanowią podstawę skutecznego funkcjonowania studentów w nowym kontekście społecznym. W artykule poddano analizie kryteria oceny poziomu integracji studentów, z uwagi na ten fakt, że integracja jest długim i złożonym procesem, który wymaga aktywnego udziału zarówno studentów, jak i środowiska akademickiego. Ostatnie badania w tej dziedzinie ujawniają znaczną ilość pracy naukowej, która bada dostosowanie studentów do nowego środowiska społecznego. Prace naukowców nie tylko podkreślają znaczenie wsparcia społecznego dla kształtowania poczucia przynależności do społeczności uniwersyteckiej, co z kolei przyczynia się do pomyślnej adaptacji, ale także analizuje wpływ wydarzeń kulturalnych na proces integracji, otwierając nowe horyzonty dla kształtowania aktywnej pozycji obywatelskiej wśród studentów. Artykuł zwraca szczególną uwagę na znaczenie samoświadomości i poczucia własnej wartości studentów, które mają kluczowe znaczenie dla pomyślnej adaptacji. Integracja studentów ze środowiskiem społeczno-kulturowym instytucji szkolnictwa wyższego okazuje się być wieloaspektowym procesem, który obejmuje nie tylko osiągnięcia akademickie, ale także aktywność społeczną, udział w wydarzeniach kulturalnych, wolontariat i tworzenie tożsamości zawodowej. Ważne jest, aby kontynuować badania mające na celu zbadanie wpływu różnych programów adaptacyjnych, ich skuteczności oraz roli wsparcia psychologicznego w procesie integracji studentów. Zrozumienie, w jaki sposób różne czynniki współdziałają w celu stworzenia całościowego obrazu integracji ze środowiskiem społeczno-

kulturowym, będzie kluczem do poprawy systemu edukacji i wspierania studentów w ich rozwoju akademickim i społecznym, a także zapewnienie stabilnego środowiska dla formowania się nowych pokoleń profesjonalistów gotowych sprostać wyzwaniom współczesnego świata.

Słowa kluczowe: adaptacja, integracja, środowisko społeczno-kulturowe, instytucje szkolnictwa wyższego, samoidentyfikacja, motywacja, orientacja wartości.

COMPONENTS, CRITERIA AND LEVELS OF STUDENTS' INTEGRATION INTO THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT OF A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

In today's educational environment, the integration of students into the socio-cultural context of higher education institutions holds significant importance, as it affects various aspects of student life. This integration does not only influence academic learning but also plays a crucial role in the overall process of socialization. The complex nature of this process involves adapting to new social settings and learning how to interact with diverse social groups. As students navigate through this transition, it shapes their perceptions of the institution and contributes to the formation of a positive image of the educational environment. One of the most critical outcomes of successful integration is the improvement of academic performance. By adapting to the new socio-cultural environment, students are better equipped to engage with the academic content and meet the challenges of higher education. Furthermore, the development of professional skills is closely tied to the integration process, as students are exposed to various educational and extracurricular activities that foster these skills. An important aspect of integration is preparing students for active participation in broader social life. As students adjust to their new environment, they learn to engage in social activities, build relationships, and take on roles within their communities. This process is essential for shaping students into responsible, active citizens who are ready to contribute to society. The article discusses the key components of integration, which include social, cultural, and professional adaptation. These elements provide the foundation for students' successful functioning in a new social context. Social adaptation refers to students' ability to form relationships and navigate the social aspects of university life, while cultural adaptation involves adjusting to the values, traditions, and norms of the institution. Professional adaptation emphasizes students' development of skills necessary for their future careers. Furthermore, the article analyzes the criteria used to assess the level of integration. It highlights the fact that integration is a prolonged and complex process, requiring the active participation of both students and the educational environment. Successful integration cannot occur without a supportive atmosphere that encourages students to engage, reflect, and adapt. Recent research in this area reveals that a significant body of scholarly work has been dedicated to understanding how students adapt to new social contexts. These studies highlight several critical aspects of the integration process, including the importance of social support. Social support contributes to students' sense of belonging to the university community,

which, in turn, enhances their ability to adapt successfully. This feeling of belonging fosters a supportive network where students can rely on peers, faculty, and the institution itself as they go through their educational journey. Additionally, the impact of cultural events on student integration is also explored. Participation in cultural activities provides students with opportunities to engage in a shared experience, broadening their perspectives and fostering personal growth. These events open new horizons for students, particularly in forming an active civic position, encouraging them to become more engaged with social issues and community development. The article places particular emphasis on the significance of self-awareness and self-esteem in the adaptation process. These psychological factors are pivotal for students to feel confident and empowered as they navigate their university environment. A strong sense of self-awareness and positive self-esteem helps students cope with challenges and fosters their overall well-being during the transition to higher education. Overall, the integration process in higher education institutions is complex and multifaceted. It involves not only academic success but also the development of social skills, participation in cultural events, volunteering, and the formation of a professional identity. These aspects all contribute to a holistic view of student development and adaptation. To further improve student integration, it is important to continue research that examines the impact of various adaptation programs. Research should also focus on their effectiveness, the role of psychological support, and how different factors interact to shape the overall experience of integration. Understanding these dynamics will be crucial in improving education systems and supporting students in their academic and social development. In turn, a stable environment for student integration will ensure that new generations of professionals are well-prepared to meet the challenges of the modern world.

Keywords: adaptation, integration, socio-cultural environment, higher education institutions, self-identification, motivation, value orientations.

Husak Oksana

*doktorant Wydziału Prawa
Wotyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Łesi Ukrainki*

(Гусак Оксана Петрівна

Аспірантка

*Волинський національний університет
імені Лесі Українки*

ORCID 0009-0002-5775-0470)

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ В
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ**

У статті розглядаються особливості використання фотографічних творів у соціальних мережах, зокрема в таких популярних платформах, як Facebook, Instagram, Twitter та WhatsApp. Легкість поширення фотографій у цифровому просторі сприяє збільшенню випадків порушень авторських прав, що є актуальною проблемою. Автором запропоновано аналіз ефективних правових засобів для регулювання суспільних відносин у сфері охорони авторських прав на фотографії. Особливу увагу в статті приділено фотографічним творам, на яких зображені неповнолітні особи, оскільки дитячі фотографії часто використовуються в рекламі та інших інформаційних матеріалах, а діти самі є активними користувачами соціальних мереж. Досліджуються правові питання, що виникають при поширенні фотографічних творів з зображенням малолітніх та неповнолітніх осіб в Україні та за кордоном. Виявлені прогалини у законодавчому регулюванні цих питань, що підкреслює важливість наукового вивчення цього аспекту авторського права.

Ключові слова: фотографічний твір, соціальні мережі, поширення фотографій, неповнолітні, авторське право, законодавство, регулювання суспільних відносин.

Постановка наукової проблеми та її значення. Соціальні мережі стали невід'ємною частиною сучасного життя, створюючи нові виклики для захисту авторських прав, зокрема прав на фотографічні твори. Легкість поширення зображень у мережі значно збільшує ризик їхнього неправомірного використання, що є серйозною проблемою для правозахисників і авторів. Особливо гостро це питання постає щодо фотографій неповнолітніх, оскільки такі зображення часто використовуються у рекламі та медіа.

Аналіз нормативно-правових актів виявляє прогалини у регулюванні використання фотографічних творів у цифровому просторі. В Україні та інших країнах немає єдиної правової рамки, що

чітко визначає правила використання зображень в Інтернеті, особливо стосовно порушень прав дітей. Це вимагає детальнішого вивчення механізмів захисту авторських прав і прав на приватність у соціальних мережах.

Дослідження цієї проблеми є важливим для розробки ефективних правових механізмів, що забезпечать захист авторських прав та прав на особисте зображення в умовах швидких технологічних змін.

Аналіз останніх досліджень даної проблеми. У науковій літературі фотографічний твір як об'єкт авторського права досліджували такі науковці: Ю. В. Вітковська, О. О. Кулініч, Ж. І. Зварич, С. В. Мазуренко, С. Й. Литвин та низка інших науковців.

Метою статті є дослідження правових аспектів використання фотографічних творів у соціальних мережах, зокрема аналіз правил їхнього використання та механізмів захисту авторських прав, а також визначення специфічних вимог до публікацій фотографій, на яких зображені неповнолітні особи.

Виходячи з мети статті можна сформулювати наступні завдання:

- проаналізувати правові аспекти використання фотографічних творів у соціальних мережах, зокрема в контексті авторських прав та захисту приватності;

- визначити основні правила та механізми регулювання використання фотографій, на яких зображені неповнолітні особи, в цифровому середовищі;

- оцінити існуючі прогалини в законодавстві та запропонувати рекомендації щодо удосконалення правових норм для ефективного захисту авторських прав і прав на приватність у соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У соціальних мережах є правила використання фотографій, що визначають їх правомірність. Наприклад, публікація власної фотографії не дає автоматичної згоди на її подальше використання іншими. Функція репосту може вважатися згодою на поширення, але її можна вимкнути для заборони використання без дозволу.

Щодо колективних фотографій, учасники можуть використовувати їх на власний розсуд, якщо це не порушує приватність інших. Проте поширення приватних зображень, наприклад, сімейних фотографій без згоди, може бути порушенням етики.

Для зображень публічних осіб дозвіл зазвичай не потрібен, але важливо перевірити, чи дійсно акаунт належить публічній особі. Репост або цитування можливі, якщо інформація оригінальна і доступна для перегляду. Зазначимо, що публікація фотографій у соціальних мережах зазвичай означає негласну згоду на їх перегляд і репост іншими користувачами.

Згідно з положенням ст. 307 Цивільного кодексу України, особа повинна надати дозвіл на зйомку її зображення, за винятком випадків, коли зйомка проводиться відкрито у громадських місцях або під час публічних заходів, де така згода вважається припущеною [14].

Instagram соціальна мережа, основою якої є обмін фотографіями між людьми. У цій соцмережі можна робити фотографії, редагувати їх, накладати фільтри та поширювати через свій акаунт [13].

Instagram став платформою для рекламної інтеграції, де реклама часто включає фотографії з текстом. Для правомірного використання контенту на цій платформі необхідно створювати фотографії самостійно, укладати договір з фотографом, якщо контент створюється за допомогою стороннього фахівця, або ретельно перевіряти матеріали в Інтернеті, враховуючи, що кожен твір має автора з авторським правом. При використанні матеріалів з Інтернету слід пам'ятати, що згідно з ст. 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права», є випадки вільного використання для висвітлення поточних подій, однак необхідно обов'язково зазначити ім'я автора, щоб дотримуватись авторських прав при використанні творів у публічних або комерційних цілях [6]. Також можна користуватися різними ресурсами, наприклад фотобанк.

Фотобанк, бібліотека фотографічних творів, якими можна користуватися за встановлену плату [5]. Кожна платформа має свої умови використання фотографічних творів. Законодавство України регулює можливість використання фотографій, які стали суспільним надбанням. Згідно зі ст. 28 Закону України «Про авторське право і суміжні права», автор має право на свій твір протягом життя і ще 70 років після смерті. По завершенню цього терміну авторське право припиняється, і твір переходить у суспільне надбання, що передбачено ст. 30 цього ж закону. Це означає, що після закінчення строку захисту авторських прав твір можна використовувати без дозволу автора чи його спадкоємців [6].

Термін «legitimate interests» (законний інтерес) в контексті використання персональних даних означає їх застосування у спосіб, який очікується особою та має мінімальний вплив на її приватне життя. Наприклад, під час публічних заходів гості зазвичай очікують фотозйомку. Фотограф, укладаючи угоду з замовниками, отримує цей «законний інтерес» як підставу для зйомки.

Для уникнення суперечок організатори можуть заздалегідь повідомити про фотозйомку в запрошеннях, що дозволяє учасникам заявити про небажання брати участь у зйомці. Такі правила діють і для публічних подій, де учасники можуть очікувати зйомку.

Згідно зі ст. 17 Регламенту ЄС 2016/679, особа має право на стирання своїх персональних даних, і контролер зобов'язаний їх видалити без затримки. Регламент також розширює визначення персональних даних, включаючи не лише ім'я та онлайн-ідентифікатори, але й інші дані, що дозволяють ідентифікувати особу та мають вплив на її приватність [10].

Згідно з Регламентом ЄС, до персональних даних відносяться також інформація про сторінки в соціальних мережах, IP-адреси, електронні адреси та інші ідентифікаційні дані. Особливо виділяються біометричні дані, такі як зображення обличчя, що дозволяє однозначно ідентифікувати особу. «Однозначно ідентифікувати» означає, що зображення повинно бути достатньо чітким для безпомилкової ідентифікації.

Регламент не поширюється на обробку даних фізичними особами в контексті особистої діяльності, зокрема, коли особа веде соціальні мережі без комерційної мети. Тому публікація фотографій, на яких зображено Лувр з випадковими перехожими, не порушує норм Регламенту, але якщо перехожий помітить себе і попросить видалити знімок, його вимога має бути задоволена, або ідентифікуючі ознаки повинні бути заретушовані.

Публікація фотографій інших осіб є поширеною серед блогерів, особливо в комерційній діяльності. У таких випадках важливо отримати дозвіл від осіб, що зображені на фотографії, щоб уникнути порушень прав. З розвитком технологій, таких як Deep Face від Facebook, автоматичне розпізнавання людей на фотографіях ускладнює питання захисту персональних даних і приватності, що вимагає чітких правових норм для їх регулювання [1].

Важливо пам'ятати про правила використання фотографічних творів в Pinterest. Це велика соціальна мережа (430 мільйонів користувачів станом на лютий 2022 року), де користувачі обмінюються фотографіями [2]. Попри постійний моніторинг правомірності використання фотографічних творів, порушень стає більше через постійний приплив нових користувачів. Однією з найпоширеніших ситуацій є публікація фотографій без вказівки автора. У таких випадках працівники платформи зобов'язані видалити фото і надіслати попередження про порушення авторських прав, що може призвести до блокування акаунту. Порушення часто виникають через незнання правил користування контентом на платформах.

Правила кожної соціальної мережі можуть відрізнятися залежно від законодавства країни. Наприклад, у Twitter заборонено використовувати чужі відео та зображення, а публікація контенту з цієї платформи на інших є порушенням.

Ще однією проблемою є публікація фотографій дітей, які часто використовуються в рекламі та інших матеріалах, що викликає правові питання, зокрема щодо захисту прав неповнолітніх. Згідно зі ст. 307 Цивільного кодексу України, зйомка особи можлива тільки за її згодою, за винятком випадків, коли зйомка проводиться в громадському місці [14]. Цивільний кодекс встановлює право фізичної особи на захист свого зображення, а також право заборонити таке використання без його дозволу (ст. ст. 308, 308 ЦК України). Ці права є цивільними, а тому для їх реалізації особа повинна володіти цивільною дієздатністю. Згідно із ст. ст. 31, 32 ЦК України фізична особа, яка не досягла 18 років, має часткову чи неповну цивільну дієздатність. Дитина чи підліток не може надати дозвіл на використання свого зображення у рекламному ролик, журналі чи іншому інформаційному матеріалі, оскільки не має права розпоряджатися таким правом [14].

Фізична особа має усвідомлювати всі юридичні наслідки, що наступають після надання дозволу на використання свого зображення. Суб'єкт, який дає дозвіл, має мати достатній рівень дієздатності [11].

Згідно зі ст. 242 Цивільного кодексу України, батьки можуть надавати дозвіл на використання зображень своїх малолітніх чи неповнолітніх дітей, і такий дозвіл має бути наданий обома батьками. У

разі відсутності згоди одного з батьків, правочин може бути визнаний недійсним, і батько, який не дав згоду, може вимагати компенсації.

Суд у місті Одеса 20 червня 2018 року задовольнив позов матері щодо відшкодування моральної шкоди за використання фотографії її дитини в соцмережі Facebook після отримання дозволу лише від батька. Суд постановив, що публікація фотографій малолітніх чи неповнолітніх осіб можлива тільки за згодою обох батьків, оскільки ці особи не можуть повною мірою усвідомлювати наслідки публікації своїх зображень у соцмережах [12].

У судовому процесі розглядалося питання обмеженого доступу до фотографії на приватній сторінці соціальної мережі з налаштуваннями «лише для друзів». Суд визначив, що приватні сторінки слід вважати публічними джерелами інформації з кількох причин: існує необмежений доступ до таких сторінок, поняття «друзі» в соціальних мережах значно ширше, а функція «репосту» дозволяє поширювати фото без дозволу власника. Суд також зазначив, що інформація на сторінці з обмеженим доступом не є повністю захищеною через можливість втручання сторонніх осіб, таких як хакери, що робить її фактично загальнодоступною. Тому навіть з обмеженим доступом користувачі не можуть повністю контролювати поширення своїх даних [12].

Законодавство не визначає чітко, як має бути виражений дозвіл батьків на зйомку дитини, тому згода може бути виражена через конклюдентні дії, наприклад, усмішку чи кивок голови. Однак такі дії можуть бути важко доведеними в суді. Письмовий дозвіл має включати ім'я дитини та батьків, підписи, дату та умови розповсюдження фотографії. Згідно з ч. 2 ст. 307 Цивільного кодексу України, батьки можуть вимагати припинення публічного показу фотографії дитини, якщо це порушує її особисте життя.

Існують технічні засоби, такі як блюр, що дозволяють уникнути ідентифікації особи. У справі Kahn vs. Germany Європейський суд з прав людини встановив, що розмите зображення дитини не порушує її право на приватність, якщо ідентифікація можливе лише через супровідний текст.

Згідно з ч. 3 ст. 308 Цивільного кодексу України, фотографія може бути розповсюджена без дозволу особи, якщо це необхідно для захисту її чи інших осіб [14].

Отже, якщо хтось розповсюджує фотографію з дитиною для захисту суспільних інтересів, це не буде вважатися порушенням законодавства.

Існує поняття sharenting (шарентинг), що означає розміщення батьками персональних даних та фотографій своїх дітей в мережі Інтернет [3]. Це може призвести до порушення прав дитини на недоторканність приватного життя. Наприклад, австрійська школярка, яка після реєстрації у соціальній мережі, виявила велику кількість (більше 500 шт.) своїх дитячих фото на акаунтах батьків. Батьки відмовили їй у проханні видалити ці фотознімки, після чого школярка подала до суду. Суд виніс рішення на користь позивачки [4].

Згідно з німецьким законодавством, публікація фотографій, на яких зображені фізичні особи, у соціальних мережах, таких як

Instagram, Facebook, Snapchat та інші, дозволена лише за їхньою попередньою згодою. Виняток становлять випадки, коли особа отримала винагороду за участь у фотозйомці як модель. У Німеччині неповнолітні громадяни мають таке ж право на недоторканість приватного життя, як і дорослі. Тому для публікації зображень малолітніх осіб необхідна письмова згода обох батьків, які мають батьківські права.

В Україні питання захисту персональних даних, зокрема фотографій, регулюється Законом України «Про захист персональних даних». Згідно з цим законодавством, обробка персональних даних дітей потребує особливої уваги. Діти, особливо малолітні, можуть не повною мірою усвідомлювати всі потенційні ризики, пов'язані з наданням дозволу на збір та обробку інформації про них. Тому законодавство передбачає окремі правила для обробки персональних даних малолітніх або недієздатних осіб, щоб забезпечити їхній захист та права [7].

Згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» публікація будь-якої інформації про дитину, яка може спричинити шкоду, без згоди законних представників дитини, забороняється [8]. Відповідно, якщо у дитячому садку проводиться фотозйомка, дозволу вихователів буде недостатньо, тому що такі рішення можуть приймати лише законні представники.

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про рекламу» заборонено використовувати зображення дитини, що споживає продукцію, яка призначена лише для дорослих, або продукцію, яку неповнолітнім споживати та купувати заборонено. Реклама не повинна включати зображення дітей у небезпечних ситуаціях або за обставин, що можуть завдати шкоди дітям або іншим особам, а також інформації, що здатна викликати зневажливе ставлення дітей до небезпечних для здоров'я й життя ситуацій [9].

Згідно з Загальним регламентом захисту даних (GDPR), що діє в країнах-членах Європейського Союзу, малолітні та неповнолітні особи потребують особливого захисту в контексті обробки їхніх персональних даних. Особливий захист застосовується до використання персональних даних дітей для маркетингових цілей, створення профілів особистості або збирання даних під час користування послугами, що надаються безпосередньо дітям. Це охоплює також випадки, коли дані збираються без явної згоди батьків, зокрема у випадках онлайн-сервісів, орієнтованих на дітей.

Суб'єкти, які використовують зображення дітей без отримання дозволу батьків, можуть бути оштрафовані на суму до 20 мільйонів євро або до 4% від загального глобального річного обороту за попередній фінансовий рік, залежно від того, яка сума є більшою [10].

У США діє федеральний Закон про захист конфіденційності дітей в інтернеті (COPPA), який вимагає від компаній запроваджувати заходи для захисту дітей, що не досягли 13 років, під час їхнього користування онлайн-сервісами. Закон забороняє збір будь-якої інформації про дітей без попередньої згоди їхніх законних представників. Також окремі штатні нормативно-правові акти передбачають відповідальність за знущання та переслідування у

соціальних мережах, зокрема, за образи та інші форми насильства, здійснювані через Інтернет.

Практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що особа має право контролювати використання свого зображення. У справі *Reklos i Davourlis* проти Греції ЄСПЛ розглядав випадок фотографування новонародженої дитини в приватній клініці без згоди батьків. Фото було зроблено в стерильному відділенні, і батьки, побачивши знімки своєї дитини, подали скаргу на вторгнення сторонньої особи до приміщення, доступ до якого мали лише медичні працівники. Суд вирішив, що дії медичного закладу є порушенням, оскільки новонароджений не є особою, до якої може бути суспільний інтерес, а право на захист його зображення перебуває під контролем батьків.

У справі *Söderman* проти Швеції ЄСПЛ розглядав ситуацію, коли шведська правова система не змогла захистити 14-річну дівчинку від порушення її особистої недоторканності. Її вітчим фотографував її в інтимних ситуаціях, що було порушенням її права на приватність. Суд постановив, що держави повинні забезпечити ефективний захист особистої недоторканності громадян, навіть якщо порушення відбуваються в домашніх умовах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що використання фотографічних творів у соціальних мережах створює значні правові виклики, зокрема, у контексті захисту авторських прав та прав на приватність. Легкість поширення зображень у цифровому просторі сприяє зростанню порушень авторських прав, що вимагає вдосконалення механізмів правового регулювання та посилення контролю за використанням контенту в Інтернеті. Особливо важливими є питання, що стосуються використання фотографій неповнолітніх осіб, оскільки такі зображення часто використовуються без належного дозволу та можуть порушувати права дітей на недоторканність приватного життя.

Порушення авторських прав і прав на приватність у соціальних мережах зумовлені відсутністю єдиної правової рамки, яка б чітко регулювала використання фотографій в Інтернеті. Прогаolini в законодавстві, зокрема в Україні та за кордоном, вимагають доопрацювання та адаптації до сучасних технологічних умов. Зокрема, необхідно визначити чіткі механізми контролю за використанням персональних даних та фотографічних творів, що включають зображення неповнолітніх осіб.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці рекомендацій щодо удосконалення правових норм у сфері авторського права та захисту приватності в цифровому середовищі. Важливим напрямком є вивчення міжнародного досвіду та вдосконалення національного законодавства для забезпечення ефективного захисту прав на фотографії та інші персональні дані в умовах швидких технологічних змін

Джерела та література:

1. Adrian A. If I am the Author of my Online Persona, How can I protect it. Academia.edu - Share research. URL: https://www.academia.edu/7928102/If_I_am_the_Author_of_my_Online_Persona_How_can_I_protect_it.
2. Contributors to Wikimedia projects. Pinterest - Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Pinterest>.
3. Sharenting: Children's Privacy in the Age of Social Media. Search eLibrary : SSRN. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2711442.
4. Дитячі фото у Facebook та Instagram: що загрожує батькам. 23.08.2018. DW.COM. URL: <https://www.dw.com/uk/дитячі-фото-у-facebook-та-instagram-що-загрожує-батькам/a-45179277>.
5. Коноваленко В. В. Авторське право у видавничій справі: практ. посіб. для авт., ред., видавців. Голов. ред. Б.Є. Будний. Т. : Навч. кн. Богдан, 2010.
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
7. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI: станом на 13 лют. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
8. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III : станом на 2 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
9. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР : станом на 8 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text>.
10. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) : Регламент Європ. Союзу від 27.04.2016 р. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text.
11. Сліпченко С. О. Надання згоди фізичною особою, що зображена на фотографії, як юридичний факт за ЦК України. Право України. 2008. №3. С.110-114
12. Справа № 520/1084/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75031032>.
13. Інстаграм – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Instagram>.
14. Цивільний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

CECHY WYKORZYSTANIA PRAC FOTOGRAFICZNYCH W SIECI SPOŁECZNEJ

W artykule omawia się wykorzystanie prac fotograficznych w sieciach społecznościowych, w szczególności na tak popularnych platformach, jak Facebook, Instagram, Twitter i WhatsApp. Łatwość dystrybucji zdjęć w przestrzeni cyfrowej przyczynia się do wzrostu liczby przypadków naruszenia praw autorskich, co jest współczesnym problemem. Autor proponuje analizę skutecznych środków prawnych regulujących stosunki społeczne w dziedzinie ochrony praw autorskich do zdjęć. Szczególną uwagę w artykule poświęcono pracom fotograficznym przedstawiającym nieletnich, ponieważ fotografie dzieci są często wykorzystywane w reklamach i innych materiałach informacyjnych, a same dzieci są aktywnymi użytkownikami sieci społecznościowych. Badane są kwestie prawne powstałe przy rozpowszechnianiu prac fotograficznych przedstawiających małoletnich i nieletnich na Ukrainie i za granicą. Wykryte luki w przepisach prawnych dotyczących tych kwestii, co podkreśla znaczenie badań naukowych nad tym aspektem praw autorskich.

Słowa kluczowe: utwór fotograficzny, sieci społecznościowe, rozpowszechnianie zdjęć, osoby niepełnoletnie, prawa autorskie, ustawodawstwo, regulacja stosunków społecznych.

PECULIARITIES OF USING PHOTOGRAPHIC WORKS IN SOCIAL NETWORKS

This article describes the peculiarities of using photographic works on social media. The ease of dissemination of photographs in the information space, in particular in social media, the most popular of which are Facebook, Instagram, Twitter, and WhatsApp, leads to an increase in cases of misuse of photographic works, i.e. copyright infringement. The author attempts to describe effective legal means for regulating public relations in the field of copyright protection of a photographic work. The article outlines the basic rules for the use of photographic works in social media.

The article pays special attention to photographic works depicting children, since on the Internet, in various social networks, one can often see photographic works depicting minors. Children's photographs are often used in advertising or other informational materials; and children themselves are active users of social media. The author examines the issues arising from the dissemination of photographic works depicting minors in Ukraine and other countries.

The legislation contains gaps in the legal regulation of relevant social relations. The absence of a clear legislative definition of the provisions in the field of copyright in photographic works arouses scientific interest in the subject matter of the study.

Keywords: photographic work, social networks, distribution of photos, minors, copyright, legislation, regulation of public relations.

Nazaruk Olena

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry wymiaru sprawiedliwości
w sprawach karnych oraz działalności*

*organów ścigania,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Łeśi Ukrainki*

*(Назарук Олена Ігорівна
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності*

*Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

ORCID 0000-0002-2423-7243)

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Розглянуто загальні положення здійснення превентивної діяльності Національною поліцією. Проаналізовано думки науковців з приводу розуміння поняття «превентивна діяльність» та його співвідношення з суміжними поняттями. Окреслено основні аспекти превентивної діяльності. Визначено правові основи проведення такої роботи Національною поліцією. Проаналізовано законодавчі положення в частині існуючих превентивних поліцейських заходів та визначено напрями їх реалізації в умовах сучасності. Окреслено чинники, які ускладнюють здійснення поліцейськими превентивної діяльності та сучасні виклики, які виникають перед ними в цій сфері, а також запропоновано можливі шляхи оптимізації такої діяльності.

Ключові слова: поліцейський, поліція, поліцейська діяльність, превенція, превентивна діяльність, профілактична діяльність, превентивні заходи.

Одним із аспектів розвитку поліції, як правоохоронного органу, в різні історичні періоди, є трансформація її превентивної роботи. Генезис вказаного поняття, дозволяє стверджувати, що превентивна діяльність поліції, як правило, пов'язувалася із попередженням вчинення протиправних діянь адміністративного чи кримінального характеру. З першими кроками реформування поліції в правоохоронний орган нового зразка, який взаємодіє з населенням на паритетних засадах, а їх взаємовідносини ґрунтуються на довірі, наукова спільнота почала активно обговорювати посилення ролі превентивної роботи цього органу. При чому, основний вектор такої діяльності повинен стосуватися саме виявлення та попередження можливих адміністративних чи кримінальних правопорушень. Так, проактивна діяльність поліції, яка спрямована не лише на реагування на вже вчинені злочини, а й на запобігання злочинності та підвищення загальної безпеки суспільства, становить основу сучасної філософії функціонування української поліції. Власне, це було провідною ідеєю

реформи поліції 2015 року і знайшло своє відображення в законі України «Про Національну поліцію» [3, с. 680].

Важливі питання реалізації превентивної діяльності поліцією були підняті в працях С.С. Алексєєва, О.М. Бандурки, О.І. Безпалової, С.М. Гусарова, В.В. Новікова, А.А. Трофімчука, В.І. Феліка, Ю.С. Шемшученка, О.Н. Ярмиша та інших. Однак, багатоаспектність даного поняття потребує подальших наукових досліджень, в тому числі, важливим є опрацювання можливих шляхів оптимізації такої роботи поліції в сучасних умовах, що і визначає актуальність піднятого питання.

Встановлення правового змісту поняття «превентивна діяльність» дуже тісно пов'язане з такими поняттями як «превенція», «профілактична діяльність», «запобігання», «попередження», тощо. Більшість теоретичних досліджень звертаються до семантичного значення слів «превенція», «превентивна діяльність» та встановлюють їх зміст на основі положень тлумачних словників, а також словників слів іншомовного походження.

Однак, доцільно також проаналізувати положення юридичних енциклопедій, словників, зміст яких з часом змінювався. Зокрема, в Юридичній енциклопедії, за редакцією Ю.С. Шемшученка (2003 р.), превенція тлумачиться (від лат. *praeventio*, від *praevenire* – випереджати, попереджати) як попередження, запобігання. Там же зазначалося, що у чинному українському законодавстві цей термін не використовується та живається як синонімом терміна запобігання злочинності [16, с. 58].

А вже у Великому енциклопедичному юридичному словнику (2007 р.) вказується, що превенція є одним із завдань Кримінального кодексу України та однією з цілей покарання. І ще раз наголошується, що термін «превенція» застосовується в науці як абсолютний синонім терміна «запобігання злочинності» [4, с. 700].

Пізніше розвиток державно-правових процесів та чинного законодавства вплинули і на наукові дослідження в цій сфері. Так, О. Кобзар зазначає, що термін «превенція» у праві використовується для визначення системи заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Превенція – це 1) сукупність заходів, що сприяють усуненню причин для здійснення правопорушень; 2) дія кримінального покарання в боротьбі із кримінальними правопорушеннями [10, с. 171]. Фактично розкриття змісту поняття «превенція» здійснюється через застосування такого суміжного поняття як запобігання. Зокрема, А. Жбанчик зазначає, що в основі успішної діяльності Національної поліції лежить превентивна діяльність, тобто діяльність, спрямована на запобігання правопорушенням. Адже завжди легше запобігти, ніж усунути негативні наслідки протиправного діяння. Ефективне провадження відповідної діяльності позитивно відображається на динаміці криміногенної ситуації в державі, а отже і на стані національної безпеки [5, с. 232].

Значна частина превентивної роботи правоохоронних органів здійснюється саме Національною поліцією. Так, одним із пріоритетних завдань поліції є превенція (профілактика) правопорушень, що полягає в цілеспрямованій діяльності підрозділів і служб поліції, з метою

виявлення, усунення та зниження негативного впливу чинників, що зумовляють учинення кримінальних і адміністративних правопорушень, формування позитивного середовища соціалізації й коригування поведінки осіб, схильних до вчинення правопорушень. Превенція правопорушень здійснюється в рамках адміністративної діяльності поліції – підзаконної, цілеспрямованої виконавчорозпорядчої діяльності уповноважених суб'єктів з організації та здійснення охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням і припинення їх [10, с. 173].

О. Бандурка вважає, що поняття превентивної діяльності найчастіше використовується під час розкриття основних повноважень поліції, одним з яких є здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень (правове виховання; постійне інформування населення про стан правопорядку і боротьби із злочинністю; агітаційно-роз'яснювальна робота серед населення; критика антигромадських проявів; вжиття заходів заохочення; робота з правопорушниками, особами з так званих груп ризику; поширення й популяризація передового досвіду в боротьбі з порушеннями громадського порядку) [1, с. 34].

Досліджуючи профілактичну діяльність Національної поліції, В. Федик зазначає, що це система поліцейських заходів та повноважень, методів та способів їх реалізації, що здійснюються з метою попередження вчинення правопорушень або зменшення їх негативних наслідків, зниження рівня правопорушень в державі та в окремих регіонах, забезпечення високого рівня публічної безпеки та порядку. Функції профілактичної діяльності можна визначити як конкретні дії, які вживаються Національною поліцією для досягнення мети та завдань профілактичної діяльності, а також як значення, роль, яку відіграє така діяльність в державі та суспільстві [15, с. 157]. Фактично розуміння профілактичної діяльності також здійснюється через застосування суміжного поняття попередження.

Досить часто поряд із зазначеними вище поняттями застосовується поняття «протидія злочинності». Як правило, з поняттям «протидії злочинності» пов'язані концепції, програми, стратегії як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях. Так, проведене дослідження Титаренком О. щодо стану стратегічного планування та програмного забезпечення в сфері протидії злочинності в сучасних умовах, дозволило виокремити ряд проблемних моментів. Зокрема вказано на недоліки, які мають місце в цій частині. Це: 1) відсутність на сьогодні державних стратегій щодо протидії організованим злочинності й тероризму, а також відповідних цільових програм у цьому напрямі; 2) відсутність державної програми з реалізації Стратегії державної міграційної політики в Україні до 2025 року; 3) відсутність вже тривалий час розроблених та ухвалених на державному рівні як стратегії, так і відповідної програми із забезпечення громадської (публічної) безпеки в Україні; 4) запізнення як у реалізації правоохоронних стратегій в окремих сферах, так і в їх розробці, що

може негативно вплинути на ефективність запобігання окремим видам злочинів і злочинності в цілому [14, с. 74].

Таким чином, в теорії правової науки правові поняття «превенція», «профілактична діяльність», «запобігання», «попередження» тлумачаться практично як тотожні без чіткого розмежування їх змісту. Однак, досить ґрунтовне дослідження понятійно-категорійного апарату превентивної діяльності провів Ю. Батаман. Зокрема, проаналізувавши різні наукові позиції, автор виокремив такі підходи до співвідношення превентивної термінології:

1. «Превенція», «запобігання», «попередження» та «профілактика» є абсолютно тотожними термінопоняттями.
2. Родовим поняттям є «попередження», яке складається з профілактики, запобігання та припинення.
3. Родовим є поняття «профілактика»
4. Родовим є поняття «запобігання».
5. Родовою категорією є протидія (боротьба) злочинності, а всі превентивні категорії – її складовими.

Загальнотеоретичний підхід до превентивної термінології може полягати в тому, що превенція (запобігання) є родовим поняттям, яке включає профілактику та припинення. Сутність профілактики полягає в подоланні умов та причин об'єкта профілактики. Припинення передбачає недопущення продовження конфлікту (правопорушення) й/або принаймні мінімізацію шкідливих або небезпечних наслідків [2, с. 13-16]. Водночас, превентивна діяльність нерозривно пов'язана з діяльністю правоохоронних органів загалом. Превентивна діяльність поліції включає комплекс дій, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень.

Наступним напрямом дослідження правового змісту превентивної діяльності є аналіз законодавчих актів, які застосовують дане поняття. Цей термін поступово почав з'являтися в українському законодавстві і знайшов логічне закріплення для поліції в законі України «Про Національну поліцію».

В даному нормативно-правовому акті не дається визначення власне поняттю «превенція» чи «превентивна діяльність», однак такі поняття застосовуються. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» та положення «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. Фактично таке положення на законодавчому рівні узагальнює та отожднює такі діяльності [12, 13].

Визначення поняття превентивної діяльності зустрічається на підзаконному рівні, зокрема в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ № 1044 від 19 грудня 2017 року йде мова лише про поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб як превентивний поліцейський захід. Саме визначення превентивної діяльності відсутнє, натомість профілактика адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей як діяльність підрозділів Національної поліції України тлумачиться як

така, яка спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень [8].

В Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 року № 650 превентивна та профілактична діяльність ототожнюються і тлумачаться як заходи, що застосовуються дільничними офіцерами поліції та поліцейськими офіцерами громад у межах їх компетенції та спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, перевірку дотримання обмежень, установлених законодавством щодо осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського піклування [7].

Натомість в Законі України «Про Національну поліцію» визначено поняття поліцейського заходу [12]. Зокрема, це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. На переконання Л. Коваленко, превентивні заходи здійснюється, перш за все, задля профілактики правопорушень і з метою запобігання можливості доведення незаконного наміру на початкових стадіях. При цьому сутність таких заходів полягає в застосуванні працівниками поліції комунікативних заходів щодо особи без залучення фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї [11, с. 61].

В зазначеному вище Законі надається також чіткий перелік та визначається правовий зміст кожного превентивного заходу. Зокрема, поліція може застосовувати такі превентивні заходи:

- 1) перевірка документів особи;
- 2) опитування особи;
- 3) поверхнева перевірка і огляд;
- 4) зупинення транспортного засобу;
- 5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;
- 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;
- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;
- 11) поліцейське піклування.

Багатоаспектність превентивної діяльності визначає необхідність залучення різних суб'єктів для її здійснення. Однак, зосереджуючись на питаннях реалізації цієї діяльності саме Національною поліцією, варто вказати, що суб'єктний склад злежить

від напрямів її здійснення. Серед останніх варто виокремити сферу дозвільної системи, сферу забезпечення безпеки дорожнього руху, сферу ювенальної юстиції, сферу обігу наркотичних засобів, їх аналогів і прекурсорів, тощо. Здійснення кожного з цих напрямів покладається на конкретні підрозділи поліції. Так, превентивна діяльність Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху реалізується шляхом виконання покладених завдань та функцій на структурні підрозділи поліції (Департамент патрульної поліції, Департамент превентивної діяльності) шляхом реалізації превентивної (профілактичної) роботи [9, с. 176].

Крім цього напрями превентивної діяльності дещо видозмінилися у зв'язку з останніми подіями в нашій державі. Перебування у стані війни накладає відбиток практично на всі сфери життєдіяльності країни, в тому числі і на діяльність її правоохоронних органів, включаючи поліцію. На думку А. Іванова, фактори, які виникають в умовах воєнного стану, ускладнюють здійснення органами поліції превентивної діяльності. До таких чинників можна віднести: 1) зміни в тенденціях протиправної активності та у структурі злочинності, тобто збільшення рівня злочинності; 2) зростання міграційних потоків; 3) збільшення кількості зброї в цивільному обігу; 4) активізація громадянського (зокрема волонтерського) руху; 5) збільшення функціонального навантаження на поліцію (особливо на деокупованих територіях) [6, с. 137-139].

Введення воєнного стану на території нашої держави поставило нові виклики перед органами поліції, в тому числі в сфері здійснення превентивної діяльності. Забезпечення ефективності такої роботи в умовах війни вимагає неабияких зусиль та зусиль. З огляду на це, серед шляхів оптимізації такої роботи поліції, варто визначити: 1. Проведення курсів підвищення кваліфікації, тренінгів щодо вдосконалення рівня знань з ефективного здійснення превентивної діяльності та застосування окремих превентивних заходів в умовах війни. 2. Розроблення певних внутрішньовідомчих методичних рекомендацій щодо проведення превентивної діяльності в умовах воєнного стану. 3. Розроблення на централізованому рівні тактики застосування окремих превентивних заходів, таких як, наприклад, поверхневий огляд в під час дії воєнного стану, тощо.

Таким чином, встановлення правового змісту поняття «превентивна діяльність» пов'язане із дослідженнями співвідношення останнього з такими правовими поняттями як «превенція», «профілактична діяльність», «запобігання», «попередження». Превентивна діяльність займає чільне місце в діяльності правоохоронних органів. Превентивна діяльність поліції включає комплекс дій, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень. В основних нормативно-правових актах у цій сфері відсутнє визначення поняття «превенція» чи превентивна діяльність», натомість визначено поняття «превентивного заходу» та вказано їх перелік, який може застосовувати поліція. Введення воєнного стану викликало необхідність опрацювання можливих шляхів оптимізації такої діяльності, з урахуванням трансформації суспільних відносин, що пов'язано з війною.

Джерела та література:

1. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навчальний посібник. За заг. ред. О. Бандурки. Харків: ХНУВС. 2017. 242 с.
2. Батан Ю. Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2017. № 4 (80). С. 11–19.
3. Берендєєва А.І. Профілактична діяльність національної поліції в закладах освіти. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С.679-682.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник. за ред. Ю.С. Шемшученка. К.:ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2007. 992 с.
5. Жбанчик А. Превентивна діяльність поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 15 березня 2019 року). Дніпропетровськ: ДДУВС. 2019. С.232-233.
6. Іванов А. О. Превентивна діяльність органів поліції: реалії та виклики в умовах воєнного часу. Право і Безпека. 2022. № 4 (87). С. 135-142.
7. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 року № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення 21.10.2024 р.).
8. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ від 19 грудня 2017 року № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення 21.10.2024 р.).
9. Іщенко І. Превентивна діяльність Національної поліції в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Право і суспільство. 2022. № 6. С. 171-177.
10. Кобзар О. Особливості здійснення превентивної діяльності поліцією України. Юридичний вісник. 2015. № 4. С. 170-174.
11. Коваленко Л.П. Поліцейські заходи патрульної поліції. Вісник Запорізького національного університету. 2016. № 4. С. 59-64.
12. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 21.10.2024 р.).
13. Про Національну поліцію: положення Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248607704>(дата звернення 21.10.2024 р.).
14. Титаренко О. Стан стратегічного планування та програмного забезпечення в сфері протидії злочинності в сучасних

умовах. Вісник кримінологічної асоціації України. 2019. № 1(20). С. 66-79.

15. Федик В. Система функцій профілактичної діяльності Національної поліції України. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 2. С. 156-158.

16. Юридична енциклопедія: В 6 т. Ю. С. Шемшученко та ін. Т. 5 – К.: «Укр. Енцикл.». 2003. 736 с.

NIĘKTÓRE ASPEKTY REALIZACJI DZIAŁALNOŚCI PREWENCYJNEJ POLICJI I KIERUNKI OPTYMALIZACJI

Artykuł dotyczy ogólnych założeń działalności prewencyjnej Policji. Autor analizuje opinie naukowców na temat rozumienia pojęcia „działalność prewencyjna” oraz jego korelacji z pokrewnymi pojęciami. Przedstawiono główne aspekty działalności prewencyjnej. Określono podstawy prawne takiej działalności Policji.

Autor analizuje obowiązujące przepisy prawne które regulują prewencyjne działania policji oraz identyfikuje kierunki ich realizacji w obecnej sytuacji. Autor wskazuje na czynniki komplikujące realizację działań prewencyjnych przez funkcjonariuszy Policji oraz aktualne wyzwania które powstają przed nimi w tym obszarze, a także sugeruje możliwe sposoby optymalizacji takich działań.

Słowa kluczowe: policjant, policja, działalność policji, prewencja, działalność prewencyjna, przedsięwzięcia prewencyjne.

PREVENTIVE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE: SPECIFIC ASPECTS OF IMPLEMENTATION AND OPTIMIZATION DIRECTIONS

The article discusses the general principles of the preventive activities carried out by the National Police. It analyzes the views of scholars on the concept of "preventive activity" and its relationship with related concepts. The key aspects of preventive activities are defined as a set of actions aimed at identifying and eliminating the causes and conditions that lead to criminal offenses. The article outlines the subjects involved in the implementation of such activities. The importance of developing preventive work in the police is emphasized, particularly in light of the transformation of the police force into a new type of law enforcement agency that interacts with the population on an equal basis, with their relationship grounded in trust.

The legal foundations for conducting such work by the National Police are identified. The article analyzes legislative provisions concerning existing preventive police measures and determines their implementation directions in the context of modern challenges. It also outlines the factors complicating the execution of preventive activities by the police, the contemporary challenges they face in this field, and suggests possible ways to optimize this activity.

Keywords: police officer, police, police activity, prevention, preventive activity, preventive measures, preventive work.

Novosad Iryna

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Prawa Konstytucyjnego,
Administracyjnego i Międzynarodowego,
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Leśi Ukrainki*

*(Новосад Ірина Вікторівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Волинського національного університету
ім. Лесі Українки
ORCID 0000-0003-1202-028X)*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті ґрунтовно досліджується питання обмеження прав і свобод громадян в умовах війни. Розглянуто правові підстави таких обмежень, їх відповідність міжнародним стандартам. Особливу увагу приділено правам, які найчастіше піддаються обмеженням, відповідно до Конституції України. Також, у статті також проаналізовано виклики, пов'язані з дотриманням прав людини під час воєнних дій. Автор робить висновок, що хоча обмеження прав у воєнний час є необхідним заходом для забезпечення безпеки та громадського порядку, вони мають бути чітко регламентованими, пропорційними до загроз і застосовуватися під контролем національних та міжнародних інституцій. Це дозволяє зберегти верховенство права та уникнути довгострокових порушень прав людини в умовах військових конфліктів.

Ключові слова: війна, права і свободи, Конституція України, воєнний стан.

Постановка проблеми. Проблема обмеження прав і свобод громадян під час війни є актуальною для будь-якої держави, яка стикається з військовими загрозами. З одного боку, влада зобов'язана забезпечити національну безпеку та громадський порядок. З іншого боку, обмеження базових прав та свобод повинні бути тимчасовими та виправданими, аби уникнути надмірного порушення демократичних принципів. У випадку російсько-української війни ця проблема набула особливої гостроти, оскільки воєнні дії тривають не лише на фронті, а й мають вплив на життя мирних громадян.

24 лютого 2022 року у зв'язку із введенням воєнного стану в Україні, було обмежено низку прав і свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Ці заходи є необхідними для збереження державного суверенітету та захисту від агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які здійснили ґрунтовний внесок у дослідження конституційно-

правового аспекту інституту обмеження прав людини в Україні доцільно виокремити: О. Андрієвську, С. Головатого, О. Косілову, С. Магду, Р. Мельника, О. Поєдинок, М. Савчина, О. Скрипнюка, Т. Слінько та інших. Надзвичайна актуальність теми полягає у тому, що ситуації та проблеми, які досліджуються, відбуваються в режимі реального часу. Це певною мірою зумовлює відносно слабку вивченість проблеми. Але при цьому слід зазначити, що певні наукові напрацювання й теоретичне підґрунтя проблем прав людини та їх обмеження заклали вітчизняні вчені: Л. Демидова, М. Корнієнко, Н. Сергєєва, Ю. Фігель та інші.

Мета статті полягає у комплексному та всебічному дослідженні обмеження прав і свобод громадян в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Права і свободи громадян – це гарантовані Конституцією та законами можливості людини вільно діяти, захищати свої інтереси та розвиватися. Вони забезпечують право на життя, свободу слова, участь у виборах, працю, освіту та соціальний захист. Держава зобов'язана дотримуватися цих прав і створювати умови для їх реалізації. Обмеження можливі лише в окремих випадках, як-от надзвичайний чи воєнний стан, але вони мають бути законними та тимчасовими. Повага до прав громадян є основою демократичного суспільства і сприяє рівності та справедливості. В Україні розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» присвячений визначенню основних конституційних прав і свобод [5].

Відповідно до статті 4 Цивільного процесуального кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду з метою захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [17]. Крім того, одним із додаткових способів захисту прав є подання скарги до Європейського суду з прав людини. Цей Суд є міжнародною судовою інституцією, уповноваженою розглядати заяви від осіб, які стверджують про порушення їхніх прав, гарантованих Європейською конвенцією з прав людини. Конвенція виступає міжнародним договором, що зобов'язує більшість європейських держав забезпечувати дотримання основних прав і свобод, визначених у її положеннях [12].

Як зазначалось вище, у зв'язку із широкомасштабною агресією російської федерації 24 лютого 2022 року в Україні Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64 / 2022 було введено воєнний стан по всій території держави строком на 30 діб. Згодом, за період з 2022 по 2024 рік воєнний стан в Україні продовжували 12 разів.

Відповідно до статті 64 Конституції України та пункту 2 статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [13], обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина є неприпустимими, за винятком випадків, прямо передбачених Конституцією. Водночас, під час запровадження воєнного чи надзвичайного стану можуть запроваджуватися певні обмеження окремих прав і свобод, проте такі обмеження мають бути чітко визначені за змістом і обмежені у часі. Метою обмеження прав і свобод людини та громадянина є забезпечення охорони основоположних

цінностей суспільства, до яких входять, зокрема, життя, свобода та гідність особи, здоров'я і моральність населення, національна безпека та громадський порядок (рішення Конституційного Суду України від 28 січня 2016 року № 955-VIII, зі змінами від 12 липня 2019 року № 5-р (I) /2019) [1].

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, на період правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватись конституційні права та свободи громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Проаналізуємо детальніше вказанні статті Конституції України.

Стаття 30. Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи.

Стаття 31. Кожному гарантується таємниця листування, таємних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, чи з'ясувати істину під час розслідування.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Стаття 33. Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань.

Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Стаття 39. Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Стаття 42. Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом.

Стаття 43. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Стаття 44. Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Заборона страйку можлива лише на підставі закону.

Стаття 53. Кожен має право на освіту [5].

В умовах воєнного стану, права і свободи громадянина можуть бути обмежені, але тільки у відповідності з правом та на основі рішення суду [16].

Здійснивши аналіз основних статей Конституції України, щодо прав, які можуть обмежуватись в період дії правового режиму воєнного стану, варто звернути увагу на умови, в результаті яких можуть застосовуватись обмеження.

Обмеження прав і свобод людини та громадянина можуть бути застосовані лише за наявності певних умов:

1. Загроза життю нації. Обмеження можуть вводитися лише тоді, коли існує серйозна загроза для національної безпеки або добробуту.

2. Відсутність дискримінації. Заходи обмеження не повинні призводити до дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

3. Захист основоположних цінностей. Обмеження мають бути спрямовані на охорону основоположних цінностей суспільства, серед яких життя, свобода та гідність людини, здоров'я, моральність, національна безпека і громадський порядок.

Такі обмеження повинні відповідати наступним вимогам:

– пропорційність і суспільна необхідність. Вони мають бути адекватними (пропорційними) та суспільно необхідними.

– верховенство права. Обмеження повинні відповідати принципам верховенства права.

– необхідність у контексті ситуації. Заходи повинні бути обґрунтованими відповідно до актуальності та серйозності ситуації в державі.

– доцільність у демократичному суспільстві. Обмеження мають бути доцільними та пропорційними в рамках демократичного суспільства.

– охорона основоположних цінностей. Метою таких заходів є захист основоположних цінностей суспільства, зокрема життя, свободи, гідності людини, здоров'я, моральності, національної безпеки та громадського порядку [8].

Зазначимо, що, відповідно до частини 2 статті 64 Конституції України, «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть обмежуватись права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України [5].

Ця конституційна норма має бланкетний характер, оскільки відсилає до переліку статей Конституції, в яких закріплено права і свободи людини, що не підлягають обмеженню навіть за умов воєнного стану. Очевидно, що йдеться не про окремі права, а про значний комплекс прав, що мають фундаментальне значення. Це пов'язано з тим, що права людини є основою її існування та відображають ті можливості, які забезпечують задоволення базових потреб індивіда, без яких людина не може реалізувати свою сутність. Наявність такого підходу є характерною ознакою демократичної держави. Як підкреслює В. Сокурєнко, в суспільстві, де найвищою соціальною

цінністю визнано людину, її внутрішню свободу та права як прояв цієї свободи, формується безумовний обов'язок держави та її інституцій визнавати, забезпечувати та захищати права і свободи кожної особи [15].

Варто наголосити, що запровадження воєнного стану має на меті передусім відновлення умов, за яких особа зможе повною мірою реалізовувати свої права і свободи. Крім того, у преамбулі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» підкреслюється, що серед основних цілей цього нормативно-правового акта є забезпечення гарантій прав і свобод людини та громадянина, а також захист прав і законних інтересів юридичних осіб [13].

З огляду на вищевикладене, можна дійти висновку, що обмеження прав людини (за винятком тих, які згідно з Конституцією не підлягають обмеженню) допускається лише на визначений період і в таких межах, що не порушують їхньої сутнісної природи, враховуючи їх фундаментальний характер. Цей висновок також свідчить про диспозитивний характер регулювання обмежень прав людини під час воєнного стану. Таким чином, органи публічної влади в кожній конкретній ситуації, що вимагає запровадження воєнного стану, повинні індивідуально визначати, які саме права можуть бути обмежені з огляду на наявні обставини [6].

Досліджуючи конституційні права та свободи людини й громадянина в умовах воєнного стану, важливо враховувати міжнародні стандарти, які встановлюють ключові принципи та вимоги, що зобов'язують держави захищати та сприяти дотриманню прав людини. Зокрема, у статті 29 Загальної декларації прав людини підкреслюється, що обмеження прав і свобод особи можливе лише на законних підставах. Такі обмеження мають враховувати повагу до прав інших осіб, а також сприяти дотриманню моральних норм, громадського порядку та загального добробуту в межах демократичного суспільства [2].

Водночас Декларація не містить чітких положень щодо того, які саме права можуть бути обмежені, а також не визначає їх конкретний обсяг. Це залишає простір для інтерпретацій, що потребує ретельного підходу з боку держав для забезпечення балансу між необхідністю обмежень і захистом основних прав громадян.

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод передбачає можливість тимчасового відступу від зобов'язань у надзвичайних ситуаціях. Відповідно до статті 15, держава має право застосовувати такі відступи в умовах війни або іншої загрози, що ставить під небезпеку існування нації. Однак ці заходи допустимі лише в окремих випадках та за умови, що вони не суперечать іншим міжнародним зобов'язанням держави [3].

Крім того, держава зобов'язана надати Генеральному секретарю Ради Європи повну інформацію про введені обмеження, їхні причини та правове обґрунтування. Також необхідно повідомити про момент, коли ці обмеження втратять чинність, щоб забезпечити належний нагляд за дотриманням міжнародного права.

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, у випадку оголошення надзвичайного стану в державі

допускається відступ від зобов'язань у межах, що відповідають серйозності ситуації. Такі заходи повинні бути сумісні з іншими міжнародними зобов'язаннями і не призводити до дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або соціального походження [10].

Погоджуємося з позицією Д. Д. Гриньо, який наголошує, що положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та відповідні рішення Європейського суду з прав людини є ключовими міжнародно-правовими регуляторами у сфері відносин між державою та особою. Виконання положень Конвенції та імплементація рішень Суду забезпечують ефективний контроль за дотриманням конвенційних стандартів, що сприяє утвердженню трьох фундаментальних принципів Європейського Союзу: демократії, захисту прав людини та верховенства права.

Цей контрольний механізм ґрунтується на принципі пропорційності, відповідно до якого національне законодавство має бути чітким, передбачуваним і доступним для громадян. Втручання у права, гарантовані Конвенцією, дозволяється лише за умов, що воно «здійснюється на підставі закону», переслідує легітимну мету та є «необхідним у демократичному суспільстві». Ці критерії, відомі як трискладовий тест Європейського суду з прав людини, визначають обґрунтованість втручання у права людини.

Зокрема, у справі «Piechowicz проти Польщі» ЄСПЛ наголосив, що національне законодавство має чітко регламентувати обсяг та порядок застосування дискреційних повноважень органами влади, щоб гарантувати особам мінімальний рівень захисту відповідно до принципу верховенства права в демократичному суспільстві. Водночас, оцінюючи, чи є втручання «необхідним», Суд враховує межі розсуду, надані національним органам, але покладає на державу-відповідача обов'язок довести наявність об'єктивних соціальних обставин, що виправдовують таке втручання у реалізацію прав людини [9].

Важливо зазначити, що відступ від основних прав, зокрема права на життя, свободи думки, совісті та релігії, заборони свавільного втручання у приватне життя, презумпції невинуватості, а також заборони катувань і рабства, є неприпустимим, незалежно від реальних загроз і їхньої серйозності [11].

С. О. Кузніченко акцентує на важливому аспекті, що визначає правомірний характер обмеження прав людини: заходи, запроваджені органами публічної влади, не повинні посягати на сутнісний зміст прав людини. Це передбачає неприпустимість довільного втручання у реалізацію суб'єктивного публічного права особи з боку публічної влади чи третіх осіб, що може призвести до істотних перешкод для його носія або навіть унеможливити досягнення цілей, які становлять предмет цього права (матеріальні чи духовні блага, охоронювані інтереси).

Окрім цього, підкреслюється, що обмеження мають тимчасовий характер. Відповідно до положень Конституції України, під час введення воєнного стану необхідно зазначити строк дії таких обмежень прав і свобод людини [7].

М. Савчин підкреслює, що обмеження прав людини можливе лише за умови дотримання принципу пропорційності і на основі правових норм. Крім того, такі обмеження повинні відповідати легітимній меті, що передбачає необхідність «визначення меж реалізації суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб». Серед основних критеріїв для встановлення обмежень прав людини науковець акцентує увагу на їхній виключності, що вимагає обґрунтування лише через закон. Це повноваження, за його словами, народ делегує виключно парламенту як вищому представницькому органу влади [14].

Варто зазначити, що провідні фахівці у сфері конституційного права виокремлюють поняття «трискладового тесту». «Трискладовий тест» – це юридична конструкція, що є засобом перевірки наявності необхідних умов для обмеження прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Суть цього тесту полягає у перевірці відповідності обмежень трьом ключовим критеріям.

По-перше, обмеження повинні бути встановлені виключно на підставі закону. Варто підкреслити, що сама наявність тексту нормативно-правового акта, навіть із назвою «закон», не означає автоматичного визнання обмеження таким, що відповідає вимозі здійснення «відповідно до закону».

По-друге, вони мають переслідувати законну мету.

По-третє, такі обмеження повинні бути необхідними для досягнення цієї мети [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, обмеження прав і свобод людини в умовах війни є вимушеним заходом, спрямованим на забезпечення національної безпеки, захист територіальної цілісності, громадського порядку та охорону життя і здоров'я населення. Під час воєнного стану держава має право тимчасово звузити окремі права громадян, однак це обмеження повинно відповідати принципам правомірності, пропорційності та необхідності. Особливо важливим є дотримання міжнародних стандартів, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також практикою Європейського суду з прав людини. Головне завдання – забезпечити баланс між потребами національної безпеки та повагою до прав людини, не допускаючи свавільних і надмірних втручань у права громадян.

Ключовою умовою законності обмежень є їх тимчасовий характер та чітке нормативне регулювання, що відповідає Конституції та законам України. Порушення основоположних прав навіть в умовах війни може підірвати довіру до державних інститутів, створити правову невизначеність і призвести до втрати підтримки з боку міжнародної спільноти. Держава повинна забезпечувати, щоб втручання у права були мінімально необхідними та не порушували їх сутнісний зміст. Подальші дослідження варто зосередити на розробці правових механізмів, що забезпечують баланс між безпекою та захистом прав людини під час воєнного стану. Необхідно поглиблено вивчити практику ЄСПЛ щодо обґрунтованості обмежень прав у кризових умовах, зокрема у контексті російсько-української війни. Важливо також дослідити вплив тимчасових обмежень на

фундаментальні права та їх відповідність принципу пропорційності. Окрему увагу слід приділити механізмам післявоєнного відновлення прав та інтеграції демократичних стандартів у національне законодавство.

Джерела та література:

1. Горецький О. В. Обмеження прав та свобод людини під час воєнного стану. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р. С. 316–319.
2. Загальна декларація прав людини (рос / укр): Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.10.2024).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950: станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.10.2024).
4. Конституційне право: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2021. 528 с.
5. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к / 96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.10.2024).
6. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. С. 27–31.
7. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.
8. Максименцева Н. О. Обмеження конституційних прав і свобод громадян у період воєнного стану в Україні. *Право та державне управління*. №1, 2022. С. 41–47.
9. Мерник А. М., Стоян Є. О., Артеменко К. С. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 49–52.
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Організації Об'єднаних Націй від 16.12.1966: станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.10.2024).
11. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2020. 260 с.
12. Права людини. Реалізація і захист прав людини в Україні та світі. URL: <https://narkosumu.lic.org.ua/statti/prava-lyudyny-realizatsiya-i-zahyst-pravlyudyny-v-ukrayini-ta-sviti/> (дата звернення: 16.10.2024).
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.10.2024).

14. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрін-ком Інтер, 2019. 328 с.

15. Сокурєнко В. В. Права людини як фундаментальна цінність. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини*. Харків, 2016. С. 7–9.

16. Тростенюк Т. М., Мазур М. О. Дотримання прав та свобод громадян в умовах воєнного стану. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів ХХІ століття: Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 7–8 грудня 2023 року)*. 2023. С. 442–445.

17. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV: станом на 23 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 16.10.2024).

OGRANICZENIE PRAW I WOLNOŚCI W CZASIE WOJNY

W artykule szczegółowo poddano analizie kwestię ograniczeń praw i wolności obywateli w czasie wojny. Rozważane są podstawy prawne takich ograniczeń oraz ich zgodność ze standardami międzynarodowymi. Szczególną uwagę zwrócono na prawa, które najczęściej podlegają ograniczeniom na mocy Konstytucji Ukrainy. W artykule również poddano analizie wyzwania związane z przestrzeganiem praw człowieka w czasie działań wojskowych. Autor stwierdza, że chociaż ograniczenia praw w czasie wojny są niezbędnym środkiem zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego, powinny być one klarownie uregulowane, proporcjonalne do zagrożeń i winne być stosowane pod kontrolą instytucji krajowych i międzynarodowych. Pomaga to zachować praworządność i uniknąć długotrwałych naruszeń praw człowieka w czasie konfliktów wojennych.

Słowa kluczowe: wojna, prawa i wolności, Konstytucja Ukrainy, stan wojenny.

RESTRICTIONS OF RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONDITIONS OF WAR

The article thoroughly investigates the issue of limiting the rights and freedoms of citizens in wartime conditions. It is defined that the rights and freedoms of citizens are the possibilities guaranteed by the Constitution and laws for individuals to act freely, protect their interests, and develop. These rights ensure the right to life, freedom of speech, participation in elections, work, education, and social protection. The legal grounds for such limitations and their compliance with international standards are examined. Special attention is paid to the rights that are most frequently subject to restrictions according to the Constitution of Ukraine. The article also analyzes the challenges related to the observance of human rights during military actions. The author concludes that, although limiting rights in wartime is a necessary measure to ensure security and public order, these limitations must be clearly regulated, proportionate to the threats, and applied under the supervision of national and international institutions. This allows for the preservation of the rule of law and the avoidance of long-term human rights violations in the

context of military conflicts. It has been established that further research should focus on developing legal mechanisms that ensure a balance between security and the protection of human rights during a state of war. It is necessary to deepen the study of the European Court of Human Rights' practice regarding the justification of rights restrictions in crisis conditions, particularly in the context of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: war, rights and freedoms, Constitution of Ukraine, martial law.

Samchuk-Kolodyazhna Zinaida

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Dyscyplin Cywilnoprawnych
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Lesi Ukrainki*

*(Самчук-Колодяжна Зінаїда Федорівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін*

*Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0002-9391-1115)*

Prokopchuk Kateryna

*doktor nauk prawnych,
asystent Katedry Dyscyplin Cywilnoprawnych
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Lesi Ukrainki*

*(Прокопчук Катерина Миколаївна,
к.ю.н., асистент кафедри
цивільно-правових дисциплін*

*Волинського національного університету
імені Лесі Українки)*

**ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ**

В статті розглядаються питання правового регулювання охорони національної нематеріальної культурної спадщини, зокрема, проблеми захисту та збереження об'єктів нематеріальної спадщини, нагальність прийняття відповідних заходів щодо мінімізації втрат під час воєнних дій, фіксації фактів тотального знищення нерухомих об'єктів культурних і історичних пам'яток та актів вандалізму, культурного геноциду під час військової агресії РФ, удосконалення законодавства з охорони нематеріальної культурної спадщини шляхом його оптимізації та приведення у відповідність з міжнародними стандартами, або прийняття спеціального закону у відповідності до Міжнародної конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 р.

Ключові слова: нематеріальна культурна спадщина, національна ідентичність, охорона та захист нематеріальної культурної спадщини, звичай, обряд, традиції, фольклор, цифрові копії, Конвенція ЮНЕСКО, військові злочини, агресія РФ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Держава Україна переживає надзвичайні тяжкі часи. Агресор РФ запровадив не лише геноцид проти народу України, екоцид проти всього живого на її території, але й культурний геноцид, знищуючи та викрадаючи безцінні скарби, що стали не лише надбанням українського народу, але й світової культури. Хоча тисячолітній досвід доводить, що людству притаманна повага до духовного надбання і ще з ХХ ст. воно почало запроваджувати загальні правила та рекомендації зі збереження культурної спадщини, РФ своїми діями поставила виклик не лише нашій державі, але й всьому цивілізованому світу, який не був готовий до таких жахів та нечуваних порушень норм добросусідства та мирного співіснування в ХХІ столітті.

Вказане вимагає безвідкладного вироблення та застосування нових правових механізмів для зменшення агресивних посягань та захисту не лише життя людей, але й їх душі – культурного надбання, що знищується безповоротно.

Мета та завдання дослідження - встановлення неповноти національного законодавства, щодо охорони культурної спадщини, відсутність будь-яких законодавчих актів по охороні та захисту нематеріальної культурної спадщини та нагальної необхідності удосконалення чинних нормативних актів на предмет посилення відповідальності за знищення та викрадення культурних цінностей та вироблення і запровадження нових для зупинення агресії РФ та відшкодування нею завданої шкоди культурній спадщині України, зокрема матеріальній, яку неможливо зруйнувати, спалити, але можна сплюндрувати.

Аналіз досліджуваності проблеми. На сьогодні проблема захисту та збереження нашої нематеріальної культурної спадщини майже не досліджується, крім фрагментарних нагадувань в працях про охорону культурної спадщини загалом, хоча вона вимагає невідкладних ґрунтовних, комплексних досліджень для прийняття відповідних законодавчих актів по захисті нематеріальної культурної спадщини та відшкодування завданої шкоди агресією РФ.

Про необхідність таких досліджень свідчить відхилений Комітетом ВР з питань інтеграції законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини» від 17.01.2020 р., який не розглянутий до сьогодні [5].

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Тисячолітній історії відомі епохи навмисного нищення культурної спадщини і її дбайливої охорони людством. Усвідомлюючи спільність своїх цінностей, населення всього світу відчуває свою відповідальність перед наступними поколіннями за охорону спадщини і вважає своїм обов'язком передати їм надбання людства в усім багатстві їх автентичності.

Людство здавна почало розробляти правові нормативні документи та спеціальні рекомендації для збереження культурної спадщини. На міжнародному рівні визначено і сформульовано основні принципи схоронності витворів культури. Кожній країні надається

можливість дбати про їх втілення у межах власної культури та національних традицій.

Здобуток кожного покоління, яке створило свої пам'ятки, є в своєму роді унікальним досягненням і зникнення його – безповоротна втрата і непоправне збіднення культурної спадщини.

Держава несе відповідальність як перед своїми громадянами, так і перед усім світовим товариством за захист і збереження цієї спадщини. У міру можливостей і відповідно до положень Конституції та законодавства Україна формує, розвиває і здійснює загальнонаціональну політику, основною метою якої є координація і використання всіх можливостей для забезпечення дійового захисту, зберігання і створення достоїнств своєї культурної спадщини та дотримання міжнародних принципів захисту і поваги до загальнолюдських культурних цінностей.

За законодавством України, зокрема, у ст. 54 Конституції України чітко зазначено, що культурна спадщина охороняється законом, а держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність. А конституційна норма ст. 66 зобов'язує кожного члена суспільства не заподіювати шкоду культурній спадщині та відшкодовувати завдані ним збитки [3].

Сьогодні національна культурна спадщина України переживає тяжкі часи. Безцінні скарби України, які пережили віки і стали надбанням світової культури, залишилися беззахисними перед підступною навалюю сусіда-агресора РФ.

Необхідно зазначити, що ще до недавнього часу законодавство України не мало, як єдиного спеціального законодавчого акту з охорони та захисту культурної спадщини, так і єдиної юридичної термінології у цій галузі. Так, Закони України «Про власність», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», «Про приватизацію майна державних підприємств», «Про приватизацію державного майна», «Про приватизацію державного житлового фонду» трактували її як «національні культурні та історичні цінності», а в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» – «пам'ятки історії і культури, архітектури і містобудування».

8 червня 2000 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про охорону культурної спадщини», яким врегульовані правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання її об'єктів у суспільному житті, захисті середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Законом визначені основні терміни, що стосуються культурної спадщини [6].

А саме: «Як об'єкт культурної спадщини визначається місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними території, створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [6].

«Пам'ятка» являє собою об'єкт культурної спадщини національного або місцевого значення, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. «Охорона культурної спадщини –

це комплекс заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини» [6].

В преамбулі названого закону вказано: «культурна спадщина – сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» і що «Охорона об'єктів культурної спадщини є одним з пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування». [6].

Хоча вказаний закон врегулював основні питання охорони та захисту культурної спадщини, він не виокремив нематеріальну культурну спадщину та не передбачив спеціальних заходів її захисту.

Унікальні цінності матеріальної та духовної культури, а також культурні цінності, що мають виняткове історичне значення для національної самосвідомості українського народу, визнаються об'єктами національного культурного надбання і заносяться до Державного реєстру національного культурного надбання. Положення про Державний реєстр затверджене Постановою Кабінету міністрів України від 12 серпня 1992 р.

До Державного реєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, етнології чи науки. Об'єкти національного культурного надбання, що є загальнодержавною власністю, не підлягають роздержавленню і приватизації.

На міжнародному рівні основоположним нормативним актом про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту є Гаазька конвенція від 14.05.1954р, зокрема Другий Протокол до неї, прийнятий 26.03.1999р., що передбачає заходи посиленого захисту культурних цінностей та активізації участі Договірних сторін у захисті культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Україна приєдналася до II Протоколу 30.04.2020 р. (Закон № 585-IX. від. 30.04.2020р.) [1]

Хоча в Україні особливого значення набирають норми закону, які передбачають захист традиційного середовища та об'єктів культурної спадщини, зміни в законодавстві по охороні культурної спадщини в разі збройного конфлікту не внесені.

Слід відмітити, що національне законодавство як і міжнародні акти, які покликані забезпечити збереження об'єктів культурної спадщини виявили або недосконалість, або незабезпечення їх виконання, що призвело до значних втрат нашого культурного надбання ще з початку воєнного конфлікту 2014р.

В Україні майже 3 роки триває війна з небаченими руйнуваннями та жертвами. Російський агресор однією з основних причин військового вторгнення оголосив денационалізацію України, оправдовуючи свідоме створення культурного геноциду проти українського народу. Культурна спадщина завжди була і залишається однією з фундаментальних підстав ідентичності нації і від неї залежить майбутнє народу і держави. Після повномасштабного вторгнення РФ цілеспрямовано руйнує критичну інфраструктуру та об'єкти культурної спадщини. За даними Мінкультури за перший рік війни було знищено або пошкоджено 1500 об'єктів культурної спадщини та культурної

інфраструктури. Це сотні музеїв, бібліотек, архівів, сотні об'єктів культурної спадщини, в окремі з яких було націлено спеціально, а саме: Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди на Харківщині; Художній музей; Воронцовський палац і Спасо-Преображенський собор в Одесі; Іванківський краєзнавчий музей, де зберігалися твори Марії Приймаченко. Пограбовано Маріупольський, Мелітопольський та Херсонський музеї [2]. Окрім того археологічні пам'ятки та знахідки, що виявляються під час проведення фортифікаційних робіт в прифронтовій зоні і є особливою складовою культурної спадщини, опинилися в зоні безконтрольного обміну, а на тимчасово окупованій території цинічно розкрадаються [2].

Актуальним залишається питання охорони національної нематеріальної спадщини. 17 жовтня 2003 року на засіданні Генеральної Асамблеї ЮНЕСКО було прийнято Міжнародну конвенцію про охорону нематеріальної культурної спадщини, за прийняття якої проголосувала Україна. Крім того Україна в 2008 р. приєдналась до цієї Конвенції [4].

В Конвенції 2003 р. зазначається: «Беручи до уваги важливе значення нематеріальної культурної спадщини як головного джерела культурного різноманіття й гарантії сталого розвитку, необхідно поглиблювати усвідомлення, особливо серед молодих поколінь, важливості нематеріальної культурної спадщини та її охорони. Міжнародна спільнота повинна сприяти разом з Державами - сторонами Конвенції охороні такої спадщини в дусі співробітництва та взаємодопомоги, беручи до уваги неocenену роль нематеріальної культурної спадщини як чинника, що сприяє зближенню людей, обмінам та взаєморозумінню між» [4].

Цілями цієї Конвенції є: охорона нематеріальної культурної спадщини; забезпечення поваги до нематеріальної культурної спадщини

відповідних спільнот, груп та окремих осіб; підвищення рівня знань на місцевому, національному та міжнародному рівнях про важливість нематеріальної культурної спадщини та забезпечення її взаємного визнання; здійснення міжнародного співробітництва та надання допомоги [4].

Конвенція ЮНЕСКО передбачає «охорону традицій та форм вираження усних традицій, охоплюючи мову як носія нематеріальної культурної спадщини; виконавчих мистецтв; звичаїв, обрядів, свят; знань та звичаїв, пов'язаних з природою та всесвітом; знань та навичок, пов'язаних із традиційними ремеслами» [4].

Згідно Конвенції «Термін «Нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Ця нематеріальна культурна спадщина, що передається від покоління до покоління, постійно відтворюється спільнотами та групами під впливом їхнього оточення, їхньої взаємодії з природою та їхньої історії, формує у них почуття самотності й наступності, сприяючи таким

чином повазі до культурного різноманіття й творчості людини.» вказується в статті 1 Конвенції [4].

«Для цілей цієї Конвенції до уваги береться лише та нематеріальна культурна спадщина, яка є сумісною з існуючими міжнародними договорами з прав людини, з вимогами взаємної поваги між спільнотами, групами та окремими особами, а також сталого розвитку. Термін «нематеріальна культурна спадщина» проявляється, *inter alia*, у таких галузях: а) усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини; б) виконавському мистецтві; с) звичаях, обрядах, святкуваннях; d) знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; е) традиційних ремеслах. Термін «охорона» означає заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі, її передачу, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини (Конвенція, 2003; Стаття 2, пп.1, 2, 3) [4].

До переліку нематеріальної культурної спадщини України включено Опішнянську кераміку; Косівську мальовану кераміку; Кролевецькі ткани рушники; Культура хліба (Хлібна культура і традиції); Петриківський розпис; українське декоративно-орнаментне малярство XIX-XXI ст. ст.; «Козацькі пісні Дніпропетровщини».

Необхідно відмітити, що до Верховної ради України подано проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини», № 2771 від 17.01.2020. Однак документ не передбачає внесення змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини України», відповідно до ратифікованих Україною міжнародних Конвенцій. Натомість Комітет з питань інтеграції України до Європейського Союзу ВРУ визнав його положення такими, що регулюються національним законодавством країн – членів Європейського Союзу та не підпадають під дію міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції [5; 6].

Висновки. Для належного захисту та збереження культурної спадщини в умовах українсько-російського збройного конфлікту актуальним є приведення норм національного законодавства у відповідності до міжнародних конвенцій щодо відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, перш за все, це Протокол Гаазької конвенції 1954 року та положення Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини 2003 року до яких Україна приєдналася.

Посилити адміністративну відповідальність шляхом збільшення штрафних санкцій, а «фінансові санкції», що передбачені в Законі «Про охорону культурної спадщини» посилити шляхом їх кратного збільшення [6].

Для відновлення та повернення культурних цінностей необхідно забезпечити фіксацію пошкоджень, викрадень, переміщень об'єктів культурної спадщини та встановити обґрунтовану оцінку завданих збитків, оцифрувавши цей процес.

Криміналізувати проступки, які загрожують безповоротній втраті об'єктів культурної спадщини.

Для повного та обґрунтованого відшкодування завданої шкоди об'єктам культурної спадщини, внести відповідні зміни в Постанову Кабміну України від 20.03.2022. «Порядок визначення шкоди та збитків завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ» [7].

Вбачається необхідність безвідкладного прийняття відповідного законодавчого акту з відшкодування шкоди завданої об'єктам культурної спадщини, а також захисту нематеріальної культурної спадщини в умовах військових дій (збройного конфлікту).

На міжнародному рівні направляти обґрунтовані звернення до відповідних міжнародних інституцій щодо виконання заходів визначених Конвенціями 1954 р. та 2003 р. та безвідкладного вироблення і застосування нових юридичних механізмів зупинення агресивних дій, відшкодування завданої шкоди, встановлення в Україні миру та справедливості.

Джерела та література:

1. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 13.10.2024)

2. Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України. / О. А. Біда та ін.; за заг. ред. А. П. Буценка; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2016. 72 с.

3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.10.2024).

4. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 20.09.2024).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: Проект Закону України від 17.01.2020 № 2771 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI01214A> (дата звернення: 20.09.2024).

6. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 03.10.2024).

7. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

ZAGADNIENIA OCHRONY NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Artykuł dotyczy kwestii prawnej regulacji ochrony narodowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności problemów ochrony i zachowania obiektów dziedzictwa niematerialnego, pilnej potrzeby podjęcia odpowiednich środków w celu minimalizacji strat podczas działań wojennych, rejestrowania faktów całkowitego zniszczenia nieruchomości obiektów zabytków kultury i historii i aktów wandalizmu podczas agresji wojskowej Federacji Rosyjskiej, udoskonalenia ustawodawstwa dotyczącego ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez optymalizację i dostosowanie go do konwencji UNESCO.

Słowa kluczowe: niematerialne dziedzictwo kulturowe, tożsamość narodowa, ochrona i zabezpieczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zwyczaj, obrzęd, tradycja, folklor, kopie cyfrowe, konwencja UNESCO, zbrodnie wojenne, agresja rosyjska.

ISSUES OF PRESERVING INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

The article addresses issues of legal regulation in the protection of national intangible cultural heritage, specifically focusing on the problems of safeguarding and preserving intangible heritage objects. It highlights the urgency of implementing appropriate measures to minimize losses during military actions, documenting cases of the widespread destruction of immovable cultural and historical monuments, and acts of vandalism and cultural genocide during Russian Federation's military aggression. The article emphasizes the need to improve legislation for the protection of intangible cultural heritage by optimizing and aligning it with international standards or by enacting a specific law in accordance with the 2003 International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

In Ukraine, laws providing for the protection of traditional environments and cultural heritage objects, as well as the specific regulations for protecting World Heritage sites and liability for violations of cultural heritage protection laws, are of particular importance. However, it is important to note that both national legislation and international acts designed to safeguard cultural heritage objects have revealed deficiencies or failures in enforcement, leading to significant losses of our cultural assets since the beginning of the 2014 military conflict.

Today, the scale of military operations and the resulting material and moral losses from the Russian Federation's aggression are staggering, leading to ecocide across Ukraine, genocide of our people, and cultural genocide. Russia declared the "denationalization" of Ukraine as one of the main reasons for its invasion, using this to justify the deliberate cultural genocide against the Ukrainian people. Cultural heritage has always been and remains a fundamental foundation of national identity, upon which the future of the people and the state depends. Since the full-scale invasion, the aggressor has systematically destroyed critical infrastructure and cultural heritage objects.

Ukraine is enduring exceptionally challenging times, and its invaluable treasures, which have become the heritage of the Ukrainian people and world culture, are being irreversibly destroyed by the Russian aggressor. This aggression challenges not only Ukraine but the entire civilized global community, which was unprepared for such unprecedented violations of the laws and customs of war. International institutions have proven powerless in resolving this conflict and halting the aggression.

This situation indicates the necessity of improving both national and international legislation, as well as urgently developing and implementing new legal mechanisms to stop aggressive actions, compensate for the inflicted damages, and restore peace and justice in Ukraine. The protection of national intangible heritage remains a pressing issue. Ukraine joined the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage in 2008 (Law of Ukraine from 06.03.2008 No. 132), and thus must fulfill its obligations, which require amending the Law of Ukraine “On the Protection of Cultural Heritage” to ensure the unity of Ukrainians worldwide in defending our identity and consolidating the Ukrainian political nation.

Keywords: intangible cultural heritage, national identity, safeguarding and protection of intangible cultural heritage, custom, ritual, tradition, folklore, digital copies, UNESCO Convention, war crimes, Russian Federation aggression.

Shamrynskyi Dmytro*doktorant Wydziału Prawa**Wotyńskiego Uniwersytetu Narodowego**im. Łesi Ukrainki**(Шамринський Дмитро Олександрович,**аспірант 3 курсу**юридичного факультету**Волинського національного університету**імені Лесі Українки)***ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ У
СФЕРІ БОРОТБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ**

У статті досліджуються проблеми правового регулювання організації прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у сфері протидії організованим злочинності.

Констатовано, що в структурі прокуратури ще з кінця 90-х років функціонувала централізована система відповідних структурних підрозділів, основним завданням яких було здійснення нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованим злочинності, однак у 2023-2024 рр. відбулися суттєві зміни і на даний час повноваження цих структурних підрозділів істотно звужені.

Запропоновано забезпечити нормативне регулювання організації прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованим злочинності, узгодити положення актів Офісу Генерального прокурора у цій сфері та повернути відповідну спеціалізацію прокурорів.

Ключові слова: протидія організованим злочинності, організація прокурорського нагляду, функції прокуратури, накази Генерального прокурора.

З моменту проголошення незалежності України прокуратура відіграла та відіграє провідну роль у державному механізмі протидії одній з найнебезпечніших форм злочинності – організованим. Особливого значення набуває діяльність прокуратури як одного із суб'єктів протидії організованим злочинності в умовах триваючого реформування органів системи кримінальної юстиції, зростання проявів організованої злочинності, встановлення злочинного контролю в окремих галузях.

Втім питання протидії організованим злочинності на законодавчому рівні досі врегульовано Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 № 3341-XII, який визначає головні напрями

загальнодержавної політики та організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [1] і з низкою змін чинний і нині. Ним же було передбачено систему органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, насамперед спеціально для цього створених (ст. 5), а саме: спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ (УБОЗ) та спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України (БКОЗ), а також було визначено порядок їх створення, призначення керівників, структуру (ст.ст. 9,10), компетенцію (ст. 11), повноваження (ст. 12).

У свою чергу відповідно до норм цього ж Закону, прокуратуру віднесено до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю у межах виконання покладених на неї інших основних функцій (ст. 5). При цьому, відповідно до діючого до 2014 року Закону України «Про прокуратуру» в редакції 1991 року [2], однією з функцій прокуратури був нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство (ст. 29).

Не можемо не згадати і про спеціальну норму щодо діяльності прокуратури саме як суб'єкта запобігання злочинності. Зокрема, у цій же статті Закону передбачалось, що такий нагляд має своїм завданням сприяти, окрім іншого, і здійсненню заходів щодо запобігання злочинам, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. Не слід забувати і про таку функцію прокуратури як досудове розслідування, яка фактично проіснувала до листопада 2019 року.

Велике значення відігравали та відіграють координаційні повноваження прокурорів у сфері протидії злочинності, у т.ч. й організованій, які вперше були законодавчо визначені у 1993 році (шляхом прийняття доповнень до ч. 3 ст. 29 Закону України «Про прокуратуру»), а у 2001 році відбулось їх законодавче закріплення (ст. 10 Закону України від 12.07.2001 № 2663-III) [3], з подальшим їх розвитком у наступних законодавчих актах щодо діяльності прокуратури.

Зважаючи на згадані вище та й інші функції прокуратури, у світлі діючої на той час функції нагляду за додержанням і застосуванням законів (так званого «загального нагляду»), цілком логічним виглядає покладення на прокуратуру згаданим вище спеціальним законом окремої функції нагляду за виконанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю (ст. 26). Більш того, законодавець фактично визначив та виокремив прокурорів задля здійснення нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, передбачивши створення окремих структурних підрозділів, а саме у Генеральній прокуратурі України – управління, причому як окремої юридичної особи з прирівняним до відповідних органів прокуратури статусом, а в обласних та прирівняних до них прокуратурах – його відділів, встановив окремий порядок призначення та звільнення з посад їх керівників. Тобто законодавець, зважаючи на гостроту проблеми протидії саме організованій злочинності, у спеціальному законодавчому акті окремо закріпив наглядові повноваження прокуратури у цій

сфері, надавши їм особливого значення, та заклав підґрунтя для запровадження спеціалізації.

У науковому середовищі неодноразово досліджувались питання правового регулювання протидії організований злочинності, системи органів, які повинні цим займатись, місця та ролі прокуратури у цій сфері, втім не проводилось дослідження нормативних актів Генерального прокурора з питань організації нагляду у сфері протидії організований злочинності, співвідношення норм останніх з положеннями діючого законодавства.

Питання організації і здійснення наглядової діяльності прокуратури у сфері протидії організований злочинності, а фактично і закріплення спеціалізації, з урахуванням діючих у певні часові проміжки функцій прокуратури, знаходили своє відображення і детальну регламентацію у відповідних нормативно-правових актах Генерального прокурора.

Зокрема, спочатку у наказі Генерального прокурора України від 04.10.1998 року № 3 «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство» [4], керівників прокуратур усіх рівнів, окрім іншого, було зобов'язано особливу увагу приділяти здійсненню нагляду за розслідуванням кримінальних справ про бандитизм та інші тяжкі злочини, вчинені організованими групами (п. 2), та встановлювався порядок інформування вищестоящої прокуратури при надходженні заяв та повідомлень про них (п. 3).

Уперше питання організації та здійснення нагляду за додержанням законів саме спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю були детально врегульовані в наказі Генерального прокурора України від 07.10.1999 № 3 «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю» [5]. Ці ж питання врегульовувались також у наступних наказах Генерального прокурора України, а саме від 14.03.01 № 10 «Про організацію прокурорського нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами та іншими державними органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю і корупцією», від 28.10.2020 № 4/2 «Про організацію прокурорського нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами та іншими державними органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю» [6], від 19.09.2005 № 4/2гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю» [7].

Цими нормативно-правовими актами було визначено конкретні напрями наглядової діяльності, а саме: нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства спеціальними підрозділами; нагляд за додержанням законів іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. Ними ж було передбачено і структуру окремих наглядових підрозділів прокуратури у цій сфері, а саме функціонування Головного управління нагляду за додержанням законів спецпідрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з

організованою злочинністю і корупцією в Генеральній прокуратурі України та його управлінь (відділів) – у прокуратурах обласного рівня та розмежовано між ними об'єкти прокурорського нагляду.

Зокрема, здійснення нагляду за додержанням законів у діяльності спеціальних підрозділів, а саме Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України, Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби Безпеки України, а з 2005 року (відповідно згаданого наказу від 19.09.2005 № 4/2гн) ще й Департаменту внутрішньої безпеки МВС та підрозділу внутрішньої Державної податкової служби (в подальшому – центрального органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) покладалось на відповідний підрозділ Генеральної прокуратури, а за відповідними управліннями та відділами цих же органів обласного рівня – на відповідні управління (відділи) прокуратур обласного рівня.

Тобто ці накази Генерального прокурора України у період їх чинності закріпили передбачену законом спеціалізацію прокурорів відповідних структурних підрозділів у сфері протидії організованій злочинності. Зокрема, лише на вказані підрозділи було покладено здійснення нагляду за додержанням законів при провадженні слідчими всіх підрозділів досудового слідства у кримінальних справах про злочини, вчинені організованими групами чи злочинними організаціями, та підтримання обвинувачення в них. Також передбачено особливий порядок погодження початку досудового розслідування чи пред'явлення обвинувачення у вчиненні таких злочинів, обов'язок інформування вищестоящої прокуратури.

Виключено на вказані підрозділи покладалось здійснення нагляду за додержанням законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності як спеціальними підрозділами МВС та СБУ, так і Департаментом внутрішньої безпеки МВС та підрозділом внутрішньої Державної податкової служби (в подальшому – центрального органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства).

Ці ж положення знайшли своє відображення й у відповідному галузевому наказі Генерального прокурора, а саме від 03.12.2012 № 4/1гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [8].

Усіма згаданими вище наказами Генерального прокурора було встановлено, систематизовано та деталізовано, в межах визначених на час їх дії законодавством функцій прокуратури, весь спектр наглядових повноважень прокурорів саме цих структурних підрозділів, регламентовано порядок та періодичність їх реалізації, у тому числі шляхом проведення відповідних перевірок, документального оформлення тощо.

Востаннє питання здійснення наглядової діяльності на цьому напрямку з урахуванням повноважень прокурорів у кримінальному провадженні, визначених новим Кримінальним процесуальним кодексом України було детально врегульовано наказом Генерального прокурора України від 21.03.2013 № 4/2гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними

підрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю» [9].

Таким чином в структурі прокуратури ще з кінця 90-х років була побудована та функціонувала централізована система відповідних структурних підрозділів, основним завданням яких було здійснення нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованій злочинності.

Варто відзначити, що у переважній більшості прокуратур областей такі відділи функціонували в структурі управлінь нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, до складу яких також входили відділи, що здійснювали нагляд за додержанням законів іншими правоохоронними органами (податковою міліцією, органами Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України тощо).

Водночас привертає увагу невідповідність об'єктів прокурорського нагляду, визначених у нормативно-правових актах Генерального прокурора, тим, що встановлені безпосередньо Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Зокрема, ч. 2 ст. 26 цього Закону передбачає нагляд за виконанням законів саме спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, тоді як всі вищезгадані накази Генерального прокурора – нагляд за додержанням законів ще й іншими установами та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. При цьому у самому Законі таких органів чи установ не передбачено взагалі, а визначено державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, до якого на даний час віднесено практично усі органи правопорядку.

У процесі реформування як органів правопорядку, так і самої прокуратури, суттєвих змін зазнав і сам прокурорський нагляд за додержанням законів як загалом, так і у сфері протидії організованій злочинності, змінились і підходи до його організації.

Насамперед, Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 [10] функції прокуратури суттєво зменшені, у тому числі виключені повноваження щодо проведення перевірок в порядку нагляду за додержанням та застосуванням законів. У зв'язку з цим прокуратура фактично втратила повноваження на проведення перевірок додержання законів іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, в частині їх участі у боротьбі з організованою злочинністю, додержання вимог ст.ст. 17, 18 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» – щодо взаємодії зі спецпідрозділами по боротьбі з організованою злочинністю.

Також, як зазначив П.С.Спринцев, у цьому Законі (Про прокуратуру) вилучено і спеціальну норму щодо діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням [11].

Більш того, з часом були ліквідовані спеціальні підрозділи МВС та СБУ України. Зокрема, Законом України від 12.02.2015 № 193-VIII ліквідовано спеціальний підрозділ МВС (УБОЗ) [12], а Законом України від 28.01.2021 № 1150-IX) [13] питання протидії корупції та

організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки виключено з основних завдань СБУ України, що потягло реорганізацію відповідного спецпідрозділу (БКОЗ). Відповідні норми щодо діяльності цих спеціальних підрозділів були вилучені також із Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби зі злочинністю».

Втім, незважаючи на зміну функцій прокуратури, ліквідацію спеціального підрозділу МВС України, положення згаданого вище наказу Генерального прокурора України від 21.03.2013 № 4гн не змінювались і він втратив чинність лише у березні 2019 року [14].

У подальшому окремі нормативні-правові акти з питань організації прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованій злочинності не видавались, але спеціалізація прокурорів у цій сфері залишилась, оскільки ці питання частково були врегульовані в інших галузевих наказах.

Зокрема, як вже зазначалось, наказом від 03.12.2012 № 4/1гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» нагляд за додержанням законів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності як спеціальними підрозділами МВС та СБУ, так і Департаментом внутрішньої безпеки МВС та підрозділом внутрішньої Державної податкової служби (в подальшому – центрального органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства) було покладено саме на ці наглядові підрозділи у сфері протидії організованій злочинності.

У свою чергу Порядком організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні, затвердженим наказом Генерального прокурора України від 28.03.2019 № 51 та зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 04.04.2019 за № 363/33334 [15], саме на керівників і прокурорів структурних підрозділів, які здійснюють нагляд за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, було покладено нагляд за додержанням законів під час проведення досудового слідства слідчими органів досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у складі організованої групи або злочинної організації, участь у судовому провадженні.

Практично аналогічні положення містить і чинний наказ Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [16], який, окрім іншого, встановив обов'язковість попереднього погодження повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації або вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 2551, 2552, 2553 КК України з відповідним підрозділом Офісу Генерального прокурора, який забезпечує нагляд у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності.

У процесі реформування органів прокуратури була змінена їх структура, а відтак певних змін зазнала і система наглядових підрозділів у сфері протидії організованій злочинності. Зокрема, у 2015 році вже не Головне, а управління нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю увійшло до

складу Департаменту нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та координації правоохоронної діяльності Генеральної прокуратури [17].

У 2020 році у структурі вже Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур підрозділи (управління та відділи відповідно) нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованій злочинності увійшли до складу Департаменту (в Офісі Генерального прокурора) та управлінь (в обласних прокуратурах) нагляду за додержанням законів Національною поліцією України та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю. При цьому підрозділи нагляду за додержанням законів відповідними органами правопорядку (які раніше входили до складу управлінь нагляду у кримінальному провадженні) набули статусу самостійних структурних підрозділів.

Втім організація нагляду у сфері протидії організованій злочинності зазнала суттєвих змін саме у 2023 та 2024 роках і вже можна констатувати, що інститут спеціалізації прокурорів саме у цій сфері поступово нівелюється.

Хоча оперативно-розшукова діяльність є найбільш дієвим і ефективним механізмом у попередженні та розкритті злочинів, вчинених саме у складі організованих злочинних груп чи організацій, спочатку відбулось звуження об'єктів нагляду з питань додержання законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності, закріплених саме за структурними підрозділами у сфері протидії організованій злочинності, а в подальшому і їх виключення з повноважень таких підрозділів взагалі.

Зокрема, наказом Генерального прокурора від 08.08.2023 № 253 «Про організацію нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність» [18] переглянуто підходи до організації наглядової діяльності та розмежовано повноваження між структурними підрозділами органів прокуратури як за предметним принципом, так і з урахуванням спеціалізації, але за виключенням сфери протидії організованій злочинності.

Нагляд за додержанням законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності усіма оперативними підрозділами Національної поліції України покладено на Департамент нагляду за додержанням законів Національною поліцією України та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю Офісу Генерального прокурора та на відповідні управління в обласних прокуратурах, до структури яких входили донедавна відповідні підрозділи нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованій злочинності.

У свою чергу нагляд за додержанням законів при провадженні оперативно розшукової діяльності оперативними підрозділами СБУ, БЕБ, ДБР України, Державної кримінально-виконавчої служби тощо, у тому числі в оперативно-розшукових справах щодо осіб, які готують вчинення злочинів у складі організованих груп чи злочинних організацій, покладено виключно на відповідні наглядові структурні підрозділи згідно з компетенцією, а не наглядові підрозділи у сфері протидії організованій злочинності.

При цьому цим же відомчим актом закріплено предметну спеціалізацію наглядової діяльності прокурорів за додержанням

законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності в інших сферах, а саме захисту інтересів дітей та протидії насильству, охорони навколишнього природного середовища, кібербезпеки, оскільки на відповідні підрозділи Офісу Генерального прокурора (Департамент захисту інтересів дітей та протидії домашньому насильству, Спеціалізовану екологічну прокуратуру, управління протидії кримінальним правопорушенням у сфері кібербезпеки) та їх підрозділи в обласних прокуратурах покладено здійснення нагляду за оперативними підрозділами усіх правоохоронних органів як щодо попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень згідно компетенції (тобто у згаданих вище сферах), так і щодо розшуку осіб, які їх вчинили та переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду.

Більш того, нагляд за додержанням законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності Департаментом внутрішньої безпеки МВС та його підрозділами на місцях покладено на відповідні підрозділи нагляду за додержанням законів органами поліції. Водночас до основних завдань цього органу віднесено запобігання, виявлення, попередження і припинення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що готуються або вчинені поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками [19], тобто кримінальних правопорушень, підслідних Державному бюро розслідувань. Однак, це вже тема для окремого дослідження.

Також зазнали кардинальних змін і підходи до організації нагляду за додержанням законів у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності, оскільки Офісом Генерального прокурора започатковано покладення повноважень у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності на різні структурні підрозділи згідно з компетенцією та спеціалізацією.

Зокрема, Наказом Генерального прокурора від 18.06.2024 № 145 внесено зміни до наказу від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [20]. Вказаним відомчим актом нагляд у кримінальних провадженнях, які розслідуються слідчими органів досудового розслідування щодо кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами і злочинними організаціями, а також передбачених статтями 2551, 2552, 2553 КК України, в Офісі Генерального прокурора покладено на структурні підрозділи, що забезпечують нагляд у кримінальних провадженнях відповідного органу досудового розслідування, Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони, Спеціалізовану екологічну прокуратуру та підрозділ, який забезпечує протидію порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах, а в обласних прокуратурах – на структурні підрозділи, що забезпечують нагляд у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності, спеціалізовані екологічні прокуратури на правах управлінь та відділів обласних прокуратур та підрозділи, що забезпечують протидію порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах.

За таких обставин у складі відповідних підрозділів Офісу Генерального прокурора, а саме нагляду за додержанням законів Національною поліцією, СБУ, ДБР, БЕБ, передбачено та вже

забезпечено функціонування окремих уповноважених на здійснення таких функцій саме у сфері протидії організованій злочинності підрозділів [21].

Водночас кардинально протилежний підхід застосовано до організації нагляду за додержанням законів у кримінальних провадженнях щодо організованої злочинності в обласних прокуратурах, а саме створення відділів нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, на правах самостійних структурних підрозділів обласних прокуратур. Зокрема, у червні цього року управління нагляду за додержанням законів Національною поліцією України та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю обласних прокуратур були перейменовані на управління нагляду за додержанням законів Національною поліцією України, а підрозділи нагляду за додержанням законів органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю, з їх структури виведені і останнім надано статус самостійних.

Такий підхід на нашу думку не в повній мірі узгоджується з діючими нормами як Закону, так і відомчих нормативно-правових актів щодо єдності системи та створення структурних підрозділів в Офісі Генерального прокурора та обласних прокуратурах на єдиних засадах.

Так, відповідно до статей 1, 7 Закону України «Про прокуратуру» прокуратура становить єдину систему, у якій може запроваджуватись спеціалізація прокурорів, а згідно з п. 6.1. Наказу Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365 «Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України» [22] структурні підрозділи Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур створюються на єдиних для органів прокуратури засадах, як правило, за функціональним (предметним) принципом. Відтак замість одного вищестоящого структурного підрозділу над підрозділами обласного рівня у сфері протидії організованій злочинності функціонує декілька підрозділів Офісу Генерального прокурора, які, більш за все, закріплені за різними заступниками Генерального прокурора згідно розподілу обов'язків, що, звичайно, вноситиме труднощі саме в організаційні чинники.

Зважаючи на положення вже згаданого наказу Генерального прокурора від 08.08.2023 № 253, наглядові підрозділи у сфері протидії організованій злочинності, після їх виведення зі складу підрозділів нагляду за додержанням законів органами Національної поліції, взагалі були позбавлені нагляду з питань додержання законів при провадженні оперативно-розшукової навіть за органами поліції. Тобто на даний час структурні підрозділи нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованій злочинності вже не здійснюють наглядових повноважень за додержанням законів при провадженні оперативно-розшукової діяльності взагалі, а у кримінальному провадженні – суттєво зменшено категорії кримінальних проваджень, в яких вони здійснюють процесуальне керівництво, а відтак і реалізують свої наглядові повноваження.

У світлі активного запровадження спеціалізації прокурорів у інших сферах, фактичне нівелювання спеціалізації прокурорів саме у

сфері протидії організованій злочинності в умовах сьогодення при зростанні загроз саме з боку організованих форм злочинності виглядає нерациональним.

При цьому застосування різних підходів до побудови структури наглядових підрозділів у цій сфері на рівні Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур, покладення тих чи інших наглядових повноважень на різні структурні підрозділи органів прокуратури, а фактично їх розпорошення, на нашу думку, може внести певний дисбаланс в питання організації наглядової роботи прокурорів та реалізації керівниками прокуратур координаційних повноважень у цій сфері, а відтак може вплинути і на ефективність роботи органів правопорядку щодо протидії організованій злочинності.

Водночас у науковому середовищі та на законодавчому рівні вже тривалий час побутує думка про застарілість як законодавчої бази, що регулює діяльність органів правопорядку у сфері протидії організованій злочинності, так і нагальну необхідність оновлення самої системи цих органів, закріплення їх повноважень та завдань у цій сфері.

За таких обставин раціональним та нагальним вбачається повернення до питань нормативного врегулювання організації прокурорського нагляду за додержанням законів у сфері протидії організованій злочинності після оновлення відповідного законодавства у цій сфері, а на сучасному етапі – узгодження положень окремих нормативно-правових актів Офісу Генерального прокурора, повернення спеціалізації прокурорів у сфері протидії організованій злочинності.

Джерела та література:

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>
2. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1993 № 1789-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/ed19911105#Text>
3. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру»: Закон України від 12.07.2001 № 2663-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2663-14#Text>
4. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство: Наказ Генерального прокурора України від 04.10.1998 № 3. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-98#Text>
5. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю: наказ Генерального прокурора України від 07.10.1999 № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003900-99#Text>
6. Про організацію прокурорського нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами та іншими державними органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю: Наказ Генерального

прокурора України від 28.10.2002 № 4/2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v04_2900-02#Text

7. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими установами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю: Наказ Генерального прокурора України від 19.09.2005 № 4/2гн. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v04_2900-05#Text

8. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: Наказ Генерального прокурора від 03.12.2012 № 4/1гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004900-12#Text>

9. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів спеціальними підрозділами та іншими органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю: Наказ Генерального прокурора України від 21.03.2013 № 4/2гн. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v04_2900-13#Text

10. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20141014#Text>.

11. Єпринцев П.С. Прокуратура України в державному механізмі запобігання організованій злочинності. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://lsej.org.ua/1_2022/100.pdf

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування органів внутрішніх справ: Закон України від 12.02.2015 № 193-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-19#Text>

13. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

14. Про визнання такими, що втратили чинність, наказів Генеральної прокуратури України з питань організації діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України 29.03.2019 № 54 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0054900-19#n8>

15. Про затвердження Порядку організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 28.03.2019 № 51, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04 квітня 2019 р. за № 363/33334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19#Text>

16. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>

17. Про затвердження структури Генеральної прокуратури України: наказ Генерального прокурора України від 16.07.2015 № 56шц. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0055900-15#Text>

18. Про організацію нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність: Наказ Генерального прокурора від 08.08.2023 № 253 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0253905-23#Text>

19. Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України, затверджене наказом Національної поліції України від 09.11.2015 № 83 (у редакції наказу Національної поліції України від 31.07.2019 № 375). URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-preprod/sites/1/Docs/Zapobigannia_korupcii/Departament_vnutrisnoi_be_zbeku/Polojenya_DVB_.pdf.

20. Про внесення змін до наказу Генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні»: Наказ Генерального прокурора від 18.06.2024 № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0145905-24#Text>.

21. Структура Офісу Генерального прокурора, затверджена наказом Генерального прокурора від 21.12.2019 № 99-шц (із врахуванням змін внесених наказами Генерального прокурора № 1шц від 08.01.2020, № 37шц від 27.08.2024). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/struktura-struktura-ofisu-generalnogo-prokurora-zatverdzhena-nakazom-generalnogo-prokurora-vid-21-12-2019-no-99-shc>

22. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України : наказ Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0365905-20#Text>

PROBLEMY REGULACJI PRAWNEJ ORGANIZACJI NADZORU PROKURATORSKIEGO NAD PRZESTRZEGANIEM PRAWA W ZAKRESIE ZWALCZANIA PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ

W artykule przeanalizowano problemy prawnej regulacji organizacji prokuratorskiego nadzoru nad przestrzeganiem prawa przez organy prowadzące czynności operacyjno-śledcze i postępowania przygotowawcze w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej.

Stwierdzono, że od końca lat 90. struktura prokuratury posiadała scentralizowany system odpowiednich jednostek strukturalnych, których głównym zadaniem był nadzór nad przestrzeganiem prawa w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej, ale w latach 2023-2024 nastąpiły istotne zmiany i obecnie uprawnienia tych jednostek strukturalnych zostały znacznie zawężone.

Autor proponuje stworzenie ram legislacyjnych dla regulacji organizacji nadzoru prokuratorskiego nad przestrzeganiem prawa w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej, ujednolicenie przepisów aktów prawnych Prokuratury Generalnej w tym zakresie oraz przywrócenie odpowiedniej specjalizacji prokuratorów.

Słowa kluczowe: zwalczanie przestępczości zorganizowanej, organizacja nadzoru prokuratorskiego, funkcje prokuratury, zarządzenia Prokuratora Generalnego.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE ORGANIZATION OF PROSECUTORIAL SUPERVISION OVER THE COMPLIANCE WITH LAWS IN THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME

The article explores the problems of legal regulation regarding the organization of prosecutorial supervision over the compliance with laws by the bodies conducting operational investigative activities and pre-trial investigations in the field of combating organized crime, as well as the correlation between departmental normative acts on these matters and current legislation.

It is noted that since the late 1990s, a centralized system of relevant structural units existed within the Prosecutor's Office, with the main task of overseeing the compliance with laws in the field of combating organized crime. However, in 2023-2024, significant changes occurred, and currently, such structural units no longer perform supervisory functions over the compliance with laws in the conduct of operational investigative activities at all. Moreover, the categories of criminal proceedings in which they exercise procedural guidance have been significantly reduced, thus limiting the realization of their supervisory powers.

The article suggests ensuring the normative regulation of the organization of prosecutorial supervision over the compliance with laws in the field of combating organized crime, as well as harmonizing the provisions of certain normative acts of the Office of the Prosecutor General and reinstating the relevant specialization of prosecutors in this area.

Keywords: combating organized crime, organization of prosecutorial supervision, functions of the prosecutor's office, orders of the Prosecutor General.

Shevczuk Larisa

*doktor nauk prawnych, docent,
docent Katedry Dyscyplin Cywilnoprawnych
Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Leśi Ukrainki*

*(Шевчук Лариса Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін*

*Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0002-7667-3872)*

**ПРОБЛЕМАТИКА РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ФОРМ МИТНОГО КОНТРОЛЮ В
НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Стаття присвячена дослідженню поняття і видів форм митного контролю та їх закріпленню у вітчизняному законодавстві України. Висвітлено специфіку категорії «форма митного контролю» крізь призму понять «митний контроль», «митна процедура», «митні формальності».

На основі аналізу окремих теоретичних підходів та положень митного законодавства України сформульовано поняття форми митного контролю. Визначено особливості регламентації форм митного контролю у законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, вказано на окремі недоліки застосування поняття «форма митного контролю».

Зроблено висновок про необхідність визначення терміну «форма митного контролю» в національному законодавстві України з метою забезпечення єдності розуміння та коректності застосування у практиці діяльності митних органів відповідних правових норм.

Ключові слова: митний контроль; форма митного контролю; здійснення митного контролю; митні формальності; зона митного контролю; митні органи; посадові особи митних органів; митний кордон України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні виклики і загрози політичного, соціального, економічного та безпекового характеру, наявні у сфері зовнішньої торгівлі України, вимагають здійснення ефективного митного контролю при перетині кордону держави й переміщенні через нього товарів та транспортних засобів як комерційного призначення, так і особистого користування. Результативність та дієвість митного контролю, як виду державного контролю, напряду залежить не лише від застосовуваних митними органами методів і технологій, але й від обраних ними конкретних форм такого контролю, за допомогою яких досягається мета

додержання норм національного законодавства України з питань митної справи.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Інститут митного контролю в цілому, а також різні форми його здійснення тривалий час були й залишаються предметом значної уваги дослідників. Означені питання неодноразово висвітлювалися у працях таких авторів, як І. Г. Бережнюк, О. П. Гребельник, Л. В. Деркач, Ю. М. Дьомін, А. І. Крисоватий, Ю. Д. Кунєв, А. В. Мазур, П. В. Пашко, Д. В. Приймаченко, В. В. Ченцов та інших. Водночас у науковому середовищі досі немає єдності у підходах до розуміння змісту форми митного контролю, як і визначення цього поняття.

Метою та завданнями статті є проведення теоретико-правового аналізу змісту категорії «форма митного контролю» з урахуванням наявних у спеціальній літературі наукових підходів і положень вітчизняних нормативно-правових актів, авторське формулювання цього поняття, а також висвітлення недоліків застосування поняття «форма митного контролю» в чинному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Одним із важливих принципів здійснення митного контролю, закріпленим у ст. 320 Митного кодексу України (далі – МК України), є його вибірковість. Так, частиною першою цієї статті встановлено, що форми та обсяги митного контролю обираються посадовими особами митних органів на підставі результатів застосування системи управління ризиками та/або автоматизованою системою управління ризиками. Не допускається визначення форм та обсягів митного контролю іншими державними органами, у тому числі правоохоронними органами, а також участь їх посадових та службових осіб у здійсненні митного контролю [1].

Слід зауважити, що в чинному законодавстві України немає визначення поняття «форма митного контролю», натомість однойменна ст. 336 «Форми митного контролю» МК України у ч. 1 містить перелік цих форм. До останніх, зокрема, належать такі: 1) перевірка документів та відомостей, які відповідно до МК України надаються митним органам під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України; 2) митний огляд (огляд та переогляд товарів, транспортних засобів комерційного призначення, огляд та переогляд ручної поклажі та багажу, особистий огляд громадян); 3) облік товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України; 4) усне опитування громадян та посадових осіб підприємств; 5) огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних складів, вільних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться товари, транспортні засоби комерційного призначення, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою відповідно до законодавства України покладено на митні органи; 6) перевірка обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України та/або перебувають під митним контролем; 7) проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань митної справи, у

тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів; 8) направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, поданих митному органу; 9) пост-митний контроль [1].

Виклад ч. 1 ст. 336 МК України дозволяє стверджувати, що перелік наведених у ній форм митного контролю є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Разом з тим, у Концепції інтегрування системоутворюючих компонентів технічних та спеціальних засобів митного контролю з автоматизованою системою митного оформлення Держмитслужби України серед основних завдань і шляхів її реалізації назване удосконалення нормативно-правової бази та методично-технологічної організації щодо митного оформлення та контролю в пунктах пропуску через митний кордон України та по всій митній території України [2]. Таке удосконалення, крім іншого, передбачає внесення змін до МК України в частині введення додаткових форм митного контролю, зокрема, митного спостереження [2]. Ураховуючи, однак, що вказану Концепцію передбачалося реалізувати у три етапи протягом 2012-2016 років, нині запровадження митного спостереження як однієї з форм митного контролю в МК України видається малоімовірним.

Доцільно зауважити, що відсутність у вітчизняному правовому полі визначення терміну «форма митного контролю» є фактором, який призводить до некоректного його застосування в окремих підзаконних нормативно-правових актах. Прикладом може бути Типова технологічна схема здійснення митного контролю автомобільних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 451 (далі – Типова технологічна схема). Зокрема, п. 7 цього документу встановлено, що митний контроль автомобільних транспортних засобів і товарів у пунктах пропуску здійснюється шляхом застосування таких форм митного контролю: 1) перевірка документів та відомостей, які відповідно до законодавства надаються митним органам під час переміщення автомобільних транспортних засобів і товарів через митний кордон України; 2) митний огляд (огляд та переогляд автомобільних транспортних засобів і товарів, огляд та переогляд ручної поклажі та багажу, особистий огляд громадян); 3) усне опитування громадян та посадових осіб підприємств; 4) облік автомобільних транспортних засобів і товарів; 5) взяття проб (зразків) товарів; 6) використання службових собак, технічних та спеціальних засобів контролю; 7) подання запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав для встановлення автентичності документів, наданих митним органам [3].

Серед форм митного контролю, які застосовуються при здійсненні контролю автомобільних транспортних засобів і товарів у цій Типовій технологічній схемі названо взяття проб (зразків) товарів, що не відповідає переліку форм, визначених у ч. 1 ст. 336 МК України. Більше того, норма митного законодавства встановлено, що взяття проб (зразків) товарів здійснюється посадовими особами митного

органу для проведення їх досліджень (аналізів, експертиз) в рамках процедур митного контролю та митного оформлення, а також під час прийняття рішень щодо зобов'язуючої інформації з метою встановлення характеристик, визначальних для встановлення країни походження товарів, належності товарів до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин, належності товарів до предметів, що мають художню, історичну чи археологічну цінність та ін. (ст. ст. 356, 357 МК України) [1]. Крім цього, п. 8 ч. 2 ст. 508 МК України взяття проб та зразків для проведення дослідження (аналізу, експертизи) однозначно віднесено до процесуальних дій, які проводяться у справі про порушення митних правил з метою отримання доказів, необхідних для правильного вирішення такої справи [1]. Тобто взяття проб (зразків) товарів жодним чином не може трактуватися як форма митного контролю.

Те саме стосується й визначення у Типовій технологічній схемі як форми митного контролю використання службових собак, технічних та спеціальних засобів контролю. Використання для здійснення митного контролю технічних та спеціальних засобів і службових собак, в силу положень ч. 1 ст. 324 МК України, здійснюється з метою скорочення часу проведення митного контролю та підвищення його ефективності [1], однак не є формою такого контролю.

Варто зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 451 [4], якою затверджений аналізований акт, затверджені й інші типові технологічні схеми (Типова технологічна схема пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними; Типова технологічна схема здійснення митного контролю водних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон; Типова технологічна схема здійснення митного контролю залізничних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон; Типова технологічна схема здійснення митного контролю повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон), однак у жодній з них подібних невідповідностей щодо застосовуваних форм митного контролю немає.

Таким чином, з метою уникнення неправильної, некоректної регламентації форм митного контролю у вітчизняних нормативно-правових актах (у тому числі підзаконних), варто на законодавчому рівні визначити та закріпити поняття такої форми. При цьому формулювати термін «форма митного контролю», на нашу думку, слід з урахуванням змісту таких категорій, як «митний контроль», «митна процедура», «митні формальності».

Відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 4 МК України митний контроль – це сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм цього Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку [4]. Отже, на відміну від терміну «форма митного контролю», ключовий вітчизняний

нормативно-правовий акт з питань митної справи – МК України – містить досить чітке формулювання поняття митного контролю. Однак, не зважаючи на наявність легального визначення цієї категорії, науковці пропонують власні підходи до її розуміння [5, с. 107].

Так, А. В. Мазур визначає митний контроль як сукупність перевірочних заходів, здійснюваних митними органами в межах своєї компетенції на засадах вибірковості, з метою забезпечення додержання норм нормативно-правових актів з питань митної справи та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку [6, с. 47].

М. Білуха і Т. Микитенко під митним контролем розуміють функцію управління митними операціями підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з метою забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів з питань державної митної справи та міжнародних договорів України [7, с. 16].

І. Г. Бережнюк, формулюючи поняття «митний контроль», визначає його як «... встановлені дії митних органів щодо товарів і транспортних засобів, які переміщуються через митний кордон, а також осіб, причетних до такого переміщення, для гарантування реалізації митних правил» [8, с. 132].

Деякі дослідники під митним контролем розуміють сукупність заходів, яких вживають митні органи задля забезпечення дотримання законодавства країни про митну справу й міжнародних договорів, укладених державою, контроль за виконанням яких покладено на ці органи або ж правову нормативну діяльність штатних митних органів, що виражається у зіставленні фактично виконаного з чинним законодавством задля збору фактів, які мають значення для вжиття заходів впливу й визначення відповідальності щодо власників товарів і посадових осіб [9, с. 130].

Загалом же у правовій літературі митний контроль учені традиційно розглядають у двох значеннях: в широкому – як сукупність методів і засобів забезпечення законності в митній сфері та у вузькому – як сукупність перевірочних заходів, здійснюваних у процедурних формах [10, с. 79].

Досліджуючи поняття «форма митного контролю», як зазначалося, слід звернутися й до таких категорій, як «митна процедура» і «митні формальності». Так, відповідно до п. 21 ч. 1 ст. 4 МК України митна процедура – зумовлені метою переміщення товарів через митний кордон України сукупність митних формальностей та порядок їх виконання [1], а митні формальності, згідно з п. 29 ч. 1 цієї ж статті, – сукупність дій, що підлягають виконанню відповідними особами і митними органами, а також автоматизованою системою митного оформлення з метою дотримання вимог законодавства України з питань митної справи [1]. Неодноразові вказівки на «процедури митного контролю» містяться у нормах МК України: прикладом можуть бути положення ч. 3 ст. 7, ч. 4 ст. 255, ч. 1 ст. 356, п. 2 ч. 1 ст. 565, Глави 51 «Особливі процедури митного контролю».

Як і стосовно митного контролю, у спеціальній літературі немає єдності у підходах науковців до змісту обох цих категорій. Наприклад, митні процедури розглядають як контроль за дотриманням порядку

переміщення товарів і майна, огляд предметів, оформлення митних документів, накладення митних забезпечень, перевірку правильності заповнення вантажної митної декларації, нарахування сум митних платежів та інші дії, що здійснюються митними органами на виконання законодавства з митних питань. Подекуди під митними процедурами розуміють порядок і організацію переміщення товарів та інших предметів через митні кордони, оподаткування митом, оформлення, здійснення митного контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики [11, с. 9].

Варто відзначити власний підхід до змісту митних процедур, який пропонує І. М. Резнік, стверджуючи, що «... митна процедура за своєю сутністю є одним з адміністративних проваджень неюрисдикційного характеру, якій притаманні всі риси останнього. Для дослідження й удосконалення митної процедури пропонується застосовувати теоретичні напрацювання в царині адміністративного позасудового процесу. Такий підхід дозволяє чітко визначити мету митної процедури й розглядати митні формальності як її структурні складники, ідентичні окремим процесуальним діям та етапам.» [12, с. 12].

Одночасно названий автор формулює таке визначення митної процедури: «Митна процедура – це врегульована нормами митного права правозастосовна діяльність митних органів та їх посадових осіб, спрямована на реалізацію їх повноважень з організації переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, забезпечення при цьому додержання митних правил і підтримання режиму законності. Метою застосування митної процедури є вирішення питання про можливість переміщення товару через митний кордон чи розпорядження ним відповідно до обраного митного режиму. Вона складається з окремих митних формальностей, набір яких залежить від обставин переміщення (митного режиму, виду товару, переміщуваного через митний кордон, засобу і способу переміщення тощо), сама ж структура митної процедури може суттєво змінюватись» [12, с. 17].

Загалом же, стосовно категорії «митні процедури» науковці констатують її ускладнення й уточнення через введення поняття «митні формальності», зауважуючи при цьому, що «Митні формальності», хоч і зрозуміле на інтуїтивному рівні, проте досі не поширене в українському правовому просторі, зокрема під час вирішення процедурних питань митної справи. Проте в міжнародному законодавстві дефініція «митні формальності» використовується доволі часто і встигла стати усталеною нормою» [13, с. 130].

Дійсно, як слушно зауважує А. Є. Плетньова, у міжнародних актах поняття «митні формальності» є уніфікованим, і ним позначається сукупність дій посадових осіб митних служб та інших учасників митних правовідносин, вчинення яких спрямоване на здійснення митних процедур (митного контролю, митного оформлення, сплати мита, податків тощо). Митні формальності здійснюються з метою забезпечення дотримання вимог митного законодавства [14, с. 168].

З цього приводу слід звернути увагу на Класифікатор митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 20.09.2012 № 1011 [15]. У названому документі міститься чіткий перелік митних формальностей (дій), які застосовуються посадовими особами митних органів при обранні форм митного контролю у межах здійснення відповідних митних процедур.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи викладене, цілком аргументовано можна стверджувати, що відсутність у національному правовому полі термінологічного визначення поняття «форма митного контролю» справляє негативний вплив як на нормотворчу діяльність у сфері митної справи загалом, так і на єдність розуміння та коректність застосування відповідних правових норм митними органами на практиці при здійсненні митного контролю зокрема.

Проведений у дослідженні аналіз правового регулювання й теоретичних підходів до змісту таких категорій, як «митний контроль», «митна процедура» і «митні формальності» дає можливість сформулювати визначення форми митного контролю як зовнішнього вияву, прояву такого контролю, що являє собою конкретні дії (заходи), вичерпний перелік яких закріплений у ч. 1 ст. 336 МК України, і які вчиняються посадовими особами митних органів при здійсненні митного контролю. Форма митного контролю належить до митних формальностей, які вчиняються у межах здійснення відповідних митних процедур з метою забезпечення додержання норм чинного законодавства України з питань митної справи.

Джерела та література:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 17.10.2024).
2. Концепція інтегрування системоутворюючих компонентів технічних та спеціальних засобів митного контролю з автоматизованою системою митного оформлення Держмитслужби України, затверджена наказом Державної митної служби України від 28.03.2012 № 191. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0191342-12#Text> (дата звернення: 17.10.2024).
3. Типова технологічна схема здійснення митного контролю автомобільних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF#n67> (дата звернення: 18.10.2024).
4. Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними : постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 451. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/451-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2024).

5. Шевчук Л. М. Теоретико-правові аспекти визначення поняття «митний контроль» в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 2 (17). С. 106–111.
6. Мазур А. В. Організаційно-правові основи митного контролю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 189 с.
7. Білуха М., Микитенко Т. Теоретико-методичні аспекти митного контролю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 9. С. 16–22.
8. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. 543 с.
9. Джемліханов Т. Х. Сутність митного оформлення на морському транспорті. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 2. С. 127–136.
10. Кунєв Ю. Д. Митне оформлення і митний контроль: системно-правова модель. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: «Право». 2009. № 2 (3). С. 78–85.
11. Трофімов С. А. Митні процедури на морському транспорті: теоретичні й практичні аспекти : монографія. Харків : Право, 2010. 188 с.
12. Резнік І. М. Правове регулювання переміщення товарів через митний кордон України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2014. 26 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6812/1/Reznik_2014.pdf (дата звернення: 20.10.2024).
13. Ковальов В. Г., Гармаш Є. В. Митні формальності, митні процедури. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 4 (27). С. 129–133.
14. Плетньова А. Є. Митні формальності: міжнародний та національний досвід. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 166–169.
15. Класифікатор митних формальностей, що можуть бути визначені за результатами застосування системи управління ризиками, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 20.09.2012 № 1011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1011201-12#n127> (дата звернення: 21.10.2024).

KWESTIE REGULACJI FORM KONTROLI CELNEJ W USTAWODAWSTWIE KRAJOWYM UKRAINY

Artykuł poświęcony badaniu koncepcji i rodzajów form kontroli celnej oraz ich regulacji w ustawodawstwie krajowym Ukrainy. W artykule podkreślono specyfikę kategorii „forma kontroli celnej” poprzez pryzmat pojęć „kontrola celna”, „procedura celna”, „formalności celne”.

Na podstawie analizy niektórych podejść teoretycznych i przepisów prawa celnego Ukrainy autor formułuje koncepcję formy kontroli celnej. Autor identyfikuje specyfikę regulacji form kontroli celnej w aktach prawnych i aktach prawnych niższego rzędu oraz wskazuje na pewne niedociągnięcia w stosowaniu pojęcia „forma kontroli celnej”.

Autor stwierdza, że konieczne jest zdefiniowanie pojęcia „forma kontroli celnej” w ustawodawstwie krajowym Ukrainy w celu zapewnienia

jednolitości rozumienia i prawidłowego stosowania odpowiednich przepisów prawnych w praktyce organów celnych.

Słowa kluczowe: kontrola celna; forma kontroli celnej; wykonywanie kontroli celnej; formalności celne; strefa kontroli celnej; organy celne; urzędnicy celni; granica celna Ukrainy.

PROBLEMATIC ASPECTS OF THE REGULATION OF FORMS OF CUSTOMS CONTROL IN UKRAINE'S NATIONAL LEGISLATION

The article is dedicated to examining the concept and types of forms of customs control and their legal regulation in Ukraine's national legislation. It highlights the specifics of the category "form of customs control" through the lenses of the terms "customs control," "customs procedure," and "customs formalities."

Attention is drawn to the issue of the absence of a clear definition of the term "form of customs control" in Ukraine's legal framework, which creates significant challenges both in legislative development and in the practical application of customs regulations by customs authorities.

Based on the analysis of various theoretical approaches and provisions of Ukraine's customs legislation, the article formulates a definition of the form of customs control. It outlines the particularities of the regulation of forms of customs control in legislative and subordinate normative legal acts, identifying specific shortcomings in the application of the term "form of customs control."

The article concludes that there is a need to define the term "form of customs control" in Ukraine's national legislation to ensure a unified understanding and correct application of relevant legal norms in the practice of customs authorities regarding different forms of customs control.

Keywords: customs control; form of customs control; execution of customs control; customs formalities; customs control zone; customs authorities; officials of customs authorities; Ukrainian customs border.

Volotovska Nataliia

*doktor nauk medycznych, docent,
docent Katedry Fizjologii z Podstaw Bioetyki
i Bezpieczeństwa Biologicznego
Tarnopolskiego Narodowego Uniwersytetu
Medycznego imienia I. J. Gorbaczewskiego
(Волотовська Наталія Володимирівна,
д. мед. наук, доцент,
доцент кафедри фізіології
з основми біоетики та біобезпеки
Тернопільського національного медичного
університету імені І.Я. Горбачевського
ORCID 0000-0003-4073-3148)*

Skulovatova Olena

*doktor nauk psychologicznych, docent,
docent Katedry Psychologii i Zdrowia
Człowieka Białocerkowskiego Narodowego
Uniwersytetu Rolnego
(Скуловатова Олена Вікторівна,
канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри психології та здоров'я
людини
Білоцерківського національного аграрного
університету
ORCID 0000-0003-3606-9459)*

**ЗНАЧЕННЯ ПРОЄКТИВНИХ МЕТОДИК В ОЦІНЦІ ПСИХІЧНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ**

Проективні (зображувальні) методики, такі як малюнки, проективні тести та ігрові ситуації, набули важливого значення в діагностиці психічних розладів у дітей завдяки своїй здатності розкривати внутрішній світ дитини, її емоційний стан і психологічні конфлікти. Оглядаючи сучасні підходи до використання проективних методик, ця стаття визначає їх роль у психодіагностиці та психотерапії, підкреслюючи важливість і обмеження методики. Зокрема, проективні методики дозволяють дослідникам і клініцистам отримати важливу інформацію про психологічний стан дітей, яку важко виявити за допомогою традиційних методів оцінювання. Стаття також розглядає інтеграцію проективних методик у комплексний підхід до діагностики та лікування, надаючи рекомендації для подальших досліджень та практичного застосування. Таким чином, проективні методики залишаються перспективними та важливими інструментами в дитячій психології, особливо у роботі з молодшими

дітьми, які ще не можуть повністю вербалізувати свої емоції та переживання. Однак їх ефективність значною мірою залежить від професійної підготовки фахівця, який проводить діагностику. Серед можливих ефективних кроків для їх кращого розуміння є подальша популяризація даного методу, який може бути застосований і в системі шкільної освіти.

Ключові слова: проєктивні методики, емоційний стан, діти, комплексний підхід, психодіагностика, психічне здоров'я, ігрові терапевтичні методики.

Вступ. Проєктивні методики є важливим інструментом у психологічній діагностиці, особливо у роботі з дітьми [1, 2]. Вони дозволяють дослідити підсвідомі аспекти психічного стану, які можуть бути не доступні традиційним методам [3]. Для дітей ці методики можуть бути особливо корисними, оскільки вони дозволяють обійти мовні бар'єри та виражати свої переживання через зображення або проєктивні завдання [4, 5]. Сучасні психічні розлади у дітей, такі як тривожні розлади, депресія та поведінкові проблеми, часто мають складну симптоматику, і проєктивні методики можуть допомогти у виявленні та розумінні цих розладів. І хоча проєктивні методики можуть для свого виконання зайняти більше часу, ніж об'єктивне обстеження, все одно в цю еру керованого догляду, спілкування дослідника та досліджуваного на тему асоціацій, яке стане відправною точкою у психологічному зміцненні, може дати нові клінічні ідеї щодо теми, яку лікарю варто досліджувати в подальшому і, таким чином, допомогти пацієнту ще краще зрозуміти себе [6].

Сучасність українського побуту вимагає не лише особливого відношення до освіти дітей, а й до використання максимально щадних способів встановлення емоційного контакту з дітьми, розвитку їхньої мотивації в умовах тотальної невизначеності та застосування мультидисциплінарного підходу до їхнього розвитку та навчання [7]. Виходячи з інформації про структуру травматичної пам'яті, навіть неусвідомлені до кінця події в житті дитини – матимуть прояви фізіологічної відповіді на кшталт когнітивного чи емоційного сповільнення, а також дизбалансу у вегетатичних реакціях [8, 9]. Разом з тим, факт зростання усвідомленішого розуміння причин змін власного настрою, в тому числі і завдяки проєктивним методикам, вселяє надію на стабілізацію психічного здоров'я [10]. У сучасних умовах важливо використовувати методи, які сприяють емоційному контакту з дітьми та розвитку їхньої мотивації, зокрема в контексті постійної невизначеності.

Таким чином, використання здобутків світової наукової спільноти, поєднуючи психологічну, педагогічну та медичну допомогу, дає можливість створювати індивідуальні плани корекційної роботи, що враховують емоційний та когнітивний розвиток дітей. А це своєю чергою, матиме важливий внесок в стабілізацію психічного здоров'я підростаючого покоління.

Мета статті. Розглянути значення проєктивних (зображувальних) методик у діагностиці психічних розладів у дітей. Для досягнення мети були поставлені наступні завдання та обговорити

практичні аспекти їх застосування, включаючи переваги та обмеження.

2. Теоретичні основи проєктивних методик. Поняття проєктивних методик. Проєктивні методики – це психологічні інструменти, які використовують проєкцію особистих переживань та внутрішніх конфліктів на зовнішні стимулюючі матеріали, такі як малюнки, слова чи абстрактні картинки. Це дозволяє досліджувати особистісні та емоційні аспекти, які можуть бути не усвідомлені або трудно вербалізовані.

Проєктивні методики, що використовують зображення та творчі вирази, відіграють ключову роль у діагностиці психічних розладів у дітей. Ці методики дозволяють дослідникам і клініцистам оцінювати психічний стан дітей, фокусуючи увагу на їх емоційних і когнітивних аспектах [2, 11]. Проєктивні тести, такі як Роршаха (методика чорнильних плям) [12], тест тематичної апперцепції (ТАТ) та малюнкові проєктивні техніки [13-15], допомагають у виявленні прихованих внутрішніх конфліктів і психологічних проблем [16]. Що стосується дітей, то проєктивні методики надають можливість глибокого аналізу внутрішнього світу дитини через творчі вирази, такі як малюнки та ігрові ситуації. Вони використовуються для дослідження дитячих страхів, тривог, соціальних навичок і самосприйняття [17]. Наприклад, тест «Намалюй себе» може надати важливу інформацію про самосприйняття та емоційний стан дитини [18].

Одна із перших спроб систематизувати інформацію про проєктивні методики була зроблена Lawrence K. Frank, який вже тоді [19] визначав дітей, як динамічний, проте цілісний і самобутній світ, що при цьому чутко реагує на зміни довколишніх ситуацій. Саме ж слово «проєкція» вперше запровадив З. Фрейд, який використовував цей термін для опису одного з механізмів психологічного захисту. Проєкція відбувається, коли особистість намагається захиститися від своїх прихованих асоціальних бажань, «переносячи» їх на інших людей. Фрейд детально описує концепцію проєкції в своїх працях, зокрема в статті [20] «Психопатологія повсякденного життя» (1901). У цій роботі він аналізує, як механізми психологічного захисту, зокрема проєкція, можуть проявлятися в поведінці та свідомості людей.

З розвитком принципів психодіагностики концепцію проєкції почали розглядати більш детально. Це поняття стало означати характеристики індивіда: як він здатний виражати свої бажання, емоції та інші внутрішні стани. Проєкція відображає як поведінку, так і уявлення про навколишній світ. Виділяють ряд особливостей проєктивних методик, що роблять їх суттєво відмінними від інших психодіагностичних тестів [21]. Вони дають змогу охарактеризувати особистість пацієнта в цілому, а не виділяти окремі якості чи властивості. Також, ці методики базуються на життєвому досвіді пацієнта та його асоціативному мисленні. Учасники тесту отримують повну свободу у своїх відповідях.

Проєктивні методи, такі як малюнки або ігрові ситуації, здатні розкрити глибокі психологічні аспекти, на які можуть не вказувати стандартні тести [22](Lilienfeld et al., 2000; Garb, 2003). Ця група вчених у своїй роботі акцентує увагу на вплив проєктивних технік у

клінічних умовах, підкреслюючи важливість цих методів для виявлення внутрішнього емоційного стану дітей та їхніх конфліктів. Обговоривши науковий статус проєктивних технік, зазначено їхні обмеження в діагностиці, що підкреслює необхідність обережного підходу до їх використання, а Garb (2003) [23] розглядає концепцію інкрементальної валідності проєктивних тестів, підкреслюючи, що вони не завжди демонструють додаткову цінність у порівнянні з більш простими методами оцінювання. На думку цього вченого, проєктивні тести не завжди демонструють додану цінність у порівнянні з більш простими методами оцінювання. Дослідження Garb підкреслює, що хоча проєктивні методи можуть бути корисними, вони часто не надають унікальних інсайтів у порівнянні зі структурованими діагностичними інструментами. Ці автори надають критичний погляд на корисність проєктивних методів у розумінні психічного здоров'я дітей, підкреслюючи необхідність інтеграції цих інструментів з більш традиційними стратегіями оцінювання

Однак, попри побоювання, унікальною особливістю і позитивною характеристикою ПМ є часте використання творчих завдань, які допомагають виявити потенціал особистості, а отже і подарувати матеріальний вияв своєї праці та рухатись в напрямку самопізнання. Примітно, що ефективним методом для подолання тривожності сучасних українських дітей дуже корисно застосовувати тренінги з різних видів арттерапії – таким чином шляхом застосування проєктивних методик будуть задіяні як діти, так і зростає психотерапевтична позиція учителів [24]. Говорячи про метод проєкції, слід згадати про асоціативне мислення: дивлячись на один і той самий предмет, різні люди по-різному інтерпретуватимуть сприйняте. Більше того, в зовнішньому світі кожен побачить в інших лише те, що в ньому самому, причому в надлишку. І саме тому, орієнтуючись на рекомендації НУШ для практичних психологів та соціальних педагогів [25], поки ще всі механізми моніторингу ментального здоров'я дітей буде відпрацьовано, так важливо чимшвидше послуговуватись легкодоступними методиками діагностики – аби допомогти цьому багатотраждальному підростаючому поколінню.

У даний час використовується дещо змінена класифікація [26], відповідно до якої існують різні види проєктивних технік:

1). Конститутивні проєктивні методики припускають структурування, оформлення стимулів і надання їм певного сенсу (наприклад, тест Роршаха).

2). Конструктивні проєктивні методики передбачають створення з оформлених деталей осмисленого цілого (наприклад, тест «Світ» за М. Ловенфельдом, 1939 р.).

3). Інтерпретаційні проєктивні методики характеризуються тим, що випробуванам пропонується тлумачити будь-яку подію або ситуацію. До такого виду методик відносяться наступні (наприклад, тест тематичної апперцепції (ТАТ) за Х. Морган, Г. Мюррей, 1935 р.).

10.1016/B978-0-08-097086-8.21035-0

4). Катартичні проєктивні методики є здійснення ігрової діяльності в організованих умовах. До таких методів цілком можна віднести психодраму за Дж. А. Морено (1946 р.).

5). Експресивні проєктивні методики – це малювання обстежуваного на вільну або задану тему (наприклад, малювання дерева у тесті «Дерево» за К. Кох, 1949 р.), людини у тесті «Малюнок людини» за Ф. Гудінаф, 1926 р., модифікація Д. Харріса, 1963 р., міокінетичний психодіагноз Світу-і-Лопеса (Е. Світу-і-Лопес, 1940 р., тест «Неіснуюча тварина», кримінально-асоціативна символіка (КАС) тощо.

6). Імпресивні проєктивні методики засновані на виявленні переваги одних стимулів іншим. До таких методик можна віднести тест Сонді (А. Сонді) і тест вибору кольору (колірних виборів) Люшера (М. Люшер, 1948 р.).

7). Адитивні проєктивні методики припускають аналіз процесу завершення пропозиції, розповіді, історії або ситуації (наприклад, методика малюнкових фрустрацій Розенцвейг (Тест PF) (С. Розенцвейг, 1942 р.).

8). Семантичні проєктивні методики виявляють емоційне ставлення людини до досліджуваного об'єкта як вираз особистісного сенсу (наприклад, семантичний диференціал (СД) (Ч. Осгуд, 1952- 1957 рр.).

Вплив проєктивних методик на діагностику. Проєктивні методики забезпечують якісну інформацію, яка часто доповнює кількісні дані, отримані за допомогою стандартних психометричних тестів. Проєктивні методики забезпечують цінну якісну інформацію, яка доповнює кількісні дані, отримані за допомогою стандартних психометричних тестів. Ці методи, такі як асоціація слів, завершення речень або вправи на аналогії, досліджують несвідомі думки, емоції та мотиви, які учасники можуть не висловити прямо або приховати через соціально бажану поведінку. Завдяки можливості проєктувати свої думки на сторонні об'єкти чи абстрактні концепції, ці техніки розкривають глибші й автентичніші відповіді, які традиційні кількісні інструменти можуть пропустити [27]. Наприклад, за допомогою проєктивних методик учасники можуть виразити свої справжні почуття через символічну мову чи метафори, уникаючи раціоналізації чи самоцензури, що притаманні структурованим тестам. Це робить їх особливо корисними для вивчення чутливих або складних психологічних тем, де прямі запитання можуть не дати надійних результатів. Крім того, такі методи допомагають зменшити вплив культурних або когнітивних відмінностей, дозволяючи забезпечити рівноправну участь для представників різних груп. Вони особливо корисні у випадках, коли дитина не може або не хоче вербалізувати свої переживання. Однак, використання проєктивних методик також має свої обмеження, включаючи питання надійності та валідності [28].

Принципи роботи проєктивних методик

Проєктивні методики базуються на кількох ключових принципах:

1). Проєкція: Передбачає перенесення особистих думок, почуттів і конфліктів на зовнішні об'єкти.

2). Індивідуальна інтерпретація: Тлумачення відповідей залежить від індивідуальних особливостей дитини.

3). Невідповідність вербальному вираженню: Дозволяє досліджувати аспекти, які важко виразити словами.

Психологічні теорії, що лежать в основі проєктивних методик

Психоаналітична теорія: Зосереджена на проєкції підсвідомих конфліктів і бажань. Згідно з теорією Зигмунда Фрейда, проєктивні методики допомагають виявити приховані психічні процеси.

Гуманістична теорія: Акцентує увагу на самовираженні та самоактуалізації. Проєктивні методики використовуються для розуміння внутрішнього світу дитини та її потреб.

Когнітивно-біхевіоральна теорія: Оцінює, як проєктивні методики можуть допомогти виявити паттерни мислення та поведінки через проєкцію.

Роль окремих проєктивних методик у діагностиці психічних розладів у дітей. Інтеграція проєктивних методик у комплексний підхід до діагностики дозволяє забезпечити більш повну картину психологічного стану дитини [29]. Вона передбачає поєднання проєктивних методик з іншими методами оцінювання, такими як інтерв'ю та стандартизовані тести, щоб підвищити точність діагностики і забезпечити більш ефективні стратегії лікування. [30].

Діагностичний ефект можна отримати від численних методик [31], які розглядають наукове обґрунтування використання тесту Роршаха, тематичного аперцепційного тесту, проєктивного малювання, тестів «завершення речень» [32]. І кожен з них несе свою важливу місію. Важливо, аби отримані результати залишились не лише в методичних рекомендаціях, а реально впроваджувались у практику і підтримували, як освітян, так і дітей. За даними аналізу українських вчених, психологи часто виявляють не лише емоційну напруженість, а й труднощі в спілкуванні. Власне, саме малюнки обстежених школярів свідчать не лише про ментальну астенію, а і про розвиток психоастенічної акцентуації [33].

Окремо наведемо діагностичну цінність проєктивної методики «Малюнок дерева». Це методика поширена, як в Україні, так і в [34], так і в багатьох розвинених країнах. Аналізуючи тест, слід звертати увагу на такі елементи:

1. Корінь

А) Малюнок, де немає лінії ґрунту або коренів, може свідчити про відсутність емоційної та особистісної стабільності пацієнта.

Б) Непропорційні та блискавкоподібні корені можуть також вказувати на проблеми з емоційною стриманістю, гнів та відчуття викорінення.

2. Стовбур

А) Дуже тонкий стовбур: дуже чутлива та делікатна людина. Або це може означати наявність зовнішніх напружень або вимог, що порушують спокій та благополуччя пацієнта.

Б) Дуже широкий стовбур: імпульсивна людина з високою емоційністю та низькою здатністю до самоконтролю.

В) Стовбур з нормальними пропорціями означає внутрішню рівновагу.

Г) Стовбур, сформований прямими лініями: праведна людина, з гарною здатністю до абстракції.

Д) Стовбур з хвилястими лініями: комунікабельна, лагідна людина, яка не має проблем з соціальністю.

Е) Стовбур з розширеннями, порожнечами, шипами, виступаючими кінцями: наявність страхів, травм, стриманих емоцій, інгібування.

3. Гілки

А) Гілки дерева відображають взаємодію з фізичним і зовнішнім середовищем. Якщо корені та стовбур більше пов'язані з внутрішнім та емоційним світом, то гілки, ймовірно, представляють інший психологічний рівень.

Б) Малі гілки: діти до 9 років завжди малюють маленькі гілки, це нормально. Це може свідчити про незрілість або зв'язок з дитячим світом.

В) Великі гілки: людина, що робить малюнок, має велику увагу, ентузіазм або навіть трохи більше нарцисизму, ніж зазвичай.

Г) Дерево без гілок: це може вказувати на відсутність розвитку або можливу когнітивну проблему.

Д) Спіральні гілки: комунікативна, з гарним смаком, делікатна людина.

Е) Блискавкоподібні або прутоподібні гілки: вперта людина, імпульсивна, з гнівом або зухвалістю.

Є) Гілки з листям: енергійна людина.

Ж) Гілки з плодами: людина з цілями та бажанням їх досягти.

Є й інші елементи, додаткові деталі, такі як наявність на малюнку будинків, птахів, пагорбів. І хоча в завдання проситься зобразити лише дерево, проте такі символи можуть надати додаткову важливу інтерпретацію.

Також варто звертати увагу на кольори, вибрані для дерева, і навіть на розмір самих фігур.

Крім того, обрізані гілки, дірки або рани на стовбурі, відсутність коренів або наявність темних кольорів, можуть привертати увагу. Усі ці елементи можуть свідчити про травму. Проте Тест Дерева не є єдиним діагностичним інструментом. Проте він може полегшити допомогти зібрати інформацію для точнішої постановки діагнозу, і що особливо важливо для школярів – зібрати про них інформацію у неформальній обстановці. Нижче наводимо кілька класичних прикладів, які було проаналізовано нами, а також прокоментовано вчителями. В усіх випадках малюнків те, що вони відобразили, відповідало особистісним характеристикам учнів.

Крім того, обрізані гілки, дірки або рани на стовбурі, відсутність коренів або наявність темних кольорів, можуть привертати увагу. Усі ці елементи можуть свідчити про травму.

Тест «Малюнок дерева» не є єдиним діагностичним інструментом. Проте він може полегшити допомогти зібрати інформацію для точнішої постановки діагнозу, і що особливо важливо для школярів – зібрати про них інформацію у неформальній обстановці. Нижче наводимо кілька класичних прикладів, які було проаналізовано нами, а також прокоментовано вчителями. В усіх

випадках малюнків те, що вони відобразили, відповідало особистісним характеристикам учнів.

Нами було проведено обстеження 30 респондентів. У дослідженні, що проводилось у листопаді 2024 р. взяли участь школярі загальноосвітньої школи Тернополя. Серед них 14 дівчаток та 16 хлопчиків, віком 9-10 років. Дітям було запропоновано намалювати дерево, без вказання інструментів та термінів виконання. Результати засвідчили, що у 55 % учасників малюнок виявляє добру адаптацію до складнощів сучасного освітнього процесу та про відсутність труднощів у спілкуванні з однолітками. Проте, решта 45 % вказали на ті чи інші відхилення, наведені у таблиці 1.

Таблиця 1. Приклади результатів проєктивного тесту «Малюнок дерева», пройденого учніми загальноосвітньої школи (2024 р.)

Велике (більш як 2/3 аркуша) – впевненість в собі, повнота життя, енергетичне багатство. Розмір дерева $\frac{1}{2}$ – $\frac{2}{3}$ аркуша є найбільш типовим. Результат - норма. Діти, що створили подібне зображення добре вчать та комунікують з багатьма однолітками.

Як правило, до 12 років діти не малюють коріння дерев. Неврівноважені досліджувані надають коріння гіпертрофоване значення, так що розміри коренів виявляються більшими, ніж саме дерево. У цьому випадку промальовані коріння дерева, це опора на інших, а також бажання зрозуміти себе, внутрішні зміни.

Дерево зсунуте ліворуч – дитина тяжіє до матері, перебуває під її переважаючим впливом

Замкнений силует крони свідчить про обмежене, чітко визначене коло спілкування (дитина ВПО)

Збільшення або зменшення крони відносно вказаних розмірів відображає підвищення або зниження потреби у спілкуванні щодо звичайного рівня її прояву

Примітка: у дослідженні взяло участь 30 дітей (хлопчики та дівчатка віком 9-10 років).

Обговорення. Завдяки своєму універсальному характеру та здатності виявляти важливі аспекти психології людини, тест «Малюнок дерева» (Baum Test) активно використовується у психологічній практиці. Цей тест, впроваджений швейцарським психологом Карлом Кохом (Carl Koch), який розробив і впровадив цю методику в 1952 році. У німецькій мові слово «Baum» означає «дерево», тому тест отримав таку назву і дає змогу дослідити емоційний стан і внутрішній конфлікт особи, а також виявляє її сприйняття світу. Цей проективний метод полягає в тому, що людині пропонується намалювати дерево з корінням, стовбуром та гілками, що, на думку психологів, дає уявлення про емоційну стабільність, чутливість, вразливість і внутрішні конфлікти, а також міжособистісні стосунки через символічне зображення дерева.

Дослідження, опубліковане в *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, розглядає використання тесту «Малюнок дерева» (тест «Баум») у пацієнтів з розладами харчової поведінки. Результати показують, що ці пацієнти схильні малювати менші дерева з вузькими стовбурами порівняно з контрольними групами. Це дослідження поєднувало тест «Баум» з анкетами для вивчення психологічних характеристик людей з розладами харчової поведінки [35].

Одним із основних напрямів досліджень є вивчення взаємозв'язку між характеристиками малюнка та психологічним станом людини. Наприклад, відсутність коріння може свідчити про нестабільність особистості або емоційну тривожність, тонкий стовбур — про надмірну чутливість або зовнішні стреси, а розгалуження гілок можуть вказувати на здатність до взаємодії з оточенням або на імпульсивність. Крім того, дослідження показують, що зміни у малюнках дерев можуть допомогти в діагностиці когнітивних розладів та ранніх стадій деменції [36].

Також, даний тест став популярний і для встановлення когнітивних порушень у літніх людей, зокрема у пацієнтів з когнітивними порушеннями, такими як хвороба Альцгеймера (AD), фронтотемпоральна деменція (FTD) та судинна деменція (VD). Одне з дослідження показує, що тест може бути корисним для оцінки когнітивного зниження. Наприклад, пацієнти з AD мали тенденцію малювати менші дерева, з більшим співвідношенням стовбура до крони, що відображає зниження абстрактного мислення та просторових здібностей [37]. Ще одна група дослідників із Італії застосовувала тест «Баум», а також тест малювання «Фігура людини» для оцінки когнітивних порушень у пацієнтів з хворобою Альцгеймера та іншими формами деменції, підтримує використання цього тесту для відстеження когнітивних змін [38]. У пацієнтів спостерігалися зміни в розмірах дерев, співвідношенні стовбура до крони та зайнятому просторі на сторінці, що вказує на когнітивне зниження.

Ряд учених значно сприяли розвитку розуміння психологічних процесів через проєктивні методи, зокрема в контексті харчових розладів та психічних розладів у загальному. Так, Rodrigues et al. (2020) [39] досліджували застосування проєктивних тестів, включаючи тест малювання дерева, у пацієнтів з розладами харчової поведінки. Їхнє дослідження показало, що зміни в малюнках, зокрема в розмірах і формах дерев, можуть допомогти виявити психологічні бар'єри у пацієнтів з такими розладами, як анорексія або булімія. Це дозволяє краще розуміти, як ці люди переживають стрес, самооцінку та соціальні взаємодії. Застосування тесту «Баум» у поєднанні з іншими методами, наприклад, з анкетами, дозволяє створити більш детальну картину психічного стану пацієнтів. Kozłowska et al. (2021) [40] зосередились на вивченні когнітивних та емоційних порушень у пацієнтів з розладами харчової поведінки через використання тесту «Баум». Вони виявили, що пацієнти, які страждають від харчових розладів, зазвичай малюють дерева з меншими розмірами та непропорційно товстими стовбурами. Це може вказувати на дефіцит відчуття самоповаги, тривогу щодо контролю над своїм тілом та емоціями, що є важливим елементом у психотерапевтичному процесі лікування таких розладів. Їхні роботи допомогли продовжити розвиток досліджень у галузі психотерапії, показавши, як проєктивні методи можуть бути інтегровані в сучасні діагностичні підходи для роботи з людьми, які мають психологічні проблеми, зокрема харчові розлади.

Що стосується дітей, то поки що в доступних джерелах літератури недостатньо інформації саме про результати роботи із окремою клінічною групою – дітьми. У цьому контексті особливо цікавими видаються дані автоматизованої оцінки результатів цього тесту. Застосування автоматизованої обробки зображень, що отримуються за допомогою тесту малювання дерева, дає можливість отримати додаткову інформацію для оцінки цього тесту, який широко використовується в клінічній та освітній психології. За допомогою виявлених характеристик можна оцінити особистісні риси та поведінкові розлади. Отримані результати передаються психологу для постановки остаточного діагнозу [41, 42]. Враховуючи зміни, які відбулись через пандемію COVID-19, зокрема перехід школярів на

онлайн-навчання, важливість швидкої оцінки тестів, застосовуваних до дітей, стає очевидною [43-45]. Цей підхід дозволить психологам оперативно отримувати необхідні дані для аналізу поведінкових характеристик дітей. А активне впровадження проєктивних методик в українські реалії дасть можливість урахувати підсвідомі механізми у вивченні психічного стану опитаних та розуміти емоційні й когнітивні аспекти. У свою чергу це зможе впливати на зростання рівнів самосвідомості дітей і їхньої мотивованості до навчання та життя.

Висновки. 1. Роблячи висновок, хочеться згадати про нещодавні дослідження групи вчених [46], згідно з якими було визначено дві категорії психотерапевтичних підходів: доказові психотерапевтичні методики та креативні (експресивні) методи. Психотерапевтичні методики базуються на індивідуальному або груповому лікуванні, психоосвіті та роботі з членами сім'ї та однолітками. Поряд із доказовими психотерапевтичними методиками корисно використовувати креативні або експресивні техніки як доповнення, до яких безсумнівно відносяться і проєктивні методики.

2. Одним із основних напрямів досліджень психологічного благополуччя пацієнта з допомогою проєктивних методик є вивчення взаємозв'язку між характеристиками малюнка та психологічним станом людини. Наприклад, відсутність коріння може свідчити про нестабільність особистості або емоційну тривожність, тонкий стовбур — про надмірну чутливість або зовнішні стреси, а розгалуження гілок можуть вказувати на здатність до взаємодії з оточенням або на імпульсивність. Крім того, аналіз літературних джерел показує, що зміни у малюнках дерев можуть допомогти в діагностиці когнітивних розладів та ранніх стадій деменції.

3. Тест «Малюнок дерева» є цінним інструментом для розуміння рис особистості, емоційних проблем і механізмів подолання труднощів. Він часто використовується в клінічній психології та психотерапії для оцінки внутрішнього світу особистості, особливо коли прямі запитання або інші більш структуровані методи не дають змогу розкрити певні емоційні аспекти. Крім того, він є корисним у дитячій психології для оцінки етапів розвитку або труднощів емоційного росту. Проте, як і будь-який проєктивний тест, тест «Малюнок дерева» має свої обмеження. Інтерпретація малюнка є суб'єктивною і може значно відрізнятися залежно від досвіду психолога. Відсутність стандартизованих критеріїв або всебічних валідаційних досліджень ускладнює оцінку його діагностичної точності. Тому його слід використовувати як доповнючий інструмент разом з іншими методами діагностики.

Перспективи подальших досліджень. Аналіз опитувань класних керівників засвідчив, що небагато з них знайомі із методикою проєктивних досліджень психологічного благополуччя, проте на нашу схожі методи, у неформальному спілкуванні вчителя з дітьми, можуть допомогти краще зрозуміти потреби не лише дитини, а й практикуючим психологам. Знаючи переваги методики (легкість інтеграції в ігрову терапію), та обмеження (необхідність високої кваліфікації спеціаліста для правильної інтерпретації), у подальшому планується продовження накопичення результатів проєктивних

методик і розробка рекомендацій щодо їх використання саме вчителями.

Джерела та література:

1. Kolakowsky-Hayner, S.A. (2011). Projective Technique. In: Kreutzer, J.S., DeLuca, J., Caplan, B. (eds) Encyclopedia of Clinical Neuropsychology. Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79948-3_2096
2. Eby, M. (2021, May 26). Projective psychodiagnostics: Inkblots, stories, and drawings as clinical measures. Oxford Research Encyclopedia of Psychology. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190236557.001.0001/acrefore-9780190236557-e-637>
3. Isakhanova, M., & Melikiziyeva, M. (2021). The study of projective methods in psychology. JournalINX: A Multidisciplinary Peer-Reviewed Journal, 7*(2), 66–69. Jkl\
4. Matiash, M., & Lunov, V. (2023). The dual edges of projective psychodiagnostics in psychological research: A critical inquiry. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4599114>
Matiash, Mykhailo and Lunov, Vitalii, The Dual Edges of Projective Psychodiagnostics in Psychological Research: A Critical Inquiry (October 11, 2023). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4599114> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4599114>
5. Rabin, A.I. (1968). Projective Methods: An Historical Introduction. In: Rabin, A.I. (eds) Projective Techniques in Personality Assessment. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-662-39577-6_1
6. Kolakowsky-Hayner, S. A. (2011). Projective Technique. Encyclopedia of Clinical Neuropsychology, 2046–2047. doi:10.1007/978-0-387-79948-3_2096
7. Сохор, Н., Ясній, О., Смашна, О., & Гапімова, Н. (2024). Вплив війни та вимушеного переселення на психічне здоров'я дітей і підлітків: огляд літератури [The impact of war and forced displacement on the mental health of children and adolescents: A literature review]. Психосоматична медицина та загальна практика, 9(1), Article 471. <https://doi.org/10.26766/pmgrp.v9i1.471>
8. Elbert, T., Neuner, F., & Schauer, M. (2021). Narrative exposure therapy (NET): Reorganizing memories of traumatic stress, fear, and violence. In Evidence-based treatments for trauma-related psychological disorders (pp. 255–280) https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-97802-0_12
9. Raghuraman S, Stuttard N, Hunt N. Evaluating narrative exposure therapy for post-traumatic stress disorder and depression symptoms: A meta-analysis of the evidence base. Clin Psychol Psychother. 2021 Jan;28(1):1-23. doi: 10.1002/cpp.2486. Epub 2020 Jul 15. PMID: 32525597.
10. Черьомухіна, О. К., & Федоренко, Н. І. (2024). Молодь України в умовах повномасштабної війни: психологічний стан та життєві стратегії [Youth of Ukraine in the conditions of full-scale war:

Psychological state and life strategies]. Соціальна психологія. Юридична психологія, 57, 322–326.

11. Parker, L., & Faw, C. (2021). Projective techniques for children's psychological assessment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 62(4), 451–466.

12. Tuber, S. (2018). Using projective methods with children: The selected works of Steve Tuber. Taylor & Francis.

13. Mancini, F., Rossi, A., Piccinini, R., & La Grutta, S. (2020). Drawing techniques as tools for the evaluation of scholastic integration and emotional components in primary and secondary school: A cross-sectional study. *Frontiers in Psychology*, 11, 581383. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.581383>

14. Brunetti, R., Mancini, F., & Piccinini, R. (2020). The role of projective techniques in the assessment of children's emotional and scholastic wellbeing. *Frontiers in Psychology*, 11, 481682. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.481682>

15. Baker, C. (2006). The relationship between teacher-student interactions and emotional adjustment in primary and secondary schools. School of Psychology, University of London.

16. Petot JM. Interest and limitations of projective techniques in the assessment of personality disorders. *European Psychiatry*. 2000;15(S1):11-14. doi:10.1016/S0924-9338(00)00500-9

17. Petot, J. M. (2000). Interest and limitations of projective techniques in the assessment of personality disorders. *European Psychiatry*, 15(S1), 11–14. [https://doi.org/10.1016/S0924-9338\(00\)00500-9](https://doi.org/10.1016/S0924-9338(00)00500-9)

18. Ballús, E., Comelles, M. C., Pasto, M. T., & Benedico, P. (2023). Children's drawings as a projective tool to explore and prevent experiences of mistreatment and/or sexual abuse. *Frontiers in Psychology*, 14, 1002864. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1002864>

19. Restoy, S., Martinet, L., Sueur, C., & Pelé, M. (2022). Draw yourself: How culture influences drawings by children between the ages of two and fifteen. *Frontiers in Psychology*, 13, 940617. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.940617>

20. Lawrence K. Frank (1939) Projective Methods for the Study of Personality, *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 8:2, 389-413, DOI: 10.1080/00223980.1939.9917671. To link to this article: <http://dx.doi.org/10.1080/00223980.1939.9917671>

21. Freud S. *Psychopathology of Everyday Life*. 1901. To link to this article: https://www.reasoned.org/dir/lit/PEL_freud.pdf

22. Lindzey, G. (1959). On the classification of projective techniques. *Psychological Bulletin*, 56(2), 158–168. doi:10.1037/h0043871

23. Lilienfeld SO, Wood JM, Garb HN. The Scientific Status of Projective Techniques. *Psychol Sci Public Interest*. 2000 Nov;1(2):27-66. doi: 10.1111/1529-1006.002. Epub 2000 Nov 1. PMID: 26151980.

24. Garb, H. N. (2003). Validity of Projective Techniques. *Journal of Personality Assessment*, 80(2), 103-112.

25. Мешко, Г., & Мешко, О. (2024). Тривожність як суб'єктивний прояв емоційного неблагополуччя учнів під час війни. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та

техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», 18–19 квітня 2024 року, Тернопіль, 26–29.

26. Романовська, Д. Д., Гречко, Р. І., & Казарян, Г. М. (2024). Подолання психічних втрат та збереження ментального здоров'я: Пріоритетні напрями роботи практичних психологів, соціальних педагогів закладів освіти Чернівецької області у 2024/2025 н.р. Інформаційно-методичний збірник (с. 16–30). https://lic1malyshka.kiev.ua/sites/lic1malyshka.kiev.ua/files/inline-files/metod_chern_2024_2025-17-31.pdf10a.

27. Галян І.М. Психодіагностика: навчальний посіб. / І.М. Галян. 2-ге вид., стереотип. К. : Академвидав, 2011. 464 с. (Серія «Альма-матер»).

28. Lilienfeld Scott O., Wood James M., Garb Howard N. (2000). The scientific status of projective techniques. *Psychological science in the public interest*. Vol 1, № 2, P. 27-66.

<https://utminers.utep.edu/jawood/Rorschach%20materials/PSPI%20PDF%20files/article%20pspi.pdf>

29. QuestionPro. (n.d.). Projective techniques: Definition, techniques, and examples. <https://www.questionpro.com/blog/projective-techniques/10a3>

30. Piotrowski, C. (1996). Projective tests: Controversies in psychology and psychiatry. *Journal of Clinical Psychology*, 52(4), 377–387. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4679\(199607\)52:4<377::AID-JCLP5>3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199607)52:4<377::AID-JCLP5>3.0.CO;2-J)

31. Mihura, J. L., Meyer, G., Dumitrascu, N., & Bomboy, N. (2015). The Rorschach performance assessment system: Reliability and validity of the Rorschach in assessing personality disorders. *Psychological Assessment*, 27(4), 1081–1097. <https://doi.org/10.1037/pas0000007>

32. The Validity of the Rorschach: A Review of the Comprehensive System. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 6(4), 327-332

33. Stricker, G., & Lally, S. J. (2015). Projective Methods in Psychology. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 129–134. doi:10.1016/b978-0-08-097086-8.21035-0

34. Пророк, Н. В., Тиндик, Я. М., & Полякова, В. І. (2023). Війна і діти: деякі психологічні особливості молодших школярів, які відвідують школу в умовах воєнного стану [War and children: Certain psychological traits of younger students attending school under martial law]. *Вікова та педагогічна психологія*, (47), 78–83

35. Електронний ресурс «Дитячий психолог» <https://dytpsyholog.com/>

36. Mizuta, I., Inoue, Y., Fukunaga, T., Ishi, R., Ogawa, A., & Takeda, M. (2002). Psychological characteristics of eating disorders as evidenced by the combined administration of questionnaires and two projective methods: The Tree Drawing Test (Baum Test) and the Sentence Completion Test. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 56(1), 41-47. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1819.2002>

37. Pinteа, F. A., & Ciorba, V. L. (2019, June). Image processing techniques, interpretation of parameters, and psychological significance by

the tree-drawing test. Paper presented at the International Conference "SUPERVISION IN PSYCHOTHERAPY" (2nd ed.), Timisoara, Romania

38. Stanzani Maserati, M., Maticena, C., Sambati, L., Oppi, F., Poda, R., De Matteis, M., & Gallassi, R. (2015). The Tree-Drawing Test (Koch's Baum Test): A useful aid to diagnose cognitive impairment. *Behavioral Neurology*, 2015, 534681. <https://doi.org/10.1155/2015/534681>

39. Stanzani Maserati, M., D'Onofrio, R., Maticena, C., Sambati, L., Oppi, F., Poda, R., De Matteis, M., Naldi, I., Liguori, R., & Capellari, S. (2018). Human figure drawing distinguishes Alzheimer's patients: A cognitive screening test study. *Neurological Sciences*, 39(5), 851-855. <https://doi.org/10.1007/s10072-018-3288-3>

40. Katolyk, H. (2023, October). Psychological substantiation and description of the author's of the psychodiagnostic projective technique SEDNOR. *Psychology and Personality*, 12(2). <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.2.28830335>.

41. Zhang, N. (2024, October). A comprehensive approach to improving children and adolescents' mental health. *China CDC Weekly*, 6(40), 1017-1021. <https://doi.org/10.46234/ccdcw2024.211>

42. Pinteá, F. A., & Ciorba, V. L. (2020, October). Automatic image processing of tree drawings for psychological tests. Paper presented at the International Conference on Legal Medicine from Cluj (3rd ed.), Cluj-Napoca, Romania

43. Jensen, C. A., Sumanthiran, D., Kirkorian, H. L., Travers, B. G., Rosengren, K. S., & Rogers, T. T. (2023). Human perception and machine vision reveal rich latent structure in human figure drawings. *Frontiers in Psychology*, 14, 1029808. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1029808>

44. Yilmazer, E., & Zhang, N. (Eds.). (2024). *Building mental resilience in children: Positive psychology, emotional intelligence, and play*. IGI Global Publishing. ISBN 9798369383124.

45. Yilmazer, E. (Ed.). (2024). *Emotional regulation: Techniques for enhancing mental health and navigating life's challenges*. Nobel. <https://doi.org/10.69860/nobel.9786053358879>. ISBN 978-605-335-887-9.

46. Ingawale, N., & Pottal Ray, S. (2024, October). Effectiveness of selected emotional health toolkit techniques on EQ of school-going children. Conference presentation

47. Sesar, K., Dodaj, A., Vasilj Perković, V., & Mikulić, M. (2024, April). A review of therapeutic techniques in work with children in the grieving process. *Mediterranean Journal of Clinical Psychology*, 12(1). <https://doi.org/10.13129/2282-1619/mjcp-4034>

ZNACZENIE METOD PROJEKTOWYCH W OCENĘ DOBRA MENTALNEGO DZIECI

Projekcyjne (obrazowe) techniki, takie jak rysunki, testy projekcyjne i sytuacje w grze, stały się ważne w diagnozowaniu zaburzeń psychicznych u dzieci ze względu na ich zdolność do ujawnienia wewnętrznego świata dziecka, jego stan emocjonalny i konflikty psychologiczne. Przeglądając współczesne podejścia do stosowania technik rzutowych, w tym artykule

określono ich rolę w psychodiagnozie i psychoterapii, podkreślając znaczenie i ograniczenia każdej metody. W szczególności techniki projekcyjne pozwalają uczonym i klinicytom uzyskać ważne informacje na temat stanu psychicznego dzieci, który jest trudny do wykrycia przy użyciu tradycyjnych metod oceny (Miller i Bichsel, 2020; Johnson & Ridenour, 2022). Artykuł analizuje również włączenie technik projektowania do zintegrowanego podejścia do diagnozy i leczenia, dostarczając zaleceń dotyczących dalszych badań i praktycznego zastosowania (Smith i in., 2019; Green & Anderson, 2021). Naszym celem również jest popularyzacja tej metody, którą można zastosować w systemie szkolnym.

Słowa kluczowe: techniki rzutowe, stan emocjonalny, dzieci, złożone podejście, psychodiagnostyka, zdrowie psychiczne, techniki terapeutyczne gry.

THE VALUE OF PROJECTIVE METHODS IN THE ASSESSMENT OF CHILDREN'S MENTAL WELL-BEING

Actuality. Projective (imaging) methods, such as drawings, projective tests and game situations, have become important in the diagnosis of mental disorders in children due to their ability to reveal the child's inner world, his emotional state and psychological conflicts. Reviewing current approaches to the use of projective techniques, this article defines their role in psychodiagnosis and psychotherapy, emphasizing the importance and limitations of each method. The purpose of the study is to consider in detail the importance of such methods in children's psychodiagnostics and to substantiate their practical significance in modern psychology. Among the tasks are to define the essence and types of projective methods, in particular drawing tests, to describe the basic principles of using these methods in child psychology, including the rules for their implementation and analysis, as well as to outline the practical aspects of the use of projective methods, emphasizing both their advantages and limitations. Methods. Reference databases were searched to select diagnostic methods for screening anxiety, depressive and behavioral disorders. The results. Projective methods allow researchers and clinicians to obtain important information about the psychological state of children that is difficult to detect using traditional assessment methods. The integration of projective methods into a comprehensive approach to diagnosis and treatment is also considered, providing recommendations for further research and practical application.

Conclusion. Projective techniques remain promising and important tools in child psychology, especially in working with younger children who are not yet able to fully verbalize their emotions and experiences. However, their effectiveness largely depends on the professional training of the specialist who conducts the diagnosis. Among the possible effective steps for their better understanding is the further popularization of this method, which can be applied in the school education system.

Keywords: projective methods, emotional state, children, comprehensive approach, psychodiagnostics, mental health, play therapy methods.

Vozniuk Nataliia*starszy wykładowca**Katedry Dyscyplin Cywilnoprawnych
Wolynskiego Uniwersytetu Narodowego
im. Leśi Ukrainki**(Вознюк Наталія Іванівна
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID 0000-0002-7667-3872)***ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ДОПОМОГ В
КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

У сфері соціального захисту одним із напрямів реформування є оптимізація та уніфікація системи державних соціальних допомог задля створення максимально релевантного та дієвого механізму соціальних виплат вразливим верствам населення в умовах війни.

У статті досліджено питання можливості уніфікації нормативно встановлених на сьогодні державних соціальних допомог, проаналізовано законодавчі ініціативи. Визначено вплив впровадження цифрових технологій у соціальну сферу на модернізацію системи виплат вразливим верствам населення. Досліджено перспективи та ризики цифровізації галузі, масштабування Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, перегляду базових соціальних стандартів. Внесено загальні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: державна соціальна допомога, цифровізація, соціальний захист, державні соціальні стандарти, соціальна підтримка, Єдиний соціальний реєстр.

В умовах воєнного стану вкрай гостро стоїть питання гарантування належного рівня соціальної підтримки вразливих верств населення. У цьому контексті оптимізація наявних та формування нових дієвих механізмів соціального захисту є необхідною. Впровадження технологічних рішень у соціальну сферу відкриває нові можливості для такої модернізації, дозволяє швидше реагувати на численні сучасні виклики та потреби населення. Одночасно такі зміни вимагають адаптації системи соціального захисту та окремих його інститутів до інновацій, що обумовлює актуальність дослідження.

Окремі питання функціонування системи державних соціальних допомог, зокрема в умовах воєнного стану, досліджено такими науковцями: І. С. Андрієнко, І. П. Волошин, Т. В. Перегудова, Ю. В. Труфанова. Питання ролі адресності та диференціації під час забезпечення державними допомогами досліджували: Д. В. Божко,

К. В. Гнатенко. Проблематику цифровізації соціальної сфери вивчали: О. Д. Додон, А. В. Жаворонок, О. О. Коваленко, І. А. Лопашук.

Метою цієї статті є визначення сучасних тенденцій реформування системи державних соціальних допомог в умовах цифровізації, а також розробка рекомендацій для удосконалення правового регулювання у цій сфері.

Соціальні виплати є особливо значущими для задоволення першочергових потреб громадян в умовах війни. Саме така форма соціальної підтримки дозволяє зменшити негативні наслідки втрати доходів та майна, запобігти зростанню нужденності та пришвидшує соціальну адаптацію переміщених осіб та сімей. В Україні державні соціальні допомоги є вагомим складовою соціальної підтримки населення. Станом на сьогодні це гнучка, адаптивна, функціонально спрямована, проте складна і не структурована система.

Гнучкість та адаптивність є однією з ключових характеристик системи державних соціальних допомог. Програми державних соціальних допомог, на відміну від системи пенсійних виплат, швидко оптимізуються відповідно до нових соціально-економічних умов, надзвичайних обставин, що реалізується не тільки через введення в систему додаткових видів допомог, а й через адаптацію до нових викликів умов надання та процедур забезпечення вже наявними допомогами.

Так, наприклад, у відповідь на сучасні виклики в Україні було впроваджено нові види виплат:

- грошова допомога цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні [8];

- щорічна допомога на оздоровлення особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю, постраждалим внаслідок дії вибухонебезпечних предметів [14];

- грошова допомога особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, членам сімей таких осіб [22];

- також сюди можна віднести і допомогу на проживання внутрішньо переміщеним особам [11], оскільки порядок та умови призначення цієї допомоги кардинально відрізняються від умов здійснення виплат щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг [12], яка призначалася до 2022 року.

Одночасно в умовах воєнного стану було переглянуто та спрощено процедури звернення за призначенням багатьох державних допомог, передбачено автоматичну пролонгацію виплат, оскільки не усі реципієнти мають змогу подати документи, підтвердити право на виплати під час війни. Такі зміни було передбачено, зокрема, постановою Кабінету Міністрів України “Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану” від 7 березня 2022 р. № 214 [2], а також в нормативних актах, якими врегульовано порядок надання окремих видів допомог.

Гнучкість та адаптивність системи державних соціальних допомог також реалізується через диференційований підхід та адресність, можливість синхронізації різних видів допомог, їх

інтеграції з іншими системами соціальної підтримки населення, залучення додаткових джерел фінансування тощо.

Диференційований підхід передбачає врахування індивідуальних потреб реципієнтів. Критеріями диференціації в системі державних соціальних допомог є:

соціальний статус та наявність особливих потреб (наприклад, для осіб з інвалідністю встановлено спеціальні види допомог: державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю [18], державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю та державна соціальна допомога на догляд [19] тощо);

перебування у складних життєвих обставинах або настання визначених законодавством подій (наприклад, допомога на поховання деяких категорій осіб [10]; державна допомога одному з батьків, усиновлювачам, опікунам, піклувальникам, одному з прийомних батьків, батькам-вихователям, які доглядають за хворою дитиною, якій не встановлено інвалідність [16] тощо).

Диференційований підхід тісно пов'язаний з принципом адресності у сфері соціального захисту. Адресність державних соціальних допомог базується на визначенні матеріального становища реципієнта у конкретних життєвих обставинах [1]. Адресний підхід дедалі більше застосовується під час визначення права на державні соціальні допомоги, а також обрахування їх розміру (державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям [17], допомога самотнім матерям [16], допомога на проживання внутрішньо переміщеним особам [11] тощо).

Диференціація та адресність сприяють більш раціональному й ефективному використанню, справедливому розподілу видатків на соціальну сферу, що є вкрай актуальним в умовах воєнного стану. Також ці критерії дозволяють мінімізувати зловживання реципієнтів, змінити траєкторію залежності від соціальних виплат на стимулювання економічної самостійності.

Цифровізація створює потужний інструментарій для реалізації диференційованого підходу та посилення адресності в соціальній сфері, оскільки з'являються нові можливості для удосконалення інформаційно-облікової системи реципієнтів, посилення індивідуального підходу під час призначення виплат, швидкого обміну даними, автоматизації процесів.

В Україні цифровізація соціальної сфери активно впроваджується та успішно масштабується. У 2021 році розпочала роботу Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). Відповідно до Положення про ЄІССС, метою її створення є забезпечення цілісної автоматизації процесів у соціальній сфері шляхом оптимізації та розвитку електронної інформаційної взаємодії суб'єктів Єдиної системи, спрямованої на забезпечення прозорості соціальної сфери, цифровізацію ринку соціальної підтримки та підвищення рівня її доступності для осіб, які її потребують [7].

У Мінсоцполітики розробили законопроект про ЄІССС, який зараз готується на друге читання [23]. Основним напрямом оптимізації ЄІССС визначено забезпечення електронної інформаційної взаємодії в

режимі реального часу реєстрів, баз даних, електронних інформаційних ресурсів, які використовуються у соціальній сфері; впровадження спільних підходів та єдиних стандартів, що забезпечить централізацію збору та обробки даних реципієнтів, запобігатиме дублюванню виплат, створить умови для підвищення рівня доступності соціальної підтримки та нові можливості для розробки ефективних критеріїв оцінки потреб потенційних отримувачів, а також дозволить забезпечити дієву систему верифікації, контролю й обліку використання бюджетних грошей.

Законопроектом № 11377 від 24.06.2024 [23] також передбачено створення Єдиного соціального реєстру, де буде міститися інформація про реципієнтів, їх статуси, історія соціальної підтримки, а також інформація, яка дозволить застосувати адресний підхід під час призначення або визначення розміру соціальних виплат, пільг, послуг.

Крім того, протягом останніх двох років було цифровізовано ряд державних соціальних допомог. У 2022 році із подальшим масштабуванням - допомогу на проживання внутрішньо переміщеним особам. У 2023 році - чотири державних соціальних допомоги: допомогу при усиновленні дитини; допомогу одному з батьків, усиновлювачам, опікунам, піклувальникам, одному з прийомних батьків, батькам-вихователям, які доглядають за хворою дитиною, якій не встановлено інвалідність; допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю; допомогу на дитину одинокій матері або батьку.

Нещодавно Мінсоцполітики повідомило про початок впровадження проекту “Електронний кабінет банку”, який забезпечить пришвидшення й автоматизацію процесу виплат соціальних допомог [3]. Важливим кроком до цифровізації соціальних виплат і послуг стало прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 968 “Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо зменшення обігу паперових документів для надання деяких видів державної соціальної підтримки” [15].

Цифровізація надання соціальних послуг (зокрема, впровадження електронного кейс-менеджменту ведення випадку, запуск Соціального веб-порталу електронних послуг Мінсоцполітики, створення Реєстру надавачів соціальних послуг, проєкт eПотенціал) розширює спектр можливостей інтеграції державних соціальних допомог з іншими системами соціальної підтримки населення, що є вкрай важливим під час модернізації системи в умовах цифрової трансформації. Саме така інтеграція забезпечить дотримання принципу соціальної справедливості, який має бути фундаментальним у реформі соціальної сфери.

Мінсоцполітики планує розширення цифрових можливостей соціальної сфери. Під час GLOBAL DIGITAL SOCIAL FORUM 2024 було презентовано Стратегію цифрової трансформації та розвитку соціальної сфери на 2025-2027 роки, яка була розроблена Мінсоцполітики за підтримки компанії Deloitte з урахуванням успішного досвіду європейських країн. Велика роль у цифровій стратегії відводиться розвитку аналітичного кластера та реінжинірингу наявних процесів у соціальній сфері, оптимізації процедури перевірки

даних, обміну даними між реєстрами, державними установами й громадськістю з врахуванням сучасних цифрових можливостей [25].

Як зазначалося вище, актуальна система державних соціальних допомог є складною та неструктурованою. Переліки державних соціальних допомог зафіксовано в декількох підзаконних нормативно-правових актах [4, 20], відсутній єдиний закон, який би визначав види державних соціальних допомог, загальні засади, порядок та умови їх надання. Наявні переліки налічують більше 30 видів виплат. Слід зазначити, що туди включено як державні соціальні допомоги, так і компенсаційні виплати, навіть пільги. До питань, що потребують вирішення слід віднести:

відсутність термінологічної єдності у законодавстві (наявні терміни: “державна соціальна допомога” [17, 18], “державна допомога” [16], “соціальна допомога” [4], “соціальна виплата” [6] (слід зазначити, що, цей термін має зовсім інше значення в Законі України “Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні” [21]), “грошова допомога” [13], “винагорода” [9];

різні системи оцінки потреб (врахування середньомісячного доходу [17]; наявність соціального статусу [18, 19] тощо);

неоднакові підходи до визначення розміру виплат (визначена сума [16], у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму [19], залежно від середньомісячного доходу [16, 17], поєднання декількох критеріїв [11]).

Розвиток ЄІССС, створення Єдиного соціального реєстру відкривають нові можливості для модернізації системи державних соціальних допомог. ЄІССС передбачає об’єднання релевантної інформації про реципієнтів в єдину базу даних, що дозволить не тільки оновити критерії диференціації, здійснити реінжиніринг процедур забезпечення державними соціальними допомогамі, а й розробити нову модель системи державних соціальних допомог.

На сайті Мінсоцполітики наявний законопроект “Про внесення змін до деяких законів України щодо надання базової соціальної допомоги та соціальних стипендій” [24], який має започаткувати реформу системи державних соціальних допомог. Основні новації у сфері державних соціальних допомог, передбачені законопроектом:

впровадження базової соціальної допомоги шляхом консолідації шести державних допомог: державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям; державної допомоги у зв’язку з вагітністю та пологами (крім державної допомоги у зв’язку з вагітністю та пологами, яка надається жінкам з числа військовослужбовців); державної допомоги на дітей одиноким матерям; допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім’ях; допомоги внутрішньо переміщеним особам; державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю;

введення нового показника для обчислення розміру допомоги — “базова величина”;

підвищення рівня адресності окремих видів державних соціальних допомог;

визначення Пенсійного фонду України адміністратором базової соціальної допомоги;

цифровізація базової соціальної допомоги.

Позитивними новаціями законопроекту вважаємо пропозицію щодо консолідації державних соціальних допомог, яка після доопрацювання із врахуванням можливих ризиків, зокрема, в умовах воєнного стану, може мати позитивний ефект, а також акцент на цифровізації допомог, посиленні екстериторіального та адресного принципу їх надання. Одночасно, слід погодитися із застереженнями СПО об'єднань профспілок щодо запровадження нового показника “базова величина” та впровадження базової соціальної допомоги, а саме невідповідність Конституції України, можливе зниження соціальних стандартів, високий ризик негативних наслідків для особливо вразливих категорій населення [5].

Отже, в сучасних умовах актуалізується потреба реформування системи державних соціальних допомог. Перспективними напрямками змін вважаємо:

- посилення диференціації та адресності;
- консолідація окремих видів допомог з обов'язковою превенцією ризику соціального виключення;
- посилення інтеграції з іншими видами соціальної підтримки задля забезпечення її безперервності, зокрема через поширення практики ведення випадку (кейс-менеджменту);
- удосконалення системи оцінки потреб реципієнтів;
- уніфікація методики визначення розміру виплат;
- реінжиніринг процедур.

Одночасно потребує кодифікації законодавство у сфері державних соціальних допомог. Вважаємо необхідним законодавче закріплення базового поняття “державна соціальна допомога”, повного переліку допомог та основних організаційних й правових засад їх надання після проведення консолідації. Впровадження цифрових технологій у соціальну сферу сприятиме реалізації такої реформи.

Значний позитивний вплив матимуть: масштабування ЄІССС; створення Єдиного соціального реєстру; розбудова зручних та доступних електронних сервісів з дотриманням принципів безбар'єрності та інклюзії; автоматизація процедур призначення державних соціальних допомог; оптимізація цифрового інструменту “Ведення випадку”; розробка інформаційно-аналітичних систем та цифровізованих рішень для встановлення, пролонгації, припинення, підтвердження соціальних статусів.

Джерела та література:

1. Божко Д. В. Правовий аналіз адресності, як основи надання соціальної допомоги. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія “Право”. 2024. Випуск 37. С. 137-141. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/download/23339/21640/>;
- Гнатенко К. В. До питання змісту принципу адресності у праві соціального забезпечення. *Право та інновації*. 2020. № 2 (30). С. 70-75. URL: <http://openarchive.nure.ua/handle/document/14855>
2. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів

України від 7 березня 2022 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>

3. Для налагодження ефективного процесу виплат соціальних допомог: у Мінсоцполітики розробили проєкт “Електронний кабінет банку”. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24145.html>

4. Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги: затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 19 вересня 2006 року № 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1098-06#Text>;

5. Лист Спільного представницького органу репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні (СПО об'єднань профспілок) “Про розгляд проєктів законів” № 01-12/396 СПО від 29.05.2024. URL: <https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/396-spo-pro-rozglyad-proektiv-zakoniv.pdf>

6. Методика обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї для надання соціальних послуг: затв. наказом Міністерства соціальної політики України від 17 травня 2022 року № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-22#Text>

7. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 404 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 року № 1130). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>

8. Порядок використання коштів з рахунка Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій для задоволення потреб осіб, евакуйованих із населених пунктів, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій (можливих бойових дій), у безпечні райони, та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1195 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#n121>

9. Порядок виплати одноразової винагороди жінкам, яким присвоєно почесне звання України “Мати-героїня”: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2011 року № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2011-%D0%BF#Text>

10. Порядок надання допомоги на поховання деяких категорій осіб виконавцю волевиявлення померлого або особі, яка зобов'язалася поховати померлого: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2007-%D0%BF#Text>

11. Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 11 липня 2023 року № 709). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54>

12. Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: затв. постановою

Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#n10>

13. Порядок надання щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії закладу охорони здоров'я потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2000 року № 1192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-2000-%D0%BF#Text>

14. Порядок надання щорічної допомоги на оздоровлення особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю, постраждалим внаслідок дії вибухонебезпечних предметів: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 року № 1020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1020-2021-%D0%BF#n63>

15. Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо зменшення обігу паперових документів для надання деяких видів державної соціальної підтримки: постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 року № 968. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/968-2024-%D0%BF#Text>

16. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>

17. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 року № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

18. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: Закон України від 16 листопада 2000 року № 2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>

19. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18 травня 2004 року № 1727-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>

20. Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги та компенсацій: наказ Міністерства соціальної політики України від 09 січня 2023 року № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0145-23#Text>

21. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

22. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26 січня 2022 року № 2010-IX (ст. 7). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#top>;

Порядок призначення та виплати допомоги особам, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членам їх сімей: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2022 року № 1281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-2022-%D0%BF#n104>

23. Проект Закону про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. № 11377 від 24 червня 2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44497>

24. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо надання базової соціальної допомоги та соціальних стипендій”. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/834/>

25. GLOBAL DIGITAL SOCIAL FORUM 2024: можливості для громад — напрацьована Стратегія цифрової трансформації та розвитку соціальної сфери на 2025-2027 роки. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/24076.html?PrintVersion>

TRANSFORMACJA SYSTEMU ŚWIADCZEŃ PAŃSTWOWYCH W KONTEKŚCIE CYFRYZACJI DZIEDZINY SPOŁECZNEJ

W dziedzinie ochrony socjalnej jednym z obszarów reform jest optymalizacja i ujednoczenie systemu państwowych świadczeń socjalnych w celu stworzenia najbardziej odpowiedniego i skutecznego mechanizmu wypłat socjalnych dla wrażliwych grup ludności w czasie wojny.

W artykule zbadano kwestię możliwości ujednoczenia obecnie ustanowionych państwowych świadczeń socjalnych i przeanalizowano inicjatywy legislacyjne. Określono wpływ wprowadzenia technologii cyfrowych w sferze społecznej na modernizację systemu płatności na rzecz wrażliwych grup ludności. Analizie poddano perspektywy i zagrożenia związane z cyfryzacją sektora, skalowaniem Jednolitego Systemu Informacji Społecznej oraz rewizją podstawowych standardów społecznych. Autor przedstawia ogólne propozycje zmian do obowiązującego ustawodawstwa Ukrainy.

Słowa kluczowe: państwowa pomoc społeczna, cyfryzacja, ochrona socjalna, państwowe standardy socjalne, wsparcie społeczne, Jednolity Rejestr Społeczny.

TRANSFORMATION OF THE STATE ASSISTANCE SYSTEM IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE SOCIAL SECTOR

In a state of martial law, improving the quality and efficiency of social support for the population is especially significant. In the social protection sector, one area of reform is the optimization and unification of the state social assistance system to create a highly relevant and effective mechanism for social payments to vulnerable populations during wartime. A key factor in the transformation of the state assistance system is digitalization.

The article explores the potential for unifying the currently established forms of state social assistance and analyzes legislative initiatives. It highlights the impact of introducing digital technologies into the social sector on modernizing the payment system for vulnerable groups. The study examines the prospects and risks of digitalization in the field, the expansion of the Unified Information System of the Social Sector, and the revision of basic social standards. General recommendations for improving current Ukrainian legislation are proposed.

Keywords: state social assistance, digitalization, social protection, state social standards, social support, Unified Social Register.

